

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ÇOK KATMANLI KENTLERDE ARKEOLOJİK
ALANLARIN YAKIN ÇEVRESİNDE
YAŞAYANLARIN ARKEOLOJİK VARLIKLAR
ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ: İZMİR
ÖRNEĞİ

Gizem TUNÇ

Eylül, 2019
İZMİR

**ÇOK KATMANLI KENTLERDE ARKEOLOJİK
ALANLARIN YAKIN ÇEVRESİNDE
YAŞAYANLARIN ARKEOLOJİK VARLIKLAR
ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ: İZMİR
ÖRNEĞİ**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı**

Gizem TUNÇ

Eylül, 2019

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

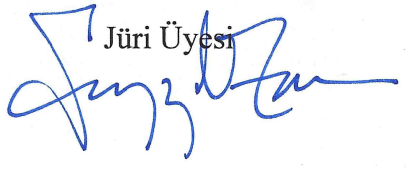
GİZEM TUNÇ, tarafından **DOÇ. DR. AYŞEGÜL ALTINÖRS ÇIRAK** yönetiminde hazırlanan **“ÇOK KATMANLI KENTLERDE ARKEOLOJİK ALANLARIN YAKIN ÇEVRESİNDE YAŞAYANLARIN ARKEOLOJİK VARLIKLAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ: İZMİR ÖRNEĞİ”** başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

Yönetici

Prof. Dr. Cenk Tamer

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi FEYZAL ÖZKABAN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Kadriye ERTEKİN

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimde hiçbir bilgi ve desteğini esirgemeyen, tüm aşamalarda kendisine kolaylıkla ulaşabilmemi sağlayan sayın tez danışmanım Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK'a teşekkür ederim.

Tez çalışması kapsamında ele alınan arkeolojik alanların değerlendirilmesi sürecinde esirgemediği yardım, görüş ve desteklerinden dolayı sayın hocalarım Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü Kazı Başkanı Prof. Dr. Cumhuriyet TANRIVER'e ve Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı Doç. Dr. Akın ERSOY'a teşekkür ederim.

Tez çalışması içinde kullanılan gerekli verilerin temin edilmesi sürecinde yardımcı olan Konak ve Bayraklı Belediyesi'ne, İzmir I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi iletiyorum.

Benimle birlikte anket çalışmalarımı gerçekleştiren meslektaşım Arkeolog Gizem ALKAN ve Cumhuriyet Özümleri ERTÜZÜ'n'e, aynı zamanda genç arkeolog adayı öğrencilerime, süreç içinde hiçbir sorumu yanıtsız bırakmayan Fen Bilimleri Enstitüsü personeli Filiz GÜRSAN'a, hayatımın her anında olduğu gibi akademik sürecimde de maddi manevi tüm destekleriyle yanımda olan annem Jale TUNÇ ve babam Aziz TUNÇ'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tüm tez çalışması sürecimde yanımda olan, fikirleriyle yönlendiren ve destekleyen Smyrna Antik kenti kazı ekibi çalışanlarına ve tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Gizem TUNÇ

ÇOK KATMANLI KENTLERDE ARKEOLOJİK ALANLARIN YAKIN ÇEVRESİNDE YAŞAYANLARIN ARKEOLOJİK VARLIKLAR ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ: İZMİR ÖRNEĞİ

ÖZ

Ülkemiz dünya çapında büyük derecede arkeolojik potansiyelin olduğu topraklara sahiptir. İnsanoğlu yıllardır bu topraklarda farklı kültürleri yaşamış ve biriktirmiştir. Bu topraklarda bulunan kentlerin geçmişinde Antik Dönem kalıntılarıyla daha eski devirlere ait kalıntılar bulunmaktadır. Bazı kentlerimizde arkeolojik alanlar, kentle bütünleşik halde karşımıza çıkmaktadır. Çok katmanlı kent yerleşimlerinde karşımıza çıkan bu durum kentsel ve arkeolojik anlamda farklı kavramların oluşumuna neden olmuştur. Günümüzde karşılaştığımız kentleşme ve çağdaş gelişmeler dünyada binlerce yılda oluşan kent dokusunu keskin biçimde dönüştürmektedir. Koruma kavramıyla yöntemlerinin, çok katmanlı kentlerin sorunları karşısında yetersiz kalmasıyla ‘*kent arkeolojisi*’ kavramı çıkmış ve gelişmiştir. Bu kavram çok katmanlı kentlerin gelişmesiyle gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için geçmişlerinin anlaşılması gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Amacı kent tarihini aydınlatmak ve kentsel strüktürü oluşturmak değil, kentin sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmaktır.

Çok katmanlı kentlerde farklı kültür ve uygarlıkların izlerine rastlamak mümkündür. Burada önemli olan rastlanılan tarihi değerlerin kimlere hangi yollarla ulaştırıldığı ve kimlerle paylaşıldığıdır. Bu durum çok katmanlı kentlerde arkeolojik alanlara yönelik yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal/toplumsal arkeoloji kavramları, arkeolojik değerlerin sosyal hayata yansımalarıyla topluma ulaşabilmesi açısından önemlidir. Bu kavramlar ışığında, tez çalışmasında İzmir kent merkezindeki iki arkeolojik alan çevresinde yaşayanların, kazı çalışmaları ve arkeolojik varlıklara yönelik ilgi, bilgi ve görüşleri üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Bunun sonucunda kent ve kentli ile bütünleşmiş arkeolojik alanların, toplumun tarihi değerler ve kültürel miras konusunda bilinçlenip, koruma anlayışının oluşması açısından nasıl etkili olduğu, eksik kalınan noktalarda neler yapılması

gerektiği bilgisine ulaşılmak istenmiştir. Kent içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarının toplumla bütünleşik olarak gerçekleştirilmesi gerektiği, koruma algısının toplumun tarihi değerlere karşı bilinçlenmesiyle daha çok güçleneceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çok katmanlı kent kavramı, kentsel arkeoloji, kültürel varlıklar, sosyal/toplumsal arkeoloji, İzmir Örneği

EVALUATIONS OF RESIDENTS LIVING IN THE NEIGHBORHOOD OF ARCHAEOLOGICAL SITES ON THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE IN MULTILAYERED CITIES: CASE OF İZMİR

ABSTRACT

Our country has so much archaeological potential around the world. Mankind has lived and accumulated different cultures in these lands for years. In the history of the cities in these lands, there are the ruins of the Antique Period and the ruins of the earlier periods. In some of our cities, archaeological sites are integrated with the city. This situation, which appeared in multi-layered urban settlements, led to the formation of different concepts in urban and archaeological terms. Urbanization and contemporary developments that we face today are sharp transforming the urban fabric that has been formed in thousands of years in the world. The concept of an urban archeology emerged and developed with the concept of conservation and its methods being insufficient in the face of the problems of multi-layered cities. This concept is based on the idea that in the development of multi-tier cities, their past needs to be understood in order to meet their future needs. Its aim is not to enlighten the history of the city and to establish the urban structure, but to contribute to the social and cultural development of the city.

In multilayered cities it is possible to come across traces of different cultures and civilizations. What is important here is to whom and in which ways the historical values are reached and shared with them. This has led to the emergence of approaches to archaeological sites in multi-layered cities. The concepts of social archeology are important in terms of reaching the society by reflecting the archaeological values to the social life. In the light of these concepts, in the thesis study, the interests, knowledge and opinions of the people living around the two archaeological sites in the city center of Izmir were investigated. As a result of this, it was aimed to reach to the knowledge of how the city and the archaeological sites integrated with the city are effective in terms of the formation of conservation understanding and awareness about the historical values and cultural heritage of the

society and what should be done at the missing points. It has been emphasized that the archaeological works carried out in the city should be carried out integrated with the society and that the perception of protection will be strengthened by the awareness of the society against historical values.

Keywords: Multilayered city concept, urban archaeology, cultural heritage, social/public archaeology, case of İzmir

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiii

BÖLÜM BİR - GİRİŞ.....1

1.1 Çalışmanın Amacı.....	1
1.2 Çalışmanın Kapsamı.....	3
1.3 Çalışmanın Yöntemi.....	6

BÖLÜM İKİ - TARİHSEL KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI, ARKEOLOJİ - KENT İLİŞKİSİ VE SOSYAL/TOPLUMSAL ARKEOLOJİ.....10

2.1 Tarihsel Kültür Varlıklarının Genel Kapsamı.....	10
2.1.1 Taşınır Kültür Varlıkları.....	12
2.1.2 Taşınmaz Kültür Varlıkları.....	12
2.1.3 Arkeolojik Kültür Varlıkları ve Bilimsel Arkeoloji Çalışmaları.....	13
2.2 Arkeoloji ve Kent İlişkisi - Çok Katmanlı Kentlerin Korunması Sorunsalı... 15	
2.2.1 Çok Katmanlı Kentlerin Korunmasına Yönelik Uluslararası Mevzuat.....	19
2.2.2 Çok Katmanlı Kentlerin Korunmasında Kentsel Arkeoloji Yaklaşımı.....	22
2.3 Çok Katmanlı Kentlerde Arkeoloji ve Toplum İlişkisi.....	24
2.3.1 Çok Katmanlı Kentlerde Sosyal/Toplumsal Arkeoloji Yaklaşımı.....	26
2.3.1.1 Sosyal Arkeoloji Yaklaşımı.....	26
2.3.1.2 Toplumsal Arkeoloji Yaklaşımı.....	30
2.4 Çok Katmanlı Kentlerde Toplumsal Katılımı Sağlamanın Bir Aracı Olarak Alan Yönetimi: İngiltere Bath, İtalya Roma Örneği.....	33
2.4.1 İngiltere'de Arkeolojik Alan Yönetimi ve Koruma: Bath Örneği.....	35

2.4.1.1 Bath Örneği.....	37
2.4.2 İtalya'da Arkeolojik Alan Yönetimi ve Koruma: Roma Örneği.....	40
2.4.2.1 Roma Örneği.....	42
2.5 Türkiye Çok Katmanlı Kentlerin Korunması ve Kentsel Arkeoloji.....	43
2.5.1 Türkiye'de Arkeolojik Varlıkları Korumaya Yönelik Yasalar ve Süreçleri.....	43
2.5.2 Türkiye'de Toplumsal Katılımı Sağlamanın Bir Aracı Olarak Alan Yönetiminde Çatalhöyük ve Küçükyalı Arkeopark Örneği.....	48
2.5.2.1 Çatalhöyük	48
2.5.2.2 Küçükyalı ArkeoPark.....	53
BÖLÜM ÜÇ - İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİ ARKEOLOJİK VARLIKLARI.....	56
3.1 İzmir Kenti Genel Tarihçesi ve Arkeolojik Bulgular.....	56
3.1.1 Helenistik Dönem'de İzmir.....	57
3.1.2 Roma Dönemi'nde İzmir.....	59
3.1.3 Bizans Dönemi'nde İzmir.....	61
3.1.4 Osmanlı Dönemi ve Sonrasında İzmir.....	62
BÖLÜM DÖRT - İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİ ARKEOLOJİK VARLIKLARI VE ANKET DEĞERLENDİRMELERİ.....	65
4.1 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı.....	65
4.1.1 Bayraklı Höyüğü Eski Smyrna Kenti Arkeolojik Sit Alanı Genel Tarihçe.....	66
4.1.2 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı Planlama Süreci ve Sit Kararları..	70
4.1.3 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı Anket Değerlendirmesi.....	79
4.1.3.1 Örneklem Alanın Kullanıcılarına Ait Demografik Veri Analizi.....	79
4.1.3.2 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeoloji Anlayışı.....	81
4.1.3.3 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeolojik Varlıklara Genel Yaklaşımı.....	83

4.2 Agora Arkeolojik Sit Alanı.....	92
4.2.1 Agora Arkeolojik Sit Alanı Genel Tarihçe.....	93
4.2.2 Agora Arkeolojik Sit Alanı Planlama Süreci ve Sit Kararları.....	97
4.2.3 Agora Arkeolojik Sit Alanı Anket Değerlendirmesi.....	103
4.2.3.1 Örneklem Alanın Kullanıcılarına Ait Demografik Veri Analizi.....	104
4.2.3.2 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeoloji Anlayışı.....	106
4.2.3.3 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeolojik Varlıklara Genel Yaklaşımı.....	107
BÖLÜM BEŞ - SONUÇ.....	117
KAYNAKLAR.....	125
EKLER.....	136
EK 1: Smyrna Bayraklı Höyüğü ve Agora Ören Yeri Anket Formu.....	136

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1 Çalışma alan sınırı ve çevresi Bayraklı Höyüğü örneği.....	7
Şekil 1.2 Çalışma alan sınırı ve çevresi Agora örneği.....	8
Şekil 2.1 Bath şehri Roma Dönemi termal su kaynağı.....	39
Şekil 2.2 Domus Aurea, Roma İtalya.....	42
Şekil 2.3 Çatalhöyük konum.....	49
Şekil 2.4 Çatalhöyük kazı alanı.....	50
Şekil 2.5 Küçükalyalı Arkeopark kazı alanı.....	53
Şekil 3.1 Yeşilova Höyüğü ve çevre höyükler.....	57
Şekil 3.2 Günümüzde konumu belirlenmiş olan tiyatro, agora, kale ve stadyum yapıları.....	59
Şekil 4.1 Smyrna Bayraklı Höyüğü hava fotoğrafı.....	65
Şekil 4.2 Smyrna Bayraklı Höyüğü kuzeydoğudan görünüm.....	66
Şekil 4.3 Smyrna Bayraklı Höyüğü çeşme yapısı.....	68
Şekil 4.4 Smyrna Bayraklı Höyüğü Athena Tapınağı Güncel Görüntüsü.....	68
Şekil 4.5 Smyrna Bayraklı Höyüğü kent planı.....	69
Şekil 4.6 Smyrna Bayraklı Höyüğü Tantalos'un Mezarı" olarak bilinen Tümülüs....	70
Şekil 4.7 Smyrna Bayraklı Höyüğü Sit Sınırları ve Değişiklikleri.....	74
Şekil 4.8 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı.....	75
Şekil 4.9 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1950 ve 1963 yıllarına ait hava fotoğrafı.....	76
Şekil 4.10 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1996 yılına ait hava fotoğrafı.....	77
Şekil 4.11 Smyrna Bayraklı Höyüğü 2000, 2004, 2010 2015 yıllarına ait hava fotoğrafları.....	78
Şekil 4.12 Smyrna Bayraklı Höyüğü 2019 yılına ait hava fotoğrafı.....	78
Şekil 4.13 Anket katılımcılarının arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi birikimlerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı.....	81
Şekil 4.14 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı.....	83
Şekil 4.15 Örneklem alanın ziyaret edilmeme sebepleri.....	84

Şekil 4.16 Örneklem alanın ziyaret eden anket katılımcılarının alana yönelik yorumları	85
Şekil 4.17 Örneklem alan anket katılımcılarının alanın sorunlarına yönelik verileri.....	87
Şekil 4.18 Smyrna Agora'sı hava fotoğrafı.....	95
Şekil 4.19 Smyrna Agora'sı içinde yer alan yapılar ve konumları.....	95
Şekil 4.20 Smyrna Agora'sı Batı Portiko Faustina kapısı.....	96
Şekil 4.21 Smyrna Agora'sı avlu alanı ve kalıntılar.....	96
Şekil 4.22 Smyrna Agora'sı ve çevresi 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı....	99
Şekil 4.23 Agora Ören Yeri ve çevresi sit sınırları.....	100
Şekil 4.24 Agora Ören Yeri 1950 ve 1963 yıllarına ait hava fotoğrafı.....	101
Şekil 4.25 Agora Ören Yeri 1996 yılına ait hava fotoğrafı.....	101
Şekil 4.26 Agora Ören Yeri 2000, 2005, 2010 ve 2015 yıllarına ait hava fotoğrafları	102
Şekil 4.27 Agora Ören Yeri 2019 yılına ait hava fotoğrafı.....	103
Şekil 4.28 Anket katılımcılarının arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi birikimlerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı.....	105
Şekil 4.29 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı.....	107
Şekil 4.30 Örneklem alanın ziyaret edilmeme sebepleri.....	108
Şekil 4.31 Örneklem alanın ziyaret eden anket katılımcılarının alana yönelik yorumları.....	109
Şekil 4.32 Örneklem alan anket katılımcılarının alanın sorunlarına yönelik verileri.....	111
Şekil 5.1 Smyrna Bayraklı Höyüğü çevresi anket çalışmalarının yapıldığı sokaklar.....	122
Şekil 5.2 Agora Ören yeri çevresi anket çalışmalarının yapıldığı sokaklar.....	123

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1 Yapılan anketlerin cinsiyete göre sayısal verileri.....	80
Tablo 4.2 Yapılan anketlerin konut ve iş yeri verileri.....	80
Tablo 4.3 Anket araştırmasına katılanların yaş ortalaması.....	80
Tablo 4.4 Anket araştırmasına katılanların eğitim seviyelerine ait veriler.....	80
Tablo 4.5 Anket bölgesindeki arkeolojik varlıklar ve korumaya ilişkin bilgileri.....	82
Tablo 4.6 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı.....	82
Tablo 4.7 Bayraklı arkeolojik kazı alanının ziyaret edilme durumu.....	83
Tablo 4.8 Bayraklı höyüğü arkeolojik kazı alanının korunmasına yönelik değerlendirmeler.....	86
Tablo 4.9 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının yeterliliğine yönelik değerlendirmeler.....	86
Tablo 4.10 Anket katılımcılarının tarihi bir bölgede oturuyor olmalarına yönelik memnuniyet durumu.....	88
Tablo 4.11 Agora ören yeri çevresinde yapılan anketlerin cinsiyete göre sayısal verileri.....	104
Tablo 4.12 Agora ören yeri çevresinde yapılan anketlerin konut ve iş yerine ait sayısal verileri.....	104
Tablo 4.13 Anket araştırmasına katılanların yaş ortalaması.....	104
Tablo 4.14 Anket araştırmasına katılanların eğitim seviyelerine ait veriler.....	105
Tablo 4.15 Anket bölgesindeki arkeolojik varlıklar ve korumaya ilişkin bilgileri...	106
Tablo 4.16 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı.....	106
Tablo 4.17 Agora arkeolojik kazı alanının ziyaret edilme durumu.....	107
Tablo 4.18 Agora ören yeri arkeolojik kazı alanının korunmasına yönelik değerlendirmeler.....	110
Tablo 4.19 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının yeterliliğine yönelik değerlendirmeler.....	111
Tablo 4.20 Anket katılımcılarının tarihi bir bölgede oturuyor olmalarına yönelik memnuniyet durumu.....	112

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

"Çok Katmanlı Kentlerde Arkeolojik Alanların Yakın Çevresinde Yaşayanların Arkeolojik Varlıklar Üzerine Değerlendirmeleri: İzmir Örneği" başlıklı yüksek lisans tez çalışması temel olarak, İzmir kentinin merkezinde yer alan arkeolojik alanları ve bu alanların yakınlarında yaşayanların arkeoloji ve kentin tarihi ile ilgili bilgilerinin yeterliliğini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu alanlarda yaşayan insanların arkeolojiyi ve kazı çalışmalarını nasıl yorumladığını, arkeolojik varlıklar ile ilgili koruma çalışmaları hakkında ne düşündüklerini ve gerçekleştirilen çalışmaların eksik kalınan noktalarında ise neler yapılması gerektiğini, insanların fikir ve düşünceleri üzerinden değerlendirip anlamayı amaçlamaktadır.

Ülkemiz dünya çapında büyük derecede arkeolojik ve tarihsel potansiyelin olduğu topraklara sahiptir. İnsanoğlu uzun yıllardır Anadolu topraklarında farklı kültürleri yaşamış, yaşatmış ve bu kültürlerin birikimini sağlamıştır. Bu topraklarda yer alan birçok kentin geçmişinde Antik Dönem kalıntıları ve hatta daha eski dönemlere ait kalıntılar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak kentlerde gerçekleştirilen alt veya üstyapı çalışmaları sırasında tarihi ve arkeolojik varlıklarla sürekli olarak karşı karşıya kalmaktayız. Bazı kentlerimizde arkeolojik alanlar kent ve kentliyle bütünleşik halde karşımıza çıkmaktadır. Bunun en büyük nedeni de arkeolojik tarihsel alanın günümüz kent merkezinde ortaya çıkarılmış olmasıdır. İzmir kenti de Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü ve Smyrna Antik Kenti Agorası olmak üzere iki adet önemli arkeolojik yerleşimi merkezinde barındırmaktadır.

Tez başlığında da vurgulanan 'çok katmanlılık' olgusu İzmir için oldukça önemli ve niteliksel bir kavram özelliği taşımaktadır. Kentin tarihsel süreci değerlendirildiğinde yaklaşık 8.500 yıl öncesinde Neolitik Dönem ile başlayıp o dönemden günümüze kadar birçok farklı döneme (Tunç çağı, Arkaik, Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı) ev sahipliği yapmış bir kent olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu

dönemlerin ardından günümüzle birlikte kentin yerleşim sürecinin devam etmesi sebebiyle birçok arkeolojik alanında kent içinde bulunması kaçınılmaz olmuştur.

İzmir; tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlarıyla önemli bir konuma sahiptir. Kentteki eski yerleşim alanlarına yönelik birçok araştırma ve çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucu İzmir'in tarihi geçmişine ışık tutacak, farklı bölgelerde bulunan arkeolojik alanlar tespit edilmiş ve bu alanlarda kazı çalışmaları başlatılmıştır. Başlarda arkeolojik alanlar üzerinde yer alan güncel yerleşim tabakaları devlet izin ve kontrolüne bağlı kalınarak yıkımlarla kaldırılmıştır. Elde edilen buluntulara göre de sit kararları alınmış ve arkeolojik kazı çalışmalarının kapsamı genişletilmiştir. Sit kararları arkeolojik alanlara yapılabilecek müdahaleleri sınırlayabilmek açısından önem taşımaktadır. Bu kararlara bağlı kalınarak kazı çalışmalarının sürdürülebileceği alanlar sınırlanmış ve çevre yerleşimi şekillenmiştir. Çalışmalar ilerledikçe ortaya çıkartılan tarihi değerler kimi kentliler tarafından ilgi görmüş kimileri tarafından ise olumsuz olarak karşılanmıştır. Bu olumlu ve olumsuz yaklaşım göz önüne alınarak arkeolojik alanlara yakın yaşayan kentlilerin yorum, bilgi ve düşünceleri hakkında değerlendirme yapmak ve bir sonuca ulaşmak çalışmanın amacı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca bu tez çalışması arkeolojinin sosyal/toplumsal boyutu üzerinden değerlendirme yaparak örnek alanlar üzerinden farklı görüş ve yöntemlerin de belirlenebilmesini amaç edinmiştir. Bu doğrultuda sosyal/toplumsal arkeoloji kavramları üzerinde durulmuş, destekleyici bir yöntem olması sebebiyle de alan yönetimi kavramı ve bu kavramın içeriğinin gerçekleştirildiği yurtiçi ve yurtdışı örnekleri de incelenmiştir.

Günümüzde arkeolojik varlıklara yönelik ilgi durumu daha çok araştırmacılar ve bu alana yönelik meslek grupları içinde yer alan bireylerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum tarihsel ve arkeolojik değerlerin erişilebilirliğini ve topluma ulaşmasını da olumsuz yönde etkilemektedir. Hâlbuki toplumun ilgi ve merakının da dâhil olduğu arkeolojik çalışmaların daha verimli olabileceği düşüncesi farklı ülkelerde gerçekleştirilen çalışmalar ile de örneklendirilmiştir. Ülkemiz kapsamında bir değerlendirme yapıldığında öncelikli olarak üzerinde durulması gereken konu toplumun hangi sebeplerden dolayı tarihi ve arkeolojik değerlerden uzak kaldığı

sorunsalıdır. Bu noktada tez çalışmasında kullanılan anket değerlendirmesi yöntemi ile arkeolojik varlıkların yakınlarında yaşayan sosyal çevrenin arkeolojiye yönelik ilgi ve bilgi durumunun ölçülmesi, yetersiz kalınan noktalarda ise bu durumun sebeplerine yönelik bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, İzmir’de yer alan arkeolojik kazı çalışmalarının bulunduğu bölgelerdeki kullanıcı profilinin, yaşadıkları tarihsel alan ve kültür varlıkları ile ilgili değerlendirmeleri öğrenilmek istenmiştir. Bu çalışma İzmir örneği üzerinden araştırma yapılarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışması kapsamında örneklem alanlar olarak belirlenmiş olan Smyrna Agorası ören yeri ve Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü konumsal açıdan değerlendirildiğinde İzmir kentinin merkezi noktalarında yer almaktadırlar. Bu sebeple de iki arkeolojik alanın çevresinde aktif ve modern yaşam devamlılığını sürdürmektedir. Günümüzdeki kentsel büyüme ve gelişme hareketleri arasında ayakta tutulmaya çalışılan bu arkeolojik alanlar, toplumla iç içe olmaları açısından önem taşımaktadır. İçinde bulunduğumuz çağ, yoğun bir yaşam mücadelesi gerektirdiğinden bazen yanıımızda olan, gözümüzün önünde olan değerleri görmemize dahi engel olabilmektedir. Agora ören yeri ve Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü de bu açıdan insanlarla yan yana olan ancak güncel koşuşturmaların arasında belki de fark edilemeyen birer tarihi değerdir. Bu iki alanın toplumla ne kadar iç içe olduğu, yanı başında yaşayan insanların bu alanlara verdiği değer ve gösterdikleri ilgi düzeyi, alanlar hakkında sahip oldukları bilgiler ve bu bilgilerin yeterliliği çalışma kapsamında araştırılmak istenmiştir. Çalışma alanlarının ve çevrelerinin büyüklüğü, süre ve işgücü yetersizliği göz önüne alındığında belli bir sınır ele alınarak değerlendirme yapılması sağlanmıştır.

Konu kapsamında örneklem alanlara değinilmeden önce araştırılması ve aktarılması gereken bir takım kavramlara da ihtiyaç duyulmuştur. Buna bağlı olarak arkeolojik alanların değerlendirmesine geçilmeden önce arkeolojik varlıklara yönelik tanımlar, arkeoloji ve kent ilişkisi ile ilgili bilgiler verilmiş, ülkemizdeki kentsel

arkeoloji kavramından ve bu kavramın gelişim sürecinden yürürlüğe konmuş yasalar ve düzenlemeler bazında bahsedilmiş, ardından da sosyal/toplumsal arkeoloji ve arkeolojik alan yönetimi kavramlarından söz edilmiştir. Sonrasında ise örneklem alanlar ile ilgili tarihsel süreçlere değinilmiş ve tez çalışması için gerçekleştirilen anket sorularıyla da kullanıcı profillerinin yanıtları üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tez çalışması kapsamında asıl vurgulanmak istenen, sosyal/toplumsal arkeoloji yaklaşımının arkeolojik ve kültürel varlıklarımızın korunması ve geleceğe daha sağlam temeller üzerinde aktarılması yönünde oluşturacağı olumlu etkilerdir. Bu yaklaşıma yönelik yerel ve uluslararası düzeyde olmak üzere birçok araştırma ve akademik çalışmalar literatürde mevcuttur. Konuyla ilgili gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda sosyal/toplumsal arkeoloji kavramının net bir biçimde vurgulandığı ve içeriğinde toplumu kapsayan oldukça önemli maddelerin yer aldığı Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (Faro) üzerinde durulmuştur. Bu sözleşme kültürel miras konusunda bir yaklaşım değişikliğini yansıtmakla birlikte, "mirasımızı nasıl ve hangi yöntemlerle koruyabiliriz?" sorusunun yerini, "mirasımızın değerini neden ve kim için belirgin kılmalıyız?" sorusuna bırakmaktadır. Sözleşme, vatandaşın kültürel yaşama katılma hakkının bir bölümünü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan şekliyle, kültürel mirasa ilişkin bilginin ve kültürel mirastan yararlanmanın oluşturduğu fikrine dayandırmaktadır (Güngör, b.t). 27 Ekim 2005 tarihinde Portekiz Faro'da Avrupa Konseyi üyesi devletler için imzaya açılan bu sözleşme, içeriğinde kültürel mirasın korunmasında toplumsal katılımının önemli bir etkisi olduğu üzerinde durmaktadır. Konuya ilişkin sözleşmede yer alan bazı maddeler şu şekildedir;

- Kültürel miras konusunda bireysel ve toplu sorumluluğun farkında olmak,
- Kültürel miras ve onun sürdürülebilir kullanımının amacının insan gelişimi ve yaşam kalitesi olduğunu vurgulamak,
- Yalnız ya da toplu, herkesin kültürel mirastan yararlanma ve zenginleşmesi yönünde katkı sağlama hakkının var olduğunu, herkesin

kendi mirası kadar diğerlerinin kültürel mirasına da saygı göstermek yükümlülüğü olduğunu kabul etmek,

- İnsanların yaşadığı yerlere dönük ortak bir sorumluluk duygusu uyandırarak toplumsal birliği güçlendirmek,
- Kamu otoriteleri, uzmanlar, iş sahipleri, yatırımcılar, işletmeler, sivil toplum örgütleri ve sivil toplum arasında ortak eylemi mümkün kılacak yasal, mali ve profesyonel çerçeveler hazırlamak,
- Kültürel mirasın değerine, idamesi ve korunmasının gerekliliğine ve alınabilecek yararlarla ilişkin farkındalığı artırmak amacıyla, mirasa özellikle gençler ve engelliler tarafından erişimi kolaylaştıran önlemler almak,
- Kültürel miras etkinliklerine katılımı destekleyen bir ekonomik ve toplumsal iklimi teşvik etmek,
- Gereken yerde kültürel miras etki değerlendirmesine başvurarak ve iyileştirme stratejileri uygulayarak, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel gelişme ile arazi kullanımı planlaması süreçlerini zenginleştirmek.

Yukarıda belirtilen maddeler doğrultusunda Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi'nde (Faro), özetle kültürel mirası koruma ve yaşatma politikası kapsamında öncelikli olarak toplumun bilinçlendirilmesi, toplumun da dahil olabileceği çeşitli çalışmaların ve etkinliklerin gerçekleştirilmesi, gerek görülen noktalarda tarihi ve kültürel alanlar hakkında toplumun fikir ve görüşlerine başvurulması ve alınacak ortak bir kararla bu alanlara yönelik çalışmaların elde edilen bilgiler doğrultusunda yürütülmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tüm bu maddeler tez çalışması kapsamında arkeolojik varlıkların yakın çevresinde yaşayan insanlarla gerçekleştirilen anket çalışmasında yer alan soruların oluşturulmasına ve sonuçta varılmak istenen arkeolojik, tarihi ve kültürel değerlerin sosyal/toplumsal yaklaşım ile daha iyi noktalara ulaştırılabileceği fikrine dair önemin vurgulanması yönünde katkı sağlamıştır.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Arkeolojik kazı çalışmaları ve bu çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan bulgular yalnızca arkeoloji biliminin içinde bulunan kesimi değil toplumu da ilgilendirmektedir. Bu noktada ise devreye arkeolojinin sosyal boyutu ve toplumla olan ilişkisi girmektedir. Günümüzde tarihsel ve arkeolojik bilgilere ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır. Tespit edilen ve kazı çalışmalarının yapıldığı arkeolojik alanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen arkeolojik çalışmaların tam olarak toplumla bütünleşmesi sağlanamamıştır. Bunun sonucunda da esas olarak amaç edinilmesi gereken durum, toplumun arkeolojik varlıklara ve arkeolojik çalışmalara hangi sebeplerden dolayı uzak kaldığıdır. Bununla ilgili belirlenen hedefler doğrultusunda tez çalışması kapsamında genel kavramların açıklamalarının ardından öncelikle arkeolojinin sosyal boyutu ve arkeolojik alanların yönetimi ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Bir sonraki aşamada ise tez çalışmasında belirlenmiş olan arkeolojik alanlar üzerinden tarihsel bir inceleme gerçekleştirilecek, ardından da kentteki arkeolojik çalışmaların yer aldığı bölgelerde yapılan anket çalışmalarıyla günümüz alan kullanıcılarının yaşadıkları alan ve oradaki çalışmalar ile ilgili memnuniyet durumu ve tarihsel çevreye ilişkin farkındalıkları, fikir ve değerlendirmeleri anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışma sonunda ortak bir değerlendirme yapabilmek adına öncelikli olarak anket çalışmaları için hedef alınan arkeolojik alanlar merkez kabul edilmiş ve iki bölgede ayrı ayrı maksimum 500 m yürüme mesafesi sınır kabul edilerek bu sınır içinde kalan konut ve iş yerleri belirlenmiştir. Buna bağlı kalınarak da güncel veriler elde edebilmek adına bölge sakinleriyle anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Alan çevresinde yer alan ve belirlenen sınır içinde kalan sokaklardan en az iki anket sonucunun elde edilmesi amaçlanmıştır. Zaman, hava, kişisel ve çeşitli koşullar da göz önüne alınarak bazı sokaklardan anket değerlendirmesi almak mümkün olmamıştır. Bayraklı Höyüğü çevresinde 100, Agora ören yeri çevresinde 165 olmak üzere toplamda 265 adet anket çalışması gerçekleştirilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu anket çalışmaları için Bayraklı Höyüğü çevresinde 53, Agora ören yeri çevresinde 85 adet olmak üzere toplamda 137 sokağa yer verilmiştir. Her

iki örneklem alanda da kullanıcı profillerine aynı sorular yöneltilmiştir. Yapılan anketlerde öncelikle kullanıcı profillerinin eğitim durumları ve arkeolojik alanlar hakkında genel bir bilgiye sahip olup olmadıkları yönünde sorular sorulmuştur.

Şekil 1.1 Çalışma alan sınırı ve çevresi Bayraklı Höyüğü örneği (Google Earth, 2019)

Bayraklı Höyüğü çevresinde yer alan konut yerleşimlerinin ve iş yerlerinin bulunduğu sokaklar arkeolojik alana yakınlık ve uzaklık bakımından da göz önüne alınmıştır. Arkeolojik alanın yakınında yaşayan insanlar ile 500 m sınırına dâhil, ancak daha uzakta yaşayan insanların bilgileri ve alana yönelik düşünceleri de değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için özellikle arkeolojik alanı direkt olarak görebilen konutların bulunduğu sokaklar belirlenmiştir. Bu konuda ulaşılmak istenen sonuç arkeolojik alanın yakınında yaşayan insanların alanla ne kadar bütünleşik olduğunu, yakın olmanın bir avantaj olup olmadığını, arkeolojiye yönelik ilginin ve merak duygusunun yoğunluğunu mesafe bazında da değerlendirmektir. Aynı değerlendirme tez çalışması kapsamında ikinci bir örnek olan Agora ören yeri için de geçerli olmuştur.

Şekil 1.2 Çalışma alan sınırı ve çevresi Agora örneği (Google Earth, 2019)

Bu anket çalışmasında arkeolojik alanların yakın çevresinde yaşayan insanlara bölgenin tarihi geçmişi hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, arkeolojik kazı çalışmalarına yönelik fikirleri, çalışmaların olumlu ve olumsuz yönlerden etkileri sorulmuştur. Kullanıcıların arkeoloji ve korumaya dair bilgileri ve bu çalışmalarla iç içe olmaya yönelik memnuniyet durumlarının güncel tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerle arkeolojik alanlara yakın yerlerde yaşayan insanlara ilişkin güncel profilleri hakkında çıkarımlarda bulunulmuş ve bu insanların tarihsel bölge üzerinde değerlendirmeleri hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Her iki arkeolojik alan ve çevresi için aynı anket soruları kullanılmıştır. Örneklem alanlarda sokak, konut ve iş yeri sayısının fazla olması sebebiyle arkeoloji eğitimi almış küçük bir anket grubuyla birlikte 2018 Kasım - Aralık ayı içerisinde anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Yapılan anket çalışmaları sonucunda arkeolojik alanlara yakın yerlerde yaşayan insanların alana yönelik bilgisi, gerçekleştirilen kazı çalışmalarının merak uyandırıp uyandırmaması, arkeolojik çalışmalara destek veren kurumlar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, alanı ziyaret etmeye yönelik tutumları değerlendirilmiştir. Bu

değerlendirme öncesinde ise, ilk olarak bölge yaşayanlarına eğitim durumları, orada ne kadar süredir yaşadıklarına dair kişisel sorular yöneltilmiş, ardından bulundukları bölgenin tarihine ilişkin bilgi birikimleri ölçülmüştür. Alan kullanıcılarının, arkeoloji ve koruma, arkeolojik kazı çalışmaları, ören yerleri, sit değerlendirmeleri hakkında bilgi sahibi olup olmama durumları, kentteki arkeolojik çalışmaların yeterliliğini, çalışmaların insanlar üzerinde merak uyandırma etkisini, devlet kurumları tarafından yeterli reklamının yapılıp yapılmamasını sorgulatmaktadır. Arkeolojik alan çevresinde gerçekleştirilen anket değerlendirmelerinin ardından Kazı Başkanlarının da konularla ilgili görüşlerine başvurulmuştur. Genel çerçeveye bakıldığında kent merkezinde yer alan arkeolojik alanların hem çevresinde yaşayanların hem de arkeolojik kazı çalışmalarında başrolü üstlenen Kazı Başkanlarının görüşleri üzerinden alanlara ve alan kullanıcılarına yönelik genel bir sonuca varılabilmektedir.

BÖLÜM İKİ

TARİHSEL KÜLTÜR VARLIĞI KAVRAMI, ARKEOLOJİ - KENT İLİŞKİSİ VE SOSYAL/TOPLUMSAL ARKEOLOJİ

2.1 Tarihsel Kültür Varlıklarının Genel Kapsamı

1983 yılında yürürlüğe girmiş olan 5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın" Kültür varlıklarına yönelik yaptığı tanım şu şekildedir:

"Kültür varlıkları tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır".¹

Özellikle kültürel varlıklar ve doğa varlıklarının açısından oldukça zengin olan ülkemizde, bu değerler ile ilgili sorunları ve değerler hakkındaki olanakları bilmek ve aynı zamanda da bu değerlerin kültürel kimliğimizin bir parçası olduğu bilinciyle korunmalarına yönelik çalışmalara katkıda bulunmak tüm insanlığın sorumluluğundadır. Günümüze baktığımızda ise bu sorumluluk anlayışı ne yazık ki sadece devlete ait yasalar ve yönetsel kısıtlamalarla ek olarak da kamunun baskısı ile sürdürülmeye çalışılmaktadır (Asatekin, 2004). Ancak bu durum kültürel varlıkların tahribatını engellemekte yeterli olmamıştır. Avcı (2004) toplumun ait olduğu kültürel birikiminin ve geçmişinin, kimliğinde ayrılmaz bir parça olması gerektiğini ve ulusal kimliğin oluşumu sürecine heyecan ve bilinç katarak bu durumun içselleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Göksu'ya (1993) göre tarihsel varlıklar kültürel benliğin oluşmasını sağlayan ana unsurlardır ve bundan dolayı da insanlık kültürünün açık bir şekilde anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için önem taşımaktadır. Uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş olan *"tarihsel, kültürel değer/miras"* tanımı geniş kapsamda, tüm insanlığa ait olan tarihsel ve arkeolojik bilgilerin korunup gelecek

¹5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası

nesillere aktarılması amacı gütmektedir (Gökdemir, 2003). Bu amaç kapsamında da geçmiş dönemlere ait bütün kalıntılar, açık bir ifadeyle insanlığa ve insanlığın doğal çevresiyle olan birlikteliğine ait tüm izler tarihi ve arkeolojik değer olarak kültürel miras unsurları olarak değerlendirilir (Gökdemir, 2003).

Tarihsel ve kültürel varlıkların korunması ve değerlerinin bilinmesi durumu 2. Dünya savaşı sonrasındaki süreç ile gelişim göstermeye başlamıştır. 1964 yılının Mayıs ayında Venedik Tüzüğü, Venedik'te yapılmış ve ikinci düzenlenmiş olan Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde sonuç metni olarak kabul edilmiştir. Bu tüzük tarihsel anıtların ve çevrelerin korunması konusu kapsamında yol gösterici olarak kabul edilmiştir. Tüzüğün ilk maddesi tarihsel anıt kavramının tanımını içermektedir. Bu tanımda tarihsel anıt kavramının sadece mimari eserleri kapsamadığı, bununla birlikte belli bir uygarlığın, tarihi ya da önemli bir gelişmenin, tanıklığını yapan kırsala ya da kente ait herhangi bir yerleşmeyi de içine aldığı vurgulanmıştır. Bu kavramın sadece büyük ya da önemli sanat eserlerini değil, zaman içinde kültürel ve tarihi anlam kazanmış basit ve küçük eserleri de içine aldığı ifade edilmiştir. Bu kuramsal yaklaşımla doğru orantılı olarak kapsamı genişleyen bu kavramın, biraz daha küçük varlıkları da içine almaya başlaması, genişlemeye ve çeşitlenmeye bağlı olarak, kullanılmış olan sözcüğün de değişime uğramasına sebep olmuştur. Salt anıtsal yapıları değil, çok daha küçük ölçekli konutları, bu konutların oluşturduğu tarihsel çevreyi ve diğer taşınır ve taşınmaz değerleri de içeren yeni sözcük "*kültürel miras*" olmuştur (Asatekin, 2004). Ancak arkeolojik ve tarihsel varlıklar için, kullanılan "*miras*" sözcüğü dilimizde tüketime yönelik bir anlam ifade etmektedir. Bu ifade biçimi süreç içerisinde farklı terimlere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. 1980'lere gelindiğinde "*kültürel ve doğal değer*", daha sonra da günümüzde hâlâ kullanılan "*kültür ve doğa varlığı*" sözcükleri tercih edilmeye başlanmış ve Türkiye'deki yasal/yönetmeliksel biçimlenmede de yerini almıştır (Asatekin, 2004). Kültürel varlıkları tanımının bu gelişim süreciyle beraber bu varlıkların neyi kapsadığına yönelik gruplandırmaya gereksinim duyulmuş, Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıkları ayırımına gidilmiştir.

2.1.1 Taşınır Kültür Varlıkları

Bir kültüre ait sosyal, ekonomik, politik, kültürel, tarihsel, teknik/teknolojik, estetik özelliklerine ilişkin belge olma değeri taşıyan her türlü varlık Taşınır Kültür Varlıkları başlığı altında toplanabilmektedir. Bu başlık içeriğinde öncelikle akla ilk gelen değerler daha çok resim veya heykel gibi görsele dayalı sanat eserleridir. Ancak birbirinden farklı birçok tarihi değere sahip eşya da bu grup içerisinde yer alabilir. Geçmiş zamanda kullanılan ve o zamana ait özellikler taşıyan herhangi bir küçük ya da büyük taşınabilir nitelikteki obje ya da eşya bize bulunduğu zaman hakkında bilgi vereceğinden dolayı korunması gereklidir. Hemen hemen tüm eşyalar, yani taşınabilen varlıklar, kişilerin ait oldukları ulusların geçmişine yönelik bilgileri kapsamaları sebebiyle önemlidir ve koruma başlığı içinde düşünülmeli bununla birlikte değerlendirilmelidir (Asatekin, 2004).

2.1.2 Taşınmaz Kültür Varlıkları

Başlıkta da açıkça belirtildiği gibi, Taşınmaz kültür varlıkları daha çok yapı ve gruplarını içermektedir. Bu yapılar ve yapı grupları, daha çok genel olarak bir dönemin mimari özelliklerini, yapıların yapım tekniğini, dönemin estetik anlayışını ve ait oldukları toplumun ekonomik, sosyo-kültürel ve politik değerlerini yansıtan eserler olarak tanımlanabilir. Bu varlıkları arasında;

- Dini Yapılar (camii, kilise, tapınaklar)
- Konutlar (saray, köşk, yalı)
- Eğitim Yapıları
- Ticaret Yapıları
- Askeri Yapılar (savunma yapıları, kaleler)
- Temizlik Yapıları (hamamlar)

gibi, mimari özellikler barındıran, yaşanmışlıkları ile tarihe değer ve anlam katan büyük ölçekli yapılardan söz etmek mümkündür. Bu ve bunlara benzer tarihi değere sahip kültür varlıklarının bulundukları noktalarda tahribatlarının en aza indirgenmesi,

zarar görmeden gelecek kuşaklara aktarılması hem geçmiş kültürümüzü anlamak hem de tarih bilincimizi arttırmak açısından oldukça önemlidir.

2.1.3 Arkeolojik Kültür Varlıkları ve Bilimsel Arkeoloji Çalışmaları

Arkeolojiyi, sınırlı sayıdaki yazılı ve görsel kaynaklar aracılığıyla belirlenmiş olanların dışında kalan boşlukları ve eksiklikleri doldurmak, tarihi ve geçmişe ait tüm değerleri sağlam ve güçlü temeller üzerine oturtmak üzere ortaya çıkmış, insanoğlunun eski dönemlerde meydana getirdiği maddi kültür kalıntılarını inceleyip araştırarak geçmişimize ışık tutmayı amaç edinmiş bir bilim dalı olarak ifade etmek mümkündür (Sevin, 1999). Arkeoloji bilimi Özdoğan (2011) tarafından kısaca şu şekilde tanımlanmıştır; Arkeoloji, geçmiş dönemlerde yaşamış olan insan gruplarının kültüre ve toplumsal düzenlerine dayalı olanaklarını, bugüne kadar getirilebilmiş maddesel kalıntılarla bağdaştırarak soruşturan, arşivleyen ve gelişime bağlı sürecini araştırarak inceleyip yorumlamaya çalışan bir bilim dalıdır (Özdoğan, 2011). Arkeolojik bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için en temel kaynak, yukarıda da söz edildiği gibi insan elinden çıkmış olan maddi kalıntıların var olmasıdır. Bu maddi kalıntılar, insanlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak kendi ihtiyaçları gereğince üretilmiş, zaman içinde değişikliğe uğratılmış ve kullanılmış buluntuların genelini kapsamaktadır (Özdoğan, 2011). Tüm bu özellikleriyle arkeoloji çalışma alanı, içinde bulundurduğu kavramsal zenginlik, yöntemlere dayalı bilgi, ilke ve genelleme birikimi ile geçmişin teorik inşa süreçlerine maddesel kanıtlar yoluyla alternatif faaliyetler sunabilecek durumdadır (Şimşek, 2011).

Özdoğan'a (2003) göre arkeoloji biliminin ulaşmak istediği amaç, geçmiş zamana yönelik bir şeyler bulup çıkarmak değildir. Daha çok geçmişi anlamak, anlamaya çalışmak ve anlamlandırmak aynı zamanda da ortaya çıkarılmış olan bilgileri, bugünün yaşayan insanların benliklerine ve yaşamlarına katkı sağlayacak, insanların uygarlık tarihi çerçevesindeki konumlarını anlamalarına, tüm bunların önemini hissedebilmelerinde katkısı olacak biçimde kullanmak ve bu birikimlerin de gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır.

Arkeoloji faaliyetlerinin bilimsel açıdan ne anlama geldiğini belirleyebilmek adına, arkeolojinin farklı “bilim pratikleri” ile birlikte anlaşılıp değerlendirilmesi gerektiğini buna ek olarak arkeolojinin pek çok çağdaş bilim gibi yeniçağda gerçekleşmiş fikirsel yenilemeler ve dönüşümler neticesinde klasik olarak ifade edebileceğimiz bilimsel anlayış temelinde meydana gelmiş bilimsel bir çalışma alanı olduğundan söz etmek mümkündür (Kaya, 2003).

Bununla birlikte, geçmişî fiziki olarak meydana getirip araştıran arkeoloji biliminin; ortaya çıkardığı bilgilerin siyasal fikirlerin dikkatini üzerinde toplayabilen bir tür olması ve arkeoloji biliminin esasen arazi çalışmalarına ayrıca hem uluslararası hem de toplumsal bürokratik destek ve izinlere bağlı olması nedeniyle güncel siyasal şartlardan ve ideolojik yaklaşımların etkisi altında kaldığından söz edilebilir. (Pulhan, 2001).

Çırak’ın (2010), Özdoğru’dan (2006) alıntıladığı aktarımda; 1980’li yıllarda milliyetçiliğin politik çerçevede yükselerek tekrar daha güçlü bir hale çevrilmesinin bu anlamda ulusal kimliklerin neticelendirilmesinde esas anlamda geçmişin, tarih ve arkeoloji de dâhil politik manada tekrar değer kazanan hale gelmesinin, arkeoloji çalışanlarının geçmişin bugünle alakalı rolleri hakkında eleştirel bir bakış ve görüş geliştirmeleri gerekliliğinin önemini ortaya çıkarmış olduğunu belirtmektedir. Arkeoloji, geçmişî aktif biçimde tekrar yapılandırma girişimi olarak, yalnızca geçmişe bağlı değildir. Bugünle de bağlantılı bir etkinliktir. Arkeoloji çalışanlarının içinde bulundukları hem tarihsel hem de sosyo-politik şartların bir ürünü olmaları kapsamında, fikirlerinin, düşüncelerinin ve değerlendirmelerinin içinde bulundukları siyasal ortamdan ve kurumsallıktan hangi ölçüde bağımsız olabilecekleri, objektif bir bakış açısına sahip arkeoloji anlayışının ne kadar mümkün olduğu ya da olamadığı, uzunca bir süredir tartışılmaktadır. Arkeolojiye ait objektifliğin uzun bir süredir sorgulandığı tarihi bir süreç bulunmaktadır.

Geçmişten bugüne kadar dünyada yapılan mesleki bilimsel araştırma ve uygulama alanlarının örnekleri de değerlendirilerek arkeolojinin genel olarak sanat tarihi ağırlıklı arkeoloji ya da klasik arkeoloji, yakındoğu arkeolojisi, ulusal arkeoloji ve

endüstri devrimi kaynaklı arkeoloji alt disiplinleri ile birlikte çalıştığı ve bu şekilde bir temel oluşturduğu anlaşılmaktadır (Çırak, 2010).

Tarih öncesinden başlayarak bütünüyle ya da sınırlı olarak toprak altında veya su altında bulunan tüm varlıklara arkeolojik kültür varlığı denmekte ve bunların oluşturduğu yerleşmelere ise arkeolojik alana ait olan isim verilmektedir. Bu noktada arkeolojik kültür varlıklarına her yerde rastlanması oldukça mümkündür. Çünkü Ülkemiz coğrafi konumu açısından birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış ve o uygarlıkların yaşantılarına ilişkin birçok değer ve bilgiyi içinde barındırmıştır. Arkeolojik kültür varlıklarının ortaya çıkarılma süreci çeşitli araştırmalar sonucunda gerçekleşmektedir. Öncelikli olarak yapılması gerekli işlem, arkeolojik alanların tespitini sağlamaktır. Sonraki süreçte gerçekleşecek olan kazı ve araştırma çalışmaları arkeolojik varlıkların gün yüzüne çıkabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu alanların ortaya çıkarılmasından sonraki süreç de, alanların tespit edilebilmesi süreci kadar önemlidir. Çünkü asıl mesele ortaya çıkarılan arkeolojik varlıkların korunmasını, sürdürülebilirliğini ve elbette ki gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Bu nokta da arkeolojik varlıklara yönelik koruma çalışmalarının planlı ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için farklı kavramlara başvurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

2.2 Arkeoloji ve Kent İlişkisi - Çok Katmanlı Kentlerin Korunması Sorunsalı

Modern/Çağdaş kentlerin fiziki ve mekânsal yapısı kentlerin kuruluş sürecinden itibaren bugüne kadar geçirdiği zaman içinde oluşan tabakalarla birlikte aralarında gerçekleşen gelişmeler ve çeşitli değişimler neticesinde oluşmuştur (Aydeniz, 2009). Farklı dönemlere ait maddesel kalıntıların ve izlerin farklı açı ve yönlerde sıralandığı yerleşim yerlerine "*çok katmanlı kent*" yerleşimi ifadesi kullanılmaktadır. Çok katmanlı yerleşimlerde farklı dönem ve çeşitli kültürlerle ait olan kalıntıların bir arada olması, o kentin geçmişinin ve oluşum sürecinin tanımlanabilmesi, günümüze ulaşamamış toplumların yaşam şartları ve şekillerinin anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Kentsel çok katmanlılık, tarihsel arkeoloji ve kentsel arkeoloji kavramları üzerinden tartışılmış olup sonrasında arkeoloji kavramı koruma kavramı

ile ele alınmıştır. Böylelikle koruma kavramının, çevre koruma ve kent arkeolojisi kavramına geçiş sürecinin anlaşılması amaçlanmıştır (Emre, 2017).

Günümüzde çok katmanlı kentlerde birbirinden farklı dönemlere tarihlenen kalıntılar ile birlikte bu kalıntılarla bağlantılı bileşenler birbirleriyle bir bağ oluşturarak ayrı bir bütün oluşturmaktadır. Bir kentten diğer kente göre değişiklik gösteren bu ilişkiler bütünü bugün içinde hem mekânsal hem de mimari alanda çeşitlilik yaratmakta, bir taraftan kentlerin zenginleşmesini sağlarken, diğer taraftan da kentin kimliğini özgünleştirmektedir (Aydeniz, 2009). Toplumsal bilincin ve toplumsal kültürün oluşumunda da önemli bir yeri olan bu varlıklar, kentlerin geçmiş değerinin anlaşılmasına olumlu katkılar sağlamaktadır. Ancak günümüzde karşılaştığımız kentleşme ve çağdaş gelişmeler tüm dünyada bazen binlerce yılda oluşabilen kente ait dokunun keskin bir biçimde dönüşmesini sağlamakta, değişik kentlerde de farklı şekilde karşılaşılan dönüşüm, geçmişin kimliğini oluşturan izlerini silmekte ve içinde bulundurduğu tarihi katmanların yok edilmesine sebep olmaktadır. Korumaya ilişkin kavram ve yöntemlerinin, çok katmanlı kentlerdeki sorunlar karşısında eksik kalması neticesinde *kent arkeolojisi*, bilimsel bir çalışma alanı olarak öne çıkmış ve gelişim göstermiştir (Aydeniz, 2009).

Kent arkeolojisi / kentsel arkeoloji kavramı çok katmanlı yerleşimlerin gelişmesinin sürekliliği ve geleceğe yönelik ihtiyaçlarının rahatça karşılık bulabilmesi için öncelikle geçmişe ait bilgilerinin tam anlamıyla anlaşılmasının gerekliliği fikrine dayanmaktadır. Burada amaç yalnızca kent tarihine ışık tutmak ve kentsel yapısını oluşturmak değildir. Ayrıca kente ait sosyal ve kültürel gelişmelere de katkı sağlamaktır. Kentlerde kimliğe ve karakteristik özelliğe sahip bir morfoloji oluşmasını sağlamak için o kentin tarihi gelişiminin kavranıp anlaşılması, kentin geçmişiyle geleceği arasında bir bağ kurulması, tarihi simgelerin vurgulanması ve tüm kültürel tabaka ve yapıların ayırt edilmeden korunabilmesi gerekliliği ön plandadır. Bu kavramın ortaya çıkışı Batı Avrupa'da olmuştur. Kavram burada gelişmiş ve sonrasında farklı Avrupa ülkelerine oradan da tüm dünyaya yayılmıştır (Karabağ, 2008).

Anadolu coğrafyası konum, iklim, stratejik gibi koşulları sebebiyle çok eski dönemlerden beri sürekli olarak bir yerleşim görmüş, tarihin her döneminde çeşitli uygarlıkları içinde barındırmıştır. Anadolu'nun içinde doğan, gelişen ve yayılan medeniyetler, özelliklerini yansıtan ve yaşantıları hakkında bilgiler veren kalıntılarını da bu coğrafya içinde bırakmışlardır. Buna bağlı olarak da ülkemizdeki birçok kentte yeraltı ve yerüstünde bu farklı yerleşimlerin farklı dönemlerine ait izlerini görmek mümkün olmuştur. Bu izler hem geçmişin mekânsal ve maddesel yaşantısını bizlere göstermiş hem de günümüzden önceki toplumların sosyal, siyasi ve ekonomik yapısı hakkında bilgi edinebilmemizi sağlamıştır.

Arkeoloji bilimi, arkeolojik bir takım yöntemlerle ortaya çıkarılmış olan kültürleri coğrafya, tarih ve sosyoloji gibi farklı birçok bilim dalıyla birlikte araştıran, inceleyen ve sorgulayan bir bilim dalıdır. İnsanoğlunun eski çağlardan bu yana meydana getirdiği maddi kalıntıların incelenmesi ve bu incelemelerle birlikte geçmişimizin aydınlatılması arkeoloji ile mümkünleşmiştir. Avrupa konseyinin arkeoloji tanımında yeraltı, yerüstü ve su altında bulunan, insanoğlunun geçmiş varlığına dair tüm izleri taşıyan yapılar, eserler ve taşınır varlıklar arkeolojik mirasın parçası olarak kabul edilmektedir (Avrupa Konseyi Malta Anlaşması 1992).

Kent ve arkeoloji arasındaki ilişki hakkında yapılacak bir değerlendirmeye günümüz şartlarında; pek çok zaman geçmiş kentsel yapılanmaların arkeolojiye ait bir konu olduğu, bazense modern kentsel yapılanmalar içinde arkeoloji kavramının bir çalışma konusu olduğu değerlemesiyle harekete geçmek mümkündür (Çırak, 2010). Bununla birlikte öncelikle kent kavramından söz etmek gerekmektedir. Kent kavramı oldukça zor bir kavramdır çünkü kentler oldukça değişken ve dinamik yapıdadır (Carver, 1993).

Kent kavramı tarihin her döneminde çeşitli anlamlara sahip olmuş hareketli bir kavramdır. Buna bağlı olarak da gerek literatür kapsamında gerek mevzuat düzenlemelerinde devamlılığını koruyan ve tüm ülkeler adına geçerli olan kentlere ait bir tanım yer almamaktadır (Karaman, 1998). Tarihi gelişim göz önüne alındığında ve kentin kavramsal değişimleri araştırılıp değerlendirildiğinde önceki

dönemlerde uygarlık kavramının kentle ilgili kapsamının belirlenmesinde öncü olduğu görülmektedir (Ertürk, 1997). Farklı bir deyişle, kent kavramı devamlı olarak uygarlıkla eş anlamda kullanılmış, bu anlamda da uygarlığın kentleşme ile geldiği ve oluştuğu, genel bir söylem haline gelmiştir (Ertürk, 1997).

Tarihsel süreçler içinde meydana gelmiş olan kentin kaderi ve kimliğiyle birlikte kenti oluşturan, içinde bulundurduğu insan topluluklarının kader ve kimlikleri arasında direkt olarak bir bağ bulunmaktadır. Bu bağlantıya göre kentlerin geçmiş tarihinin büyük oranda insanlık tarihiyle birlikte aynı doğrultuda olduğunun ve kentlerin tarihi olma özelliklerine yöneltilen ilginin bugünü oluşturan olguların açıklanması açısından öneminin ifade edilmesi mümkündür (Çırak, 2010). Kentlerin oluşumuna etki eden tarihi sistemler ve hesapların anlaşılmasına çalışılması; herhangi bir coğrafyayla özdeşleştirilerek toplumsal kültürün, ulusal ve uluslararası etkileşimlerin ve kimlik oluşumlarının anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır (Çırak, 2010).

Kent içindeki planlama alanlarının arkeolojik varlık alanları gibi özel niteliklere sahip yerlerin korunabilmesi adına gerekli olan ölçütleri kapsayan bir avantaj olabileceğinden söz eden Castelle (2007), planlamaya yönelik çalışmalarının aynı anda kent dışında kalmış olan alanlar için de çeşitli tedbirler geliştirebileceğini ifade etmektedir. Bu alanlar kendi içinde yerleşmeye uygun olan ya da olamayan alanlar, doğal alanlar gibi çeşitlendirilebilir. Castelle'ye (2007) göre, bu şekildeki önlemlerin etkinliğinin temelinde iki ana faktör yer almaktadır. Bunlardan ilki arkeolojik varlıkları tanıyan, tüm bu bilgiler neticesinde nerelerin nasıl geliştirilebileceğini söyleyen ilgili uzman ve tarihi değerlere yönelik sorumlularının davranışsal tutumu, ikincisi de yerel kapsamda uygulaması yapılan arazi kullanımına yönelik geliştirme ve planlama yaklaşımlarıdır (Castelle, 2007). Buradaki temel amaç sadece kentin içindeki arkeolojik buluntuları koruyup değer vermek değil, günümüz kentinin içindeki eski kenti de yeniden yakalayıp korumaktır.

Günümüzde yoğun ve hızlı kentleşme durumu kentlerin tarihsel yapılarının tahrip olmasına ve belki de zamanla yok olmasına sebep olmaktadır. Bu sebebiyet kentlere

ilişkin arkeolojik ve koruma anlamında bilimsel çalışmaların yapılması gerekliliğini öne çıkarmıştır. Kentsel alanda bulunan tarihi ve arkeolojik alanlara yönelik araştırmaların asıl hedefi toplumda topluma ait bir kent hafızası meydana getirmek ve o kente ait farkındalık ile bilgi düzeyini yükseltmektir. Arkeolojik alanlar giderek kentin gerçekleri konumuna ulaşmaktadır. Kentsel gelişmeye yönelik araştırmalar dolayısıyla arkeolojiyi de içine almış durumundadır. Çünkü arkeoloji de kentsel bir girdi ve aynı zamanda önemli bir veridir. Kentlere ilişkin bilimsel arkeolojik çalışmaların sistemsal bir şekilde ele alınması 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra gerçekleşebilmiştir (Leech, 1999). Savaş esnasında kültürel varlıklar zarar görmüş ve sayıları bilinmeyen kent merkezinin tekrar imar ve restorasyon çalışmaları sırasında kentlere yönelik arkeolojik çalışmalar da uygulamaya konmuştur (Leech, 1999). Tahrip olan kentlerin yeniden ayağa kaldırılabilmesi, geçmişe ait izlerinin korunabilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesinin taşıdığı önem, kent ve arkeolojiyi bir araya getirmiş ve bütünleşmelerini sağlamıştır.

2.2.1 Çok Katmanlı Kentlerin Korunmasına Yönelik Uluslararası Mevzuat

Tarihi ve arkeolojik varlıklara ait özelliklerin korunması durumu bilimsel bir duyarlılığa ihtiyaç duyulan önemli bir sorun teşkil etmektedir. Arkeolojik ve tarihsel değerler tüm insanlığın ortak mirasıdır. Bu mirasın korunmasına yönelik çalışmalar tüm ulusları ilgilendiren bir niteliğe sahip olması açısından, genellikle uluslararası yaklaşımlarla ele alınmaktadır (Çırak, 2010).

Koruma kavramına yönelik çalışmaların, uluslararası düzlemdeki çerçevesinin ve yönteminin evrensel olabileceği, fakat koruma politikasının gerekliliklerinin her ülke ve kente göre değişik olabileceği sebebiyle evrensel olamayacağı fikri ile temellendirilmektedir (Göksu, 1993). Göksu'ya göre (1993), bu alanda yaşam ve etkinlikler bazında, zamansal ve mekânsal boyutun önemli olduğu vurgulanmak istenmektedir. Geniş bir çerçevede kültürel miras, çevreyi tümüyle kapsamakta ve mimari korumayla kent planlamasının birlikte düşünülmesinin gerekli olduğunun vurgulanmasıyla beraber çevrenin devamlılığının sürdürülebilmesi ve korunmasının verdiği sorumluluk; koruma ve planlamayla ilgilenen meslek gruplarına ait

çevrelerin yanı sıra devlete, yerel yönetime ve bireylere aittir (Göksu, 1993). Kültürel mirasın kurtarılması çalışmaları 2. Dünya Savaşı'nın ardından yıkılmış ve yok olmuş kentlerin tekrar yaşama adapte edilebilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Buna yönelik gerçekleştirilen 1931 yılındaki Atina Bildirgesi ile belirlenen temel kapsamın yetersiz ve eksik kalmış olduğu sonucuna varılmıştır (Ulusoy, 2008).

Atina Bildirgesi'nin hemen sonrasında 2. Dünya Savaşı ardından 1954 yılındaki Paris Avrupa Kültür Anlaşması Avrupa'nın barışsal sürecini başlatmak için ortak kültürel ve tarihi değerlerini korumaya ve sahiplenmeye önem gösterdiğini kanıtlayan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır (Çırak, 2010). 1964 yılında yayınlanmış olan Venedik Tüzüğü de özellikle anıtsal niteliğe sahip olan yapılarda restorasyonun temel madde ve ilkelerini ortaya koyması açısından büyük bir öneme sahiptir. Venedik Tüzüğü Dünya'da tarihsel çevreyi koruma çalışmalarını yönlendirebilecek olma özelliğiyle önemli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Bu noktada özellikle restorasyon çalışmalarına sağladığı maddesel ve ilkesel çerçeveler önemli olmaktadır. Kendisini takip eden diğer anlaşmalar açısından bir temel destek değeri oluşturmaktadır (Çırak, 2010). Bu kongreden bir yıl sonra Polonya'nın Varşova şehrinde ICOMOS'un 1. Genel Kurulu toplanmış ve kongrede hem Venedik Tüzüğü'nün uluslararası seviyede kabulü gerçekleşmiş, hem de ICOMOS'un kuruluş kararı verilmiştir (Ulusoy, 2008).

Bu süreç içerisinde ele alınan bir diğer önemli uluslararası çalışma ise 1969 yılında İngiltere'nin Londra şehrinde imzaya sunulan Arkeolojik Mirasın Korunması ile alakalı Avrupa Anlaşmasıdır. Bu Anlaşma ise arkeolojik varlıkların korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Anlaşma esas olarak, arkeolojik kazı çalışmalarının alanında uzman kişiler veya gruplar ile gerçekleştirilmesi, elde edilen sonuçların kayıt altına alınması ve bilimsel verilere dönüştürülmesi gereğini özellikle vurgulamıştır. 1985 yılında İspanya Granada'da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nce onaylanan ve Avrupa mimari kültürel varlıkların korunmasını hedefleyen bir Anlaşma daha imzaya sunulmuştur. 1985 yılının 3 Ekim tarihli Granada "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi"nde tarihi çevre ve

anıtların; sit alanları, anıtsal varlıklar ve ören yerleri olmak üzere farklı başlıklar altında ifade edildiğiyle karşılaşılmaktadır (Çırak, 2010).

1992 yılına bakıldığında ise Malta Valetta Anlaşması görülmektedir. Bu anlaşma arkeolojik değerlerin korunması adına 1969 yılındaki Londra Anlaşması'nın eksik yetersiz görüldüğü alanlarda, gereklilikleri geliştirilmek ve yeni eklentiler ile düzenlemek üzere imzaya açılmıştır. Malta Anlaşması, Avrupa'nın ve dünyadaki gelişimini tamamlamış ülkelerin birçoğunun arkeolojik varlıklarının korunması kapsamında örnek alınan esas ilkeler barındırmaktadır. Çırak'a (2010) göre Malta Anlaşması özellikle plancılar ve arkeologların arasında ortak taban meydana getirilmesine duyulan ihtiyacın, arkeolojik ve tarihsel varlıkların bir kamusal bilgiye çevrilebilmesi adına düzgün şekilde kayıt altında tutulmasının önemini ve arkeolojik potansiyele sahip yerlerin önceden belirlenebilmesine yönelik çalışmaların gerekliliğini ve önemini vurgulaması yönünden oldukça değerlidir.

1954'teki Paris'teki Avrupa Kültür Anlaşması'nın 50. yıl aktiviteleri çerçevesinde Portekiz'in Faro belediyesinde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının sonrasında, korumaya yönelik çalışmalarda kullanılması gereken yöntemin “kültürler arası iletişim” olduğu belirtilmiştir. Avrupa Konseyi “*Toplum İçin Kültürel Miras Çalışmaları Anlaşması*” (Faro-2005) yoğun olarak, kültürel mirasın korunmasıyla alakalı elde bulunan materyallerin yetersizliklerini konu edinmiş ve gelecekte bu konu ile ilgili gelişmesi gereken değerleri küreselleşme ve kültürel benlik ve kimlik tartışmaları gibi yeni bir farkındalık yaratması olarak açıklamıştır (Çırak, 2010). Bu noktada da uluslar arası alanda kültürel varlıkların korunmasının insan hakları ile alakalı bir süreç olduğu da açıklanmıştır. UNESCO'nun bu doğrultuda meydana getirdiği yaklaşımlar arasında yer alan kültürel çeşitliliğe, maddi/manevi kültürel mirasa saygı ifadeleri kapsamında irdelenmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. 1985'teki Granada Anlaşması ve 2005 yılındaki Faro Konferansı çalışmaları esaslandırılarak Avrupa'ya ait birçok farklı kentlerde “Avrupa Miras Günleri” faaliyetleri düzenlenmeye başlanmıştır. Avrupa Konseyi son zamanlarda özellikle tarihi değerlerin korunmasına yönelik yaklaşımlarda “*toplumsal değerlerin güçlendirilmesi*” kavramının önemi vurgulanmış ve Avrupa Miras Günleri

etkinliklerini bu çerçeve altında devam ettirmektedir. Buna ek olarak, Avrupa Konseyi üyelerinin mimari varlıkların korunması sebebiyle 1985'teki Granada ve arkeolojik varlıkların korunması sebebiyle de 1992 yılındaki Malta Valetta Anlaşmaları kapsamındaki uygulamalarını her yıl oluşturulan toplantılar aracılığıyla ve Avrupa Miras Ağı üzerinden sürekli bir biçimde desteklemeye çalışmakta ve izlemektedir. Avrupa Birliği kapsamında Avrupa Birliği'ne ait özel bir koruma yaklaşımı bulunmamaktadır. Ancak Avrupa kapsamında korumaya yönelik yasal yapılanmalar ve çalışmaların yoğunluklu bir şekilde Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu iş birliğinde sürdürüldüğü ve devamlılığının sağlandığı görülmektedir. Buna ek olarak Avrupa Birliği yakın zamanda tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik yapılacak çalışmaları programa katmak üzere çalışmalarını devam ettirmektedir (Çırak, 2010).

2.2.2 Çok Katmanlı Kentlerin Korunmasında Kentsel Arkeoloji Yaklaşımı

Kentsel gelişmeler ve yeniden yapılanmalar tarihi dokular üzerinde yıpratma ve tahribat etkisi yaratmaktadır. Bu yıpratmalar sonucuna tepki olarak koruma kavramının kentsel alanlarda etkisi ve önemi artmıştır. Koruma ve kurtarma kavramlarının kapsamının genişletilmesiyle kent içinde yer alan arkeolojik alanları ve arkeolojik varlıklara ile ilgili çalışmaları içeren "*kentsel arkeoloji*" olgusu ortaya çıkmıştır (Aydeniz, 2009). Aydeniz'in (2009), Altınöz'den (b.t) aktardığına göre bu yeni kavram kentlerde yapılan arkeolojik kazı çalışmaları ve araştırmalarının gelişi güzel yapılması durumundan ayrıştırılarak daha düzenli ve sistemli bir hale getirmeyi ve arkeologların planlama sürecinde geçmişe göre aktif bir rol almalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Aydeniz, 2009).

Belge (2004), "*Kentsel Arkeoloji*" kavramının 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen yıkıma maruz kalmış Avrupa şehirlerinin tekrar inşa edilmesi süreciyle birlikte kullanılmaya başladığından söz etmektedir. Bu kavram kentsel bölgelerde sürdürülen arkeolojik çalışmaları tanımlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır. Böylelikle de zaman içinde şehirlerin çok katmanlı olan kültürel yapısını anlamaya ve kentin gelişimini ortaya çıkarmaya çabalayan bir disiplin olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Ülkemizdeki tarihi kent merkezlerinde bulunan anıtsal varlıklar çevresinde yoğunlaşmış olan arkeoloji bilimine yönelik çalışmalar, müzeler desteğiyle birlikte yürütülen kurtarma kazı projeleri ve sondaj kazı çalışmaları Cumhuriyetin ilk yıllarından beri görülebilmektedir (Belge, 2004).

Kent içindeki kültürel değerlerinin ve yapı çokluğunu oluşturan geleneksel mimari dokularının önemi yalnızca sahip oldukları dönemlerin özelliklerini yansıtıyor olmaktan ibaret değildir. Tarihsel süreç boyunca görüldüğü üzere yerleşimler birbirleri üzerinde konumlanarak gelişim göstermişlerdir. Günümüzde de birçok korunması gereken kentsel ve mimari dokular, kültür tabakalarının üzerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı da kültürel devamlılığın ve ilerleyişin devamı özelliğini taşırlar. Türkiye’de 20. Yüzyıl ile birlikte oluştuğu bilinen birkaç yeni kent yerleşimi dışında hemen hemen tüm kentlere ait geçmiş tabakalar mevcut kent dokusunun altında bulunmaktadır. Günümüzde modern kentler bile zengin bir tarihi kültür geçmişinin üzerine yer almaktadırlar. Kısacası, hemen hemen bütün kent merkezleri arkeolojik yerlerin üzerine konumlandırılmıştır. Tüm bu durumlar, yaşayan canlı kentlerin gelişmesi ve değişmesi gereksinimleri aşamasında sıkça karşılaşılan bir olayı yani kentsel arkeolojiyi güncel bir konu haline getirmektedir (Özcan, 2006).

Leech (2009) Avrupa’da bulunan en eski kentlerin Akdeniz ülkelerinde daha çok Yunanistan ve Türkiye’de olduğunu ifade etmektedir. Çağdaş kentsel arkeoloji 1960’lı yıllarda başlamıştır. 1970’li yıllara baktığımızda ise Avrupa’da gündemin önemli bir parçası haline gelmiştir. Özcan (2006) Kentsel arkeolojinin “*kentlerin arkeolojisi*” olarak tanımlanabileceğinden söz etmektedir. Kentsel arkeoloji bilimsel, uygulamalara yönelik, yönetsel bir sıra işlemi de ifade etmekte ve yerleşimler arkeolojisinin özel bir biçimi olarak anlaşılmalıdır (Özcan, 2006).

Dinçer (2012), kentsel arkeolojinin genel olarak 20. yüzyıl ve özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası geliştiğini kentlerin yaşamış oldukları dönemler ile ilgili fiziksel, sosyal ve ekonomik izlerin nasıl olduğunun ve nasıl geliştiğinin kentlerin gelecek öngörüsünde bulunulmasında kullanılması olarak değerlendirmektedir. Kentsel

arkeoloji, tarihsel arka planı güçlü yerleşimlerde, geçmişe yönelik merakın yanı sıra, geçmişten kalan kültür varlıklarının etkisi ile gelişim göstermiş bir kavramdır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 1999/658 sayılı kararıyla değişik 2005/ 702 sayılı İlke Kararı, kentsel arkeolojik alanları, "3386 ve 5226 sayılı kanunlarla değişik 2863 sayılı Kanun kapsamına giren arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren yerleri ve bu özellikleri ile bir bütünlük oluşturan korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanları, kentsel arkeolojik alanlardır".² şeklinde ifade etmektedir.

Tüm bu tanımlar ve ifadeler doğrultusunda "kentsel arkeoloji" ve "kent arkeolojisi" kavramlarını bütün olarak görmek, kentleri ele alırken geçmiş arkeolojik birikimlerini göz önünde bulundurmak ve kentliyi de bu birikimlerle bütünleştirmek kentsel arkeoloji kapsamında önem taşımaktadır. Tuna (2000) kent arkeolojisinin yalnızca arkeolojik sondaj raporlarından elde edilen veriler ile kazı sonuçlarının değerlendirilmesi olmadığını, kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik kısacası kent ile ilgili tüm bilgilerin tekrar yorumlanması süreci olduğunu belirtmektedir. Kent arkeolojisi ile ilgili pek çok tanım geliştirilmiş olup, tartışmalar ve tanımların geliştirme süreci günümüzde hala devam etmektedir.

2.3 Çok Katmanlı Kentlerde Arkeoloji ve Toplum İlişkisi

Kültürel mirasın korunması düşüncesinin 1990'lı yıllardan sonraki gelişim süreci içinde çevreler hakkında geliştirilmiş yeni tüzükler ve fikirler etkili olmuştur. Kentleşme ve endüstrileşmenin meydana getirdiği tehditler karşısında kalan çevrenin korunması adına 1992 yılında Birleşmiş Milletlerce kabul edilmiş Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Bildirgesi sürdürülebilir kalkınma kavramının evrensel boyuta taşınması açısından önemli bir belge olma özelliği göstermektedir (Dinçer, 2013).

² Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 1999/658 sayılı kararıyla değişik 2005/ 702 sayılı İlke Kararı

Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında onayladığı Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin de bu noktada önemli destekleri olmuştur (Dinçer, 2013). Dinçer' e (2013) göre, sözleşme dünya ekonomisinde görülen değişikliklerin, tarım, üretim, ulaştırma, turizm gelişmeleri ve şehir bölge planlaması uygulamalarının peyzajların dönüşümü sürecini hızlandırdığına vurgu yapmaktadır. Buna ek olarak peyzajın kişisel ve sosyal rahatlığın kilit noktası olduğu ve korunabilmesinin, yönetiminin ve planlamasının toplumdaki herkese haklar ve sorumluluklar getirdiğini özellikle vurgulamaktadır (Dinçer, 2013).

Uluslararası birçok sözleşme kapsamında yayınlanan tanımlara ek olarak 2000 yıllarında eklenmiş olan iki farklı kavram oldukça önemlidir. Bu kavramlar miras kavramını ve mirasın yönetilmesine yönelik yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır. Bunlardan ilki koruma süreci içindeki güvenilirlik ve iletişim gibi kavramların önemine vurgu yapan Budapeşte Bildirgesi; diğeri ise koruma kavramının içeriğini kültürel çeşitlilikle birlikte değerlendirmesini yapan Faro Sözleşmesidir. UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin tüm Taraf Devletleri kabul etmeye çağırdığı ve 4C olarak tanımlanmış olan bu hedefler, varlıkların güvenilirliğini güçlendirmek; etkin korunmasından emin olmak; etkili kapasite oluşturmak; kamu bilincini artırmak ve bunu iletişim aracılığıyla genişletmek olarak tanımlamaktadır. Bu dört kritere ek 2007 yılında beşinci olarak topluluk kriteri ilave edilmiş ve diğer dört kriterin gerçekleşebilmesi için toplulukların özelliklerinin dikkate alınmasının önemi işaret edilmiştir (Dinçer, 2009).

Dinçer ve Enlil (2012), Avrupa Konseyi'nin 2005 yılında kabul ettiği Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ya da "*Faro Sözleşmesi*" olarak bilinen belge dünyada kültür mirası kavramının ne kadar kapsayıcı hale geldiğini göstermesi açısından önem taşıdığını ifade etmiştir. Bu ortak miras üzerinde idealleri, ilkeleri korumayı ve geliştirmeyi, insanı ve insani değerleri çok disiplinli kültür mirası kavramının merkezine yerleştirmeyi ön planda tutmaktadırlar (Dinçer ve Enlil, 2012). Sözleşme tüm kültür miraslarına eşit olarak yaklaşmaktadır. Sözleşmeye göre kültürler, dinler arasında diyalogu destekleyen miras politikalarına ve eğitim girişimlerine destek verilmesi önemlidir (Dinçer ve Enlil, 2012). Kültür mirasının rolünün barışçıl,

demokratik ve kültürel çeşitliliği sürdürülebilir bir toplum yaratmada öne çıkarıldığı ve ortak kültür mirası anlayışının istikrarlı bir toplumun gelişimini desteklemedeki rolünün tartışıldığı bu belge, korumaya yönelik düşüncenin günümüzde geldiği noktayı vurgulamaktadır (Dinçer ve Enlil, 2012).

2.3.1 Çok Katmanlı Kentlerde Sosyal/Toplumsal Arkeoloji Yaklaşımı

Çok katmanlı kentlerde birçok farklı kültür ve uygarlıkların izlerine rastlamak oldukça mümkündür. Bu noktada asıl önemli olan rastlanılan bu tarihi değerlerin kimlere hangi yollar ile ulaştırıldığı ve kimlerle paylaşıldığıdır. Arkeolojik ve tarihsel varlıklar birer ortak mirastır. Bu değerler öncelikle bulundukları toplum tarafından benimsenip korunduktan sonra diğer toplumlarla etkileşimleri sağlanıp paylaşılmalıdır.

Arkeolojik ve tarihi değerler öncelikli olarak alanında uzman kişiler tarafından araştırılıp, ortaya çıkarıldıktan sonra topluma sunulacak hale getirilmektedirler. Bu araştırma ve çalışmalarda farklı disiplinlere ait birçok şahıs ve kurumlarda yer almaktadır. Bu noktada ortaya çıkan sorun bu alanlara olan ilginin yalnızca alanında uzman kişilerce sınırlı kalmasıdır. Bu durum çok katmanlı kentlerde arkeolojik alanlara yönelik farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Sosyal Arkeoloji yaklaşımı ve toplumsal arkeoloji kavramları, arkeolojik değerlerin sosyal hayata da yansması ve topluma da ulaşabilmesi açısından önem taşımaktadır. Sosyal arkeoloji yaklaşımı daha çok yabancı kaynaklar üzerinden ele alınmış, toplumsal arkeoloji yaklaşımı ise yerli kaynaklar üzerinden değerlendirilmiştir. Bu sebeple her iki kavram aslında aynı sonuca ulaşmayı hedef almış olsalar bile daha iyi anlaşılmaları açısından faydalı olacağı düşüncesiyle ayrı başlıklar altında değerlendirilmişlerdir.

2.3.1.1 Sosyal Arkeoloji Yaklaşımı

Arkeoloji; geçmiş dönemlerde yaşamış olan veya kökleri geçmişten günümüze kadar uzanmış canlılar, uygarlıklar ve kültürlerle ait her türlü fosil, alet, malzeme,

yapı, yazı, kurgusal ve görsel maddi kalıntılar ile sosyal norm ve manevi kültür varlıklarını inceleyen bilim olarak tanımlanabilir. Arkeoloji eski dönemlerde yaşamış insanların nasıl ve nerede yaşadıkları, ne yiyip, ne giydikleri, neye inandıkları gibi çeşitli sorulara yanıt bulmaya çalıştığı kadar artık onların güncel yaşantısındaki varlıklarını ve etkilerini de araştırıp, sorgulamaktadır. Böylelikle arkeoloji yalnızca geçmişini inceleyip sorgulamakla kalmayıp, günümüzün geçmişle olan ilişkisini ve geçmişe olan bağlılığını da incelemektedir (Hall, 2001). Arkeoloji bilimi bizim kendimizi yapıp kullanabildiğimiz ve biriktirebildiğimiz şeyler üstünden de benimsemeye çalışmamız olarak tanımlanmaktadır. Geçmiş günümüzün, günümüz ise geçmişin bir parçasıdır ve arkeoloji asıl olarak bunu vurgulamaktadır. Buna bağlı olarak da yapılan tüm arkeolojik çalışmalar aslında sosyallik içerir ve sosyal arkeolojidir. Buna bağlı olarak geçmiş, sürekli olarak bugüne ait bir parça olmayı her zaman sürdürecektir (Çırak, 2010).

Hall (2001) sosyal arkeolojinin bir hafıza yapılandırması olmasından söz etmektedir. Günümüz koşulları ve dünyanın gelişimi göz önüne alındığında içinde böyle bir bilinç barındıran sosyal teori ve sosyal yaşam pratiğinin meydana gelmesine gereksinim duymak kaçınılmaz hale gelmektedir. Boado (2001) göre arkeoloji ile ilgili yeni bir sosyal teori oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda da post-süreçselci bir yaklaşımın geliştirilip uygulanması faydalı olacaktır (Boado, 2001).

1990'lı yılların başından itibaren arkeolojide yeni bir hümanizmin ortaya çıkmaya başladığı belirtilmektedir. Bunun sonucunda da arkeoloji ile ilgili çalışmalarda masum kalınmadığının gözlenmiş olması ile hümanizma temelli olarak, buluntuların tekrar değerlendirilip incelenmesine başlanmıştır (Boado, 2001). Bu noktada da öncelikli olarak sosyal gerçeklik üzerinden değerlendirme yapmak gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal netliği ve gerçekliği çözümleyebilmek için belirli sınıflara gereksinim duyulmuştur (Boado, 2001). Boado'nun (2001) Cohen'den aktardığına göre, toplum ve toplumun özü arasında güncel ve farklı bağlantılar bulmaya yönelik; “öteki gibi, ötekini de düşünmek ve kültürün yerel açısını oluşturmak” gibi yeni kavramların meydana geldiği görülmeye başlanmıştır (Çırak, 2010). Boado (2001),

kültürün temel ögesini çözümlemek adına yorum biliminin baskın olan egemenliğindense daha çok insancıl bir yaklaşıma yönelinmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu yorum bilimin çağdaş sistem ifadesi içerisinde aktif olduğu görülmesine rağmen, çağdaş dönemin bu kabullenişinin ardından post modern söylemiyle gelen eleştirel yaklaşımlar, tarihsel süreçlerin çözümlemelerinde hiçbir şeyin kendi gerçekliğine bağlı kalınarak aktarılamayacağını ve her şeye mutlaka belli bir öznel yorum katılarak yorumlanmış olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada gelen eleştirel yaklaşımlar kültürel miras yönetimi ile ilgili alanda 1980'li yılların esas özelliklerini oluşturmuşlardır (Boado, 2001). Fakat sonrasında, çözümleyici olarak yaklaşan yorum biliminin tamamen bırakılması sonucu ortaya çıkacak olan karmaşık durumu da göz önüne alınarak yorum bilim tamamen terk edilmemiş, üzerine yeni çerçeveler eklenmeye çalışılmıştır (Çırak, 2010).

Arkeolojik çözümlemenin taraflılığı tartışmasında, sosyal bilimin eleştirel yaklaşımlarından gelen yansımalar zamanla daha çok yoğunlaşmıştır. Boado'nun (2001) belirttiği üzere 90'lı yıllardan itibaren günümüze kadar ki süreçte, tarihe ve arkeolojiye yönelik çözümleme problemi devam etmektedir. Bununla ilgili Boado (2001), arkeolojinin kendisini yeniden sosyalize etmesinin gerekli olduğunu vurgulamakta ve arkeolojinin sosyal değerlerle karşı karşıya gelme durumunda oluşacak olan bu sosyal güncellenmenin 3 esas unsur altında toplanılması gerektiğini söylemektedir. (Boado, 2001):

- 1) Kültürel miras yönetiminin baskın egemenliğiyle veya arkeolojik pratikliğinin tamamen teknik alana bağlanması ile karşı karşıya gelmek ve bu doğrultuda varlık bilimine ait objeler ile obje çalışmalarının tekrar değerlendirilmesi,
- 2) Genel bilgi bilim, yaklaşım ve yöntemlerin görünebilen yapılarının tekrar incelenmesi ve değerlendirilmesi yönünde gözlemsel/deneysel veya yorumsal özellikleri ile yüzleşmek,
- 3) Yerel yaklaşımlar ve insancıl yöntemlerin değerlendirilmesi yapılarak yerel ve küresel arasında bir nedensel/süreçsel bileşim oluşumunu sağlamak (Boado, 2001).

Önceki paragrafta da söz edildiği gibi, tekrar sosyalle edilmiş olan arkeolojide “*kültürel değer*” düşüncesine ihtiyaç duyulması olasıdır. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken unsur, bu konuya teknokratik ve pazar oryantasyonlu bir bakma şekline uzak durulmasıdır (Çırak 2010). Daha önceki süreçlerde yorumlanmış olan arkeoloji ile ilgili verisel tartışmalarda kültürel miras kavramı, geçmişe ait kültürlerden kalan bir takım şeyler, olarak tanımlandırılabilirdi. Ancak sonraki tanımlamalarda kültürel miras, tarihsel, arkeolojik gereçler, anıtlar, kültür ve daha fazlası olarak ifade edilmekteydi. Ortaya atılan yeni görüşlere göre ise, kültürel miras aslında hafıza ve anılardan arda kalan şeylerden meydana getirilmektedir (Çırak, 2010). Daha açık bir ifadeyle kültürel mirasın anıların birer temsili olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımdaki temsil, güncel pratik durum içinde bugünkü kimliğimiz üzerinden yapılmaktadır. Yeniden ortaya çıkarılan ise yalnızca bir sınıfa ait anılar ve o sınıfın hafızası olmaktadır. Bu noktada ise diğer kültür ve kimliklerin anılarına ne olduğu sorusuyla beraber, bize karşı olan, bize ait ya da bir başkasının yıkmış olduğu kültürlerin anılarına ne olacaktır? Kimliğimizle ya da benliğimizle ilgili neler hatırlıyoruz, diğer kültürler ile ilgili ne hatırlıyoruz, neler hatırlamak ve nasıl bakmak istiyoruz gibi sorgulamalarının yapılması gerekli olmaktadır (Çırak, 2010). Bu kapsamda her ne kadar tüm kültürel değerlerin koruma ve iyileştirme çalışmaları tamamen gerçekleştirilemese de geleceğe yönelik anlaşılır ve doğru kayıtların yapılması, bilgilerin olduğu gibi saklanmaya çalışılması ve yayınlarının da yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte kültürel miras bütünleştirici özellik taşımalı, geçmiş ve bugünün manipüle olmasını engelleyecek bir tutumda ele alınmalıdır. Çırak (2010), kültürel mirasa yönelik çözümlemelerde çok konseptli, çok kültürlü, yeniliklere saygılı, yerel kapsamda düşünmenin, kültürel ve tarihi mirasın varlığını ve devamlılığını garanti etme açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.

Carman'a (1999) göre, arkeologlar ya da tarihçiler alanı “*tarihsel olarak, bağlamsal olarak ve geniş kapsamlı olarak*” üç şekilde ifade etmeyi seçmişlerdir. Çırak (2010), Carman'ın İngiltere’de yer alan arkeolojik bulgularla ilgili olarak çıkarılmış olan yasaların bu bulgulara neler yaptığını incelediğinden söz etmektedir. Bu incelemenin sonunda ise Carman (1999), özellikle kullanılan yasaların bu alanlarda nasıl uygulandıkları ve ortaya çıkarılan bulguları nasıl bir araç olarak

gördüklerini araştırdıktan sonra, yasaların alanları ve bulguları içerik ve kapsam olarak değiştirdikleri sonucuna varmıştır. Burada anlaşılan durum, yasaların bazı bulgulara daha fazla bazı bulgulara ise daha az değer vererek, politik, ideolojik vb. olarak farklı değer yaratmaya çalıştıklarıdır. Bu durum toplumun bulgular hakkında daha baskın ve farklı şeyler düşünmesine sebep olabilmektedir. Carman (1999), bu durumun sonunda kültürel bir mesele olan materyal geçmişinin korunmasının bürokratik bir sürece dönüştüğünden bahsetmektedir. Çırak (2010) ise bu noktada yapılan tespitler doğrultusunda tarihi ya da arkeolojik koruma çalışmalarının ne sebeple yapıldığına ve bilgi birikiminin kimler adına olduğuna dair sorgulamanın yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Boado'ya (2001) göre ise tüm bu sorgulama ve tartışmaların ardından yeniden sosyalize edilmiş olan arkeoloji, belki de şu sorulara cevap verebilecektir;

- 1) Günümüzdeki gerçekliğin analiz edilebilmesini sağlayabilir,
- 2) Değişimsel süreçleri nedensel olarak anlamamıza destek olacağı için, uzun süreli sosyo-kültürel süreçleri ve insanlık yapısını kavramamızı sağlayabilir,
- 3) Koruma ve değerlendirme çalışmalarında daha olumlu yöntemler önerebilir. Arkeolojik kültürel mirasın yönetilmesinde bir araç gibi çalışmak özelliği kapsamında oluşan bilgi birikiminin geliştirilerek, geçmiş zamandan günümüze gelen sorunları daha iyi kavramamıza ve böylelikle daha iyi çözmemize destek ve yardımcı olunması sağlanabilir (Boado, 2001).

Boado'nun (2001) fikirleri ışığında arkeoloji ve dolayısıyla kültürel miras çalışmaları yeni bir yapısal değişim ve gelişmenin sınırında yer almaktadır. Kültürel miras yönetimine yönelik eleştirel yaklaşımlar, asıl olarak disiplin ile sosyal gerçeklik arasında kurulan ilişkide farklı bir oluşum ortaya çıkarma amacı taşımaktadır.

2.3.1.2 Toplumsal Arkeoloji Yaklaşımı

Ülkemizde 18. yüzyıldan itibaren varlığını göstermeye başlayan arkeoloji bilimi, hep lüks bir bilim dalı olarak görülmüş ve uzunca bir süre tümüyle topluma mâl

olmayı başaramamıştır (Özdoğan, 2014). Amerika ve İngiltere’de son 50 yıl içinde “*Toplumsal Arkeoloji*” olarak tanımlanmış alanlar oldukça hızlı yol almış olmasına rağmen, Türkiye’de henüz yeni yeni konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır (Şahin, 2018).

Toplum Arkeolojisi veya İngilizce karşılığıyla “*Public Archaeology*”, Türkiye için oldukça yeni bir kavram ve bir alan olarak tespit edilebilir. Bu sebeple, öncelikle “*Public*” yani Toplum kavramının ortaya çıkışı, bu kavramın ne anlama geldiği ve hangi tanımın bu çalışma kapsamında referans alındığını açıklamak faydalı olacaktır (Apaydın, 2014). Sosyal bilimlerde “*Public*” kavramı iki farklı anlamla ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi ‘kamu’dur. Kamu dendiğinde ilk akla gelen kamusal alanlar, yapılar, yani devlete bağlı kurumlardır ve bu kurumlar erken dönemlerden itibaren varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Özellikle Roma Dönemi’nde bu kamu kurumlarını organize olmuş bir biçimde görmek mümkündür (Melton, 2001). Apaydın (2014) göre toplum kavramının ikinci anlamı ise ilk akla gelen, "tarihsel gelişme içinde, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir uygarlığı olan, yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan insanların tümü" tanımıdır. Bununla birlikte Apaydın (2014), belli konularda düşünüp tartışan, çeşitli fikir alışverişlerinde bulunup görüşlerini bildiren, kültürel eşyaların tüketimini yapan bireyler ve bireylerden oluşan grupları referans veren olarak 'toplum' kavramının ikinci anlamına vurgu yapmıştır. Bu anlam aydınlanma çağı ile kendini bulmuş ve gelişim göstermiştir (Merriman, 2004). Bu noktada bakıldığında aslında ‘Toplumsal Arkeoloji’ yeni bir kavram gibi görünse de her zaman insanların günlük yaşamına girmiş bir kavramdır (Apaydın, 2014). Apaydın'a (2014) göre insanlar her zaman geçmişten gelen maddesel varlıklarla ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkinin başında da hiç şüphesiz o maddesel varlıkları anlamlandırma süreci ve onlardan yola çıkarak oluşturdukları bellek ve bunun bir getirisi olarak kimlik ögesi üstünde birleşmek gelmektedir. Marshall (2002) böylelikle sürekliliği olan bir toplum ya da belirli soyut ya da somut öğeler etrafında toplanmış gruplar topluluğunu yaratmanın mümkün olabileceğinden söz etmektedir. Bundan çıkartılacak sonuç ise aslında arkeoloji bilimi ya da kavramı daha yokken

insanların geçmişlerini araştırıyor, yorumluyor ve tartışıyor olmalarıdır (Bradley ve Williams, 1998).

1970’li yıllarda İngiltere ve Amerika’da aynı zamanlı olarak ortaya atılan “*Toplumsal Arkeoloji*” kavramı, arkeolojik eserlerin korunması ve bu eserlere yönelik koruma bilincinin meydana getirilmesinde kullanılacak koruma yaklaşımlarının yalnızca arkeologlar tarafından sürdürülemeyeceği, kültürel ve tarihi mirasın korunabilmesi adına toplumsal desteğe de önemli derecede ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur (Jameson ve Merriman, 2004). Böylelikle 1970’li yıllarda arkeolojinin yönü ve yapısı değişmeye ayrıca yenilenmeye başlamış, kültürel miras faktörlerinin daha fazla toplumdan kopartılmaması gerekliliği anlaşılmıştır (Apaydın, 2014). Özellikle yorumsal çerçevede gerçekleştirilen tarih değerlendirmelerinin başka kültürleri reddedip dışlamak ya da yok saymak yerine, onları dönemine uygun koşullar içerisinde empati ve karşılıklı anlama yoluyla anlamaya ve tarihsel öğelerle birlikte başka kültürleri de kendi özgünlüğü içerisinde yorumlamaya dayalı bir tarih yazımı gerektirdiği vurgulanmaktadır (Carr, 1996). Bununla birlikte daha sonraki süreçlerde başka kültürlerin görmezden gelindiği, kültürel mirasın toplumdan uzak bırakılarak koparıldığı ve yok edildiği arkeoloji çalışmaları da anlamını ve değerini yitirmeye başlamıştır (Apaydın, 2014).

1950 ve 1960’lı yıllarda arkeolojinin tıkanıp artık sorunları aşamaz durumda olduğunu gören bir grup araştırmacı post süreçsel arkeoloji akımının oluşmasına katkı sağlamıştır. Post süreçsel arkeoloji, post modernist düşüncelerin arkeolojiye yorumlanması olarak açıklanabilir (Hodder, 2006). Ortaya atılan bu yeni akım arkeoloji ile ilgili farklı fikir ve düşüncelere ihtiyaç duyulduğunu da göstermiştir. Bu noktada da arkeolojide “*Kültürel Miras*” ve “*Toplumsal Arkeoloji*” gibi alanların oluşumu ortaya çıkmıştır. Bu alanlar kültürel miras bilincinin arttırılmasına yardımcı olarak, arkeolojik alanların ve malzemelerin daha iyi korunmasını sağlamakta ve arkeoloji aracılığı ile insanların kendilerini, tarihi geçmişlerini sorgulaması ve geleceği daha sağlam temeller üzerine kurmasına yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak arkeoloji ve kültürel mirasın toplumsal açıdan önemini değerlendirdiğimizde, arkeoloji ya da geniş anlamıyla tarihi geçmiş olduķa önemlidir. Çünkü arkeoloji bilimi farklı birçok bilime de veri tabanı oluşturur ve aralarında bilgi akışı olmasını sağlar. Alexander (1989), dünya tarihinde olmuş en önemli oluşumların ancak arkeoloji aracılığıyla ortaya ıkartılabileceğinden söz etmektedir. Bireyler ya da toplumlar geçmişlerini araştırdıkça ve bildikçe daha çok sorgulama ve düşünme ve doğru bir sonuca ulaşma ihtiyaı hissederler (Mackenzie ve Stone 1994). Buna bağlı olarak da arkeoloji ve geçmiş ile ilgili, toplumda düşünme ve sorgulama ihtiyaı yaratılmalıdır. Arkeolojinin toplumsallaşması yani birey grup ve toplum ile buluşması ve bu süreçte etkili olabilmesi için toplumun aktif bir şekilde dâhil olduğu çalışmalara yer verilmelidir.

Tez alışması kapsamında gerçekleştirilen anket değerlendirmeleri bir noktada da toplumu ya da bireyleri sorgulamaya ve araştırmaya yönlendirmektedir. Arkeolojik kavramlara, bulundukları kentin tarihi geçmişine yönelik ele alınan sorular kişilerin bu konulardaki bilgi birikimlerinin ya da eksikliklerinin farkına varmaları açısından faydalı olmaktadır. Bilgi birikimleri açısında kendilerini eksik gören bireylerin arkeolojik değerlere ve bu değerleri korumaya yönelik çaba gösterme fikirlerinin oluşmasına yönelik etkiler de oluşturulmaktadır.

2.4 Çok Katmanlı Kentlerde Toplumsal Katılımı Sağlamanın Bir Aracı Olarak Alan Yönetimi: İngiltere Bath ve İtalya Roma rneği

Günümüzde yer alan yönetim planları daha çok arkeolojik ve tarihi koruma alanları ve idarecileri adına alanın korunması, geliştirilmesi ve devam ettirilmesi için rehberlik eden belgeler olarak nitelendirilmektedir. Alan Yönetimi kavramı 1999 yılında Dünya Kültür Mirasının listesindeki sit alanlarının korunması için ortaya çıkarılmış bir kavramdır. UNESCO, Alan yönetim planını, bir dünya kültür mirası alanının bütün değerlerinin ayrıntılı olarak incelenip ortaya çıkarılması, bunların nasıl korunacağının araştırılması ve çevresinde yaşayan topluma ekonomik, sosyal ve kültürel katkılarda bulunması anlamı taşıdığını önemle vurgulamaktadır.

Tarihi alanlara ve kentlere yönelik yapılacak koruma çalışmaları için yönetim planlaması daha çok tarihi miras kavramı ile ortaya çıkmıştır. Bu alışmalar, UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin Dünya Mirası listesindeki alanlar için yönetim planı hazırlanması talebi üzerine yoğunluk kazanmıştır (zdemir, 2010).

Naycı (2014), arkeolojik alanların yönetimiyle ilgili, arkeolojik alanlar da dâhil olmak üzere kültür varlığı yönetim yaklaşımlarının artık ilgili alana yönelik teknik koruma müdahalelerin belirlenmesinden ziyade, doğal çevrenin yönetimi, ait olduğu sosyal ortamın ve kültürel çeşitliliğin devamlılığı, sosyal bütünleşme, gurur ve aidiyet duygularını pekiştirme, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma, elde edilen ekonomik kazanımları tekrar o alanın kültürel ve sosyal değerlerinin korunmasına kaynak yaratma gibi daha karmaşık bir dizi karar verme sürecini içerdiğinden bahsetmektedir (Naycı, 2014, 7 Nisan 2019).

Alan Yönetimi kavramı, "koruma" ve "yönetim" kavramlarını bir araya getiren ağdaş koruma algısının yönetsel boyutudur (Ekinci, 2010). Herhangi bir yaşamsal alandaki bütün kaynaklar her şekilde iyi veya kötü olarak yönetilebilmektedir. İnsan elinin değdiği tüm alanların, işlevselliğin sağlanması, kaynakların değerlendirilmesi ya da insan yaşamının sürdürülmesi için bir takım yönetsel faaliyetlerine maruz kaldığı, bizler tarafından günlük yaşam düzenimizin içinde fark edilmese bile bilinmektedir. Bu alanlarda her kurum kendi üzerine düşen sorumlulukları mkemmek ve eksiksiz bir şekilde yerine getirse bile, yönetimde; yetki çakışması, uygulama tekrarı, gecikmeler, uygulamaların hiç yapılamaması, yanlış işlem yapılması, ekonomik kaynakların ve zamanın verimli kullanılamaması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların önüne geçilmesi için koruma alanları ve sitlerde koruma, yaşatma ve kullanma koşullarını bir sisteme bağlayan mekanizmaya; "Alan Yönetimi" denmektedir (Ekinci, 2010). Alan yönetimi planlamasına yönelik çalışmalar, korunması gerekli alanda sorumluluk sahibi kurumlar, o alanda yaşayanlar ve alandan geçici olarak faydalananlar arasında etkileşim sağlayan bir platform olarak görülebilir (Ekinci, 2009). Bu platformun iletişimi sağlam ve bilinçli bir şekilde sağlaması tarihi alanların daha belirgin yöntemlerle korunması açısından yöntemine de değinmiştir. Kentleri yaşayan canlılar olarak tanımlayan Ahunbay

(1999), tarihi bir eşyayı kapalı bir mekânda saklamanın kolaylığından ancak tarihi bir kenti özelliklerini yitirmeden koruyabilmenin disiplinler arası bir çalışma, maddiyat ve kamuoyu desteği gerektirdiğinden söz etmiştir (Ahunbay, 1999).

Alan yönetimi, asıl anlamda disiplinler arası ve çok kişili koruma çalışmalarının yasal, yönetsel ve finansal açılardan organize edilerek sürdürülmesidir (Ekinci, 2009). Alan yönetimi; disiplinler arası bilgi üretimini sağlamak ve üretilen bilgileri toplumun da katılımını sağlamak üzere paylaşarak hızlı gelişme, yenilenme ve değişimlerin planlı aynı zamanda da sistematik bir şekilde yönetilmesini hedef almaktadır (TMMOB, 2008). Arkeolojik alan yönetiminin planlanmasında ilk aşamada alanın coğrafi, tarihi, fiziki, bilgilerine ulaşılması, sonrasında ise idari yönetimlerin ve uygulanacak tekniklerin belirlenmesi gerekmektedir. Alan yönetiminde korumanın başarılı olabilmesi, tüm gerekliliklerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesiyle doğrudan ilişkilidir (Ekinci, 2009). Ekinci (2010), göre, alan yönetimi sistemi çağdaş yönetim tekniklerinin gelişmiş olduğu devletlerde daha rahat bir şekilde işlenmektedir. Buna yönelik değerlendirme İngiltere ve İtalya örnekleri üzerinden ele alınmıştır.

2.4.1 İngiltere'de Arkeolojik Alan Yönetimi ve Koruma: Bath Örneği

Dünya'da koruma yaklaşımları ile ilgili olarak ilk inceleme İngiltere ile başlatılmıştır (Emre, 2017). İngiltere'de tarihi çevrenin korunmasında sivil toplum kuruluşlarının payı çok büyüktür. Bu sürece William Morris fikirleri ile öncülük etmiş, 1887'de "Tarihi Binaları Koruma Birliği"ni kurmuştur. Morris korumanın yalnızca uzmanların eline bırakılmaması gerektiği ve sanattan anlayan halkın bu sürece dâhil olması fikri ile sivil toplum alanında koruma kavramının gelişimine öncülük etmiştir (Venning, 2011). İngiltere'de 500'den fazla sivil toplum kuruluşu kültürel varlıkların korunması, kullanılması ve geliştirilmesi konusunda emek vermektedir. İngiltere koruma, planlama ve katılımı bir araya getiren başarılı yaklaşımları ile koruma konusuna öncülük etmektedir (Çekül, 2010).

İngiltere’de kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlı bir mevzuatla sürdürülmektedir ve kültürel mirasın yönetimi konusunda özel bir düzenleme bulunmamaktadır (Emre, 2017). İngiltere’de tarihi değerler ön planda yer almaktadır. Bu değerlerin ön planda tutulmasının bir sebebi de toplumun tarihi değerlere yönelik tutumu ve katılımıdır. Herhangi bir arkeolojik ya da tarihi değer varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için, o değerlerin öncelikle bulunduğu toplum tarafından kabul edilip sahiplenilmesi ve korunması gerekmektedir. Bu noktada da özellikle gelişmiş ülkelerde toplum ile tarihi değerleri bir araya getirmek adına birçok çalışma gerçekleştirilmektedir. Ancak tüm çalışmaların temelinde arkeolojik ve tarihi yerleri kapsayan alan yönetimi planı yer almaktadır. Toplumu arkeolojik ya da tarihi değerlere yaklaştıracak şekilde kurgulanmış olan alan yönetimi planlaması toplumsal katılımın sağlanması ve sürekliliği açısından oldukça önemlidir. Bu noktada Kültür Varlıklarının yönetimine ilişkin çalışmalar, 1983 yılında yürürlüğe giren Ulusal Kültürel Miras Yasası ve 1990 ile 1998 yılları arasında yürürlüğe giren çeşitli Planlama Politikası Rehberleriyle düzenleme altına alınmıştır (Özdemir, 2010).

Ulusal Kültürel Miras Yasası’na göre; İngiltere Hükümeti kültürel mirasların yönetimi konusundaki üzerine düşen görevleri Tarihi Yapılar ve Anıtlar Komisyonu (diğer adı ile İngiliz Kültürel Mirası) adıyla kurulmuş olan bir organizasyona devretmiştir (Özdemir, 2010). Özdemir’in (2010), Saunders’ten (1989), anlattığına göre bu organizasyonun kuruluş amaçları arasında, İngiltere’de yer alan tarihi yapıların ve kültürel miras değerlerinin korunmasını garanti altına almak, İngiltere’de bulunan koruma alanlarının görünüm ve karakterlerini daha iyi bir seviyede korumayı sağlamak ve güçlendirmek, kamunun İngiltere’deki tarihi yapı ve anıtlar hakkında bilinçlenmesine katkıda bulunmak ve tüm bunlarla ilgili aktif etkinliklere katılımını arttırmak gibi maddelerin yer aldığından söz etmektedir (Özdemir, 2010). İngiltere’de bulunan yerel yönetimlerin kültürel mirasların korunması konusunda merkezi hükümete kıyasla daha fazla sorumluluğa sahip olduğu ve yetkili olduğu bilinmekle beraber buna göre de İngiliz Kültürel Mirası dışında kültürel mirasın yönetimi konusundaki en etkin kurumun yerel yönetimler olduğu görülmektedir (Özdemir, 2010).

İngiliz Kültürel Mirası'ndan edinilen bilgilere göre; İngiltere'de arkeolojik kazılar için devlet lisansına gerek duyulmamaktadır. Korumaya yönelik kararların verildiği anıtlar için devlet bazı özel kazı çalışmalarına destek verse de genel kapsamda mülk/toprak/arazi sahibinin izni doğrultusunda isteyen tüm insanlar istediği alanda arkeolojik kazı çalışması yapma hakkına sahip olmaktadır. Diğer bir farklı nokta da İngiltere'deki antik eserlere devletin sahip olabilmemesini sağlayacak düzenlemenin hazine ile ilgili birçok özel durumlar dışında bulunmamasıdır. Koruma çalışmalarını İngiltere'de yerel yönetimler görev edinmiştir. İngiltere koruma altında tutulması gerekli değerleri, 19. yüzyıl varlıkları, 20. yüzyılın erken yapıları, endüstri ve savaş yapıları, modern yapılar ve modern miras kapsamında genel peyzaj olarak belirlemiştir.

İngiltere'de arkeolojik mirasın yönetilmesi ve korunması ile ilgili olarak 2 önemli yasaya yer verilmiştir. İlk olarak 1979 yılında çıkarılmış olan "*Antik Anıtlar ve Arkeolojik Alanlar Yasası*", ülkede görünen gelişmelere yön verme açısından esas yasal düzenleme haline gelmiştir. Bu yasa arkeolojik alanlara yönelik koruma planlaması çalışmalarıyla birlikte değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuş ve restorasyon ve yayınlama çalışmaları için önemli bütçeler ayırarak destek vermeyi amaçlamıştır. Diğer bir yasal düzenleme ise 1990 yılındaki "*Kent ve Ülke Planlama Yasasıdır*". Bu yasa temel olarak kent planlama çalışmalarını kapsamaktadır. Bu yasayla getirilen düzenlemeler yerel yönetimin yetkili olmasını sağlamış ve mekânsal planlamayla ilgili koruma yetkilerinin de yerel otoritelere aktarılmasını sağlamıştır. İngiltere'de kamu hizmetlerinin de birçoğu yerel otoritelerin desteği ile sağlanmaktadır. Eğitime ile ilgili çalışmalar, sosyal hizmetler, arazi kullanımın ve mekânsal planlamanın kontrolüne yönelik çalışmalar yerel otoritelere bağlıdır. İngiltere'de yerel organizasyonlara ait yapıların da oldukça karışık olduğu ve bölgeden bölgeye de değişim gösterdiği görülmektedir.

2.4.1.1 Bath Örneği

Bath şehri, İngiltere'nin Güney Batı bölgesinde bulunan bir kentsel yerleşimdir. Törensels Somerset kontluğunda yer almaktadır. Yerel idare olarak 1996' dan beri

"Bath ve North East Somerset Tek Seviyeli Yerel İdare" merkezidir. Şehir statüsü Kraliçe I. Elizabeth tarafından 1590 yılında verilmiştir (Horizonedu, 2019).

Bath şehri, eşsiz tarihsel ve kentsel peyzajı, korunmuş kentsel yaşam alanları ve sosyokültürel aktiviteleri ile yalnızca İngiltere'de değil tüm Dünya'da da oldukça önemli bir kent halindedir (Bedel, 2017). Bath şehri, ülke planlama yaklaşımlarına uygun şekilde yerel planlarını hazırlamaktadır. Bu şehrin tüm insanlar için kültürel olarak bu kadar önemli olması, UNESCO Dünya Mirası niteliğinde korunmasını sağlamıştır. Bath şehrinin tarihsel arka planı oldukça güçlüdür, kent ilk olarak Roma zamanında doğal kaynakları (termal su) ile dikkat çekmiş bir şehirdir, daha sonra kentte Ortaçağ'da tekstil öne çıkmış, 18. Yüzyıla gelindiğinde ise kent Georgian dönemini yaşamış ve lüks spa merkezi olmuştur. Edebiyat ve sanat bu şehirde gelişim göstermiştir. Katmanlar şeklinde gelişen kent bu gün Roma dönemi arkeolojisi ile dikkat çeken bir turizm merkezi halini almıştır.

Bath şehri için 2016 - 2022 yıllarına yönelik hazırlanmış olan Kültürel Miras Alan Yönetim Planı 6 temel başlığı hedef almaktadır. Bunlar; Roma arkeolojisi, Termal kaynaklar, Georgian Şehir Planı, Georgian Mimarisi, Yeşil Sistem, Georgian Tarzının, 18. yüzyıl sosyal yaşamına yansımalarıdır (Bedel, 2017).

Kültürel Miras Alan Yönetim Planı kapsamında gelişmenin yönetilmesi, ulaşım sistemi, kamusal alan, eğitim ve doğal kaynakların kendini yenileyebilmesine yönelik stratejiler ve eylem planları tanımlanmıştır. Bu strateji ve eylem planlarının uygulanabilirliği, finansman, zaman çizelgesi, sorumluların da tanımlanması ile geliştirilmiş olup, plan ayrıca koruma sağlamayı, kaynak bulmayı, araştırma yapmayı, erişimi arttırmayı, ziyaretçiler için politikalar üretmeyi ve projeler için belirlediği sorumlular ile yönetim planlamasını oluşturmayı sağlamaktadır (The Cityof Bath World Heritage Site Management Plan 2016 - 2022, 2016).

Arkeolojik alanların kentsel sisteme katılımının örneği olarak değerlendirilen Bath şehrinin Roma döneminden kalan kültürel varlıklarının kentin yaşam formuna nasıl aktarıldığı araştırılmıştır. Bath şehri Roma döneminden bu zamana kadar termal su

kaynakları ile ön plana çıkmıştır. Bu sebeple Roma döneminden kalan eserlerde, özel veya kamusal termal kaynaklardan faydalanılan alanlar haline gelmiştir. Bunun sonucunda da kentte yaşayanların ve ziyaretçilerin de bu alanlara olan ilişkisi güçlenmiştir. Bedel (2017), arkeolojik kalıntıların en yaygın şekilde kentsel alana dâhil edilme yönteminin müzecilik anlayışı olduğundan söz etmektedir. Bath şehrinde özellikle Roma dönemi eserlerinde bu yaklaşım ön plana çıkmıştır.

“Thermae” müzesi bu müzelerin en iyi bilinenidir. Roma zamanında öğleden sonra sosyalleşme mekânı olarak kullanılan bu alan bugün kentin en önemli arkeolojik eserlerinin sergilendiği müzelerindendir. Bu müzelerde en çok dikkat çeken canlı mankenler ile mekânda canlandırma yöntemleri kullanılması ve dönemin sosyal yaşamına dair de fikir verilmesidir. Yalnızca eserlerin sergilendiği ve gezip çıkılmak istenen müzelerden oldukça uzaktır. Mekânsal olarak küçük bir alanda bulunmasına rağmen gezmek çokça vakit alan müze, müze dışına çıkıldığında da etkisini kaybettirmeyen müze kent “deneyim turizmi” nin bir modelini sunmaktadır.

Şekil 2.1 Bath şehri Roma Dönemi termal su kaynağı (Bath, 2019)

2.4.2 İtalya'da Arkeolojik Alan Yönetimi ve Koruma: Roma Örneği

İtalya'da yer alan tarihi varlık ve anıtların fiziki yönde korunmasına yönelik çalışmalar 16. yüzyılda Rönesans Dönemiyle başlamıştır. 1860 yılında günümüz yönetsel yapısıyla İtalya Hükümeti'nin kurulmasının ardından 1865 yılında Eğitim Bakanlığı bünyesinde, "*Antik Eserler Kazı Çalışmaları ve Bilimsel Miras Çalışmaları*" ile ilgili bir yasanın çıkarıldığı bilinmektedir (Çırak, 2010). Fakat bu süreçte bilimsel olarak önemli bir uygulamanın gerçekleştiği görülmemiştir. 1874 yılında ise Eğitim Bakanlığı arkeolojik kazı çalışmalarına yönelik olarak "*İyi Pratik*" adında bir rehber yayını ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak da 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde arkeolojik kazıların nasıl ve hangi biçimde yönetileceği ve arkeolojik malzemeler ile ilgili riskler yasal bağlantılarla ortaya konulmuştur. 1875 yılında İtalya'da "*Arkeolojik Kazı ve Müzeler Merkez Müdürlüğü*" kurulmuştur. 19. yüzyıl İtalya için arkeolojik ve tarihi miras hakkında pek çok yeni oluşumun meydana getirildiği, fakat çokça profesyonel uygulamaların sağlanamadığı bir süreç olarak kalmıştır.

İtalya'daki arkeolojik değerlerin esas olarak 1939 yılında çıkarılmış olan 1089 sayılı yasa ile birlikte koruma altına alınması sağlanmıştır. 1089 sayılı yasa yıllar içinde farklı birçok yenilemeler görmüştür. Yasa içinde arkeolojik varlıklar kamusal değerler olarak tanımlanmış ve tarihi miras kültürel açıdan anlamlandırılmıştır. Oluşturulan bu yasa çerçevesinde taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları devlet mülkiyetine aittir ve arkeolojik bilimsel araştırmalar da devletin kontrolü altındadır. Ortaya çıkarılan buluntular devletin malı olarak kabul edilecektir. Devlet aynı zamanda arkeolojik kazı çalışmaları yönünden standart noktaları belirlemekle görevlidir. Aynı zamanda 1939 yasası ile arkeolojik bilimsel çalışmaları yürütebilmek adına devlete bağlı araştırma lisansı alınması şartı da getirilmiştir (Çırak, 2010). Sommela (1984), İtalya'da tesadüf sonucu olarak ortaya çıkan bulguların korunması gerekliliğinin 1939 yasasıyla birlikte belirtildiğini ifade etmektedir. Fakat bu yasa ile aslında bilimsel bir araştırma ve çalışma yapmadan ispatlanamayan fakat potansiyel olarak varlığı bilinen arkeolojik alanlarda koruma çalışmalarının gerçekleşebilmesi durumu mümkün olmamıştır.

İtalya’da tüm kültürel mirasın korunması devletin sorumluluğundadır. *Kültürel Miras ve Çevre Bakanlığı* ile ona bağlı olarak çalışan ofisler, faaliyetler yapıyı oluşturmaktadır. Ülkenin neredeyse her yerinde Arkeolojik Ofisler bulunmaktadır. *Kataloglama ve Dokümantasyon Enstitüsü* ile *Restorasyon Enstitüsü* gibi ulusal enstitü birimleri de ülke çapında koruma ile ilgili sorumluluk sahibidirler. Ülkede kentsel arkeoloji bazında ayrıca bir yönetim birimi bulunmamaktadır. Fakat arkeoloji ile ilgili ofisler kentsel arkeolojiye yönelik çalışmaları yürütmektedirler. Buna ek olarak arkeoloji ofisleri genel anlamda tüm kazıların ve arkeolojik çalışmaların yönetilmesinden ve yeraltındaki tüm arkeolojik potansiyelden "*klasik anıtlar*" olarak tanımlanmış başlıklar altında sorumluluk taşımaktadırlar. İtalya'nın Ortaçağ Dönemine ait anıtlar ile birlikte çağdaş anıtların korunmasından da *Mimari Miras ve Çevre Ofisleri* sorumludur. Ortaçağ döneminin sonrasındaki mirasın korunması yükümlülüğü ise *Artistik ve Tarihi Miras Ofislerinin* sorumluluk alanına dâhil edilmiştir.

İtalya’da kültürel değerlerin korunmasında, kullanıcı ve toplumsal katılımının sağlanması için Mahalle Komiteleri, dünyaca benimsenen örneklerden biri olarak görülmektedir. Planlama sistemi ülke yasal sistemi ile ülke planlarından alan, il, belediye, genel arazi kullanımı, detaylı gelişme ve yapı şeklinde oluşturulmuştur (Bedel, 2017).

Bedel'e (2017) göre, planlama sisteminin en önemli özelliği, stratejik olarak alınan tüm kararların mekânsal olarak, uygulamaya yönelik çözümlemelerinin tanımlanmış olmasıdır. Bedel bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; "Örneğin; iklim değişikliği tüm ülkelerin gündemindedir. Bununla ilgili çeşitli stratejiler üretilmekte olup, uygulama kısmında ülke ekonomisinin devreye girmesi planların uygulanabilirliği önünde büyük engellerdir. Bunu önlemek için İtalya planlama sisteminde arazi kullanımı planları, yapı koşullarının belirlenmesi için yerel yönetim tarafından hazırlanmaktadır. Böylelikle, finansmandan tasarıma uygulamayla ilgili kararlar alınarak planın önü açılmaktadır" (Bedel, 2017).

2.4.2.1 Roma Örneği

İtalya Roma örneğinde ÷lke planlama sistemi, ÷lke planlarından mekânsal belediye planlarına kadar çeşitli içerik ve ölçeklerde alt kademelere sistematik şekilde getirilmiş olan planların uygulanmasında girişimcilerin ve kentlilerin rolü büyüktür. Burada Devlet projeleri uygulayan değil, projelerin alanlarını ve uyulması gereken kuralları ortaya koymakla sorumludur. Projelerin uygulanabilirliği de elbette ki girişimcinin yapacağı projeden kazanç elde etmesine bağlıdır. Bedel (2017) çalışmasında Roma’da proje olarak geliştirilmiş olan Domus Aurea Arkeolojik Alanının korunması, kullanılması ve geliştirilmesi projesini konu edinmiştir.

Planların mekânsallaştırılması ve arkeolojik k÷ltür mirasının kentsel yaşama bütünleşik hale getirilmesi konusunda, incelenmiş olan bu projede K÷ltür Mirası ve Turizm Bakanlığı devreye girmiş ve alanda farklı dönemlere tarihlenen katmanlar belirlenmiştir (Bedel, 2017). Proje olarak oluşturulmuş olan plan özünde arkeolojik alan yönetim planları ile benzerlik göstermektedir. Alan genelinde veri toplama, verileri görselleştirme, alan ziyaretçi planını hazırlama, yeni teknolojiler kullanılarak geçmiş dönemlerin deneyimlenmesini sağlayan hedefleme gibi pek çok farklı disiplin bilgisi tek arkeolojik alanda bir araya getirilmiştir.

Şekil 2.2 Domus Aurea, Roma İtalya (Roma, 2019)

Bu proje ve çalışmalarla birlikte toplumun da bu alanlara yönelik ilgi ve katılımının artması sağlanmıştır. Tüm bu pozitif uygulamaların oluşumu elbette ki alanın varlığının keşfedilmesi sonucu ile ortaya çıkmıştır (Bedel, 2017). Roma dönemine tarihlenen bu kalıntı 21. yüzyılda keşfedilmiştir. Dünya geneline bakıldığında arkeolojik alanlara olan ilginin ve katılımın gelişmesi ne yazık ki oldukça uzun zaman almıştır. Ancak en azından ortaya çıkarıldıktan sonraki süreçte gerekli hassasiyetin gösterilmiş olması açısından Roma'daki bu örnek oldukça önem taşımaktadır.

2.5 Türkiye Çok Katmanlı Kentlerin Korunması ve Kentsel Arkeoloji

Kentin arkeolojisi, sadece kent içinde gerçekleştirilen denetimli kazılar ile sınırlı kalmamalıdır. Yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan bulgular ve tarihi belgeler kentliyle paylaşılmalı kentin ve kentlinin belleğine ve hatta gündelik yaşantısına katılmalıdır. Ülkemizde uzun bir süre önce başlamış ve hala devam eden hızlı kentsel dönüşümler ve uygulanan çalışmalar kent belleğinde gözle görülür derecede tahribatlar yaratmaktadır. Bu noktada da kent arkeolojisi kavramının önemini arttırmak ve vurgulamak acil bir ihtiyaçtır. Modern kent ve kent insanının giderek düzleştirilen ve standartlaştırılan zaman algısının ve hafızasının yeniden açılarak zenginleştirilmesi, tarihi ve arkeolojik bulgulara yönelik ilgi ve bilgi düzeyinin geliştirilmesi ancak bu yollarla sağlanabilir. Bunun için de gerekli olan durum tarihi ve arkeolojik bulguların araştırılırken aynı zamanda ortaya çıkarılmış olanlarının da tüm kentliyle paylaşılması ve kentlinin tarihi değerlerin içerisine çekilmesi gerekmektedir.

2.5.1 Türkiye'de Arkeolojik Varlıkları Korumaya Yönelik Yasalar ve Süreçleri

Ülkemizde uzunca yıllar koruma kavramı ve gelişme süreci ayrı olarak değerlendirilmiş, koruma kavramının ve uygulamalarının yeterli biçimde anlaşılamaması kentlerde modern yaşam ile geçmişi karşı karşıya getirmiş, tarihsel yapıların kentlerin gelişmesinin önünde bir engel olduğu düşünülmüş ve bunun sonucunda da tarihsel verilere gelişmeye yönelik planlarda yer verilmemiştir.

Özellikle yeraltı tabakalarının korunmasına yönelik yasal ve yönetsel düzenlemelerin zamanında yapılamaması, çok katmanlı kentleri kapsadıkları tarihsel zenginliği ve çeşitliliği kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakmıştır (Aydeniz, 2009). Aydeniz (2009), Avrupa’da ortaya çıkmış ve gelişmiş, ülkemize ise yeterince yansımamış olan kent arkeolojisi kavramının, bu sorunların çözülebilmesine yönelik koruma kavramı ve gelişme süreci arasında bir denge kurabilmeyi amaçlamadığını dile getirmiştir.

Türkiye’de tarihi yapılarla yönelik koruma çalışmaları ilk olarak *Osman Hamdi Bey* tarafından başlatılmıştır. Tanzimat zamanı ile birlikte başlamış olan Osmanlı aydınlanma süreci, Avrupa’da gerçekleşen aydınlanmaya benzer bir şekilde bilim, sanat ve müzecilik alanında önemli adımların atılıp, gerçekleştirilmesine sebep olmuştur. Ülkemizde arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik ilk yasal düzenleme, dönemin Osmanlı aydınlanması süreciyle gelişim göstermiş olan *Asar’ı Attika Nizamnamesi*’dir. Bu yasa 13.02.1869’da yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın en belirgin özelliği içinde, yabancı çalışanların ve araştırmacıların yapacağı arkeolojik kazı çalışmalarını izne bağlayan ve bu kazılar sonucu elde edilen buluntuların yurt dışına çıkarılmasını engelleyen düzenlemeler bulundurmasıdır. Bu nizamname sonrasında yetersiz bulunmuş ve onun yerine 1874 yılında yeni bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamnamede ise ilk kez eski eser tanımı yer almış ve bu eserlerim devlet malı olduğu vurgulanmıştır. Korumaya yönelik asıl önemli adım ise 1917 yılından sonra atılmıştır. M. Kemal Atatürk 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ni kurmuş ve eski eserleri koruma komisyonunun oluşmasını sağlamıştır. 1951 yılında ise *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu* oluşturulmuş, anıtların korunması işlerinde uyulması gereken maddeleri belirlemek, bu uygulamaların denetlemesini yapmak ve fikir beyan etmek gibi görevler yüklenmiştir. 1964 yılında çıkarılmış olan Venedik Tüzüğü de 1967 yılında yürürlüğe girmiş, koruma alanına önemli katkılar sağlamıştır.

Ülkemizde eski eserler ile ilgili ilk yasa ise 1969 yılında çıkarılmıştır. 1973 yılında ise artık zamanın ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiş tüm eski yasalar yürürlükten kaldırılmış, korumayla alakalı modern gelişmeleri ele alan 1710 sayılı

Eski Eserler Kanunu yürürlüğe getirilmiştir. Arkeolojik, tarihi ve doğal sit kavramlarının ilk kez yasal düzenlemeler yoluyla yer almasının sağladığı olanaklar ile birlikte *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu*, 1973 - 1982 yılları arasında 100 tanesi kentsel alanda konumlanan 417 adet sit alanı belirlemiştir (Ahunbay, 2007). Bu yasa tarihi çevrenin doku bütünlüğüne bağlı kalınarak korunmasını sağlamış ve bu özelliğiyle de koruma tarihimizde önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir. Böylelikle alınan sit kararları, kentlerdeki farklı dönem kalıntılarının korunmasına katkıda bulunmuştur.

21.07.1983 tarihine baktığımızda ise 1710 sayılı kanun kaldırılmış olduğunu, onun yerine ise 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*'nun yürürlüğe konduğunu görmekteyiz. Bu yasada korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına ait açıklamaların belirlenmesi, bunlar üzerinde yapılacak işlemlerin düzenlenmesini, gerekli madde ve uygulama kararlarını alacak kurumların kuruluş ve görevlerinin tespit edilebilmesini amaçlamıştır. Öncesinde geçerliliği olan *eski eser* tanımı, UNESCO tarafından benimsenmiş olan *tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili olan, yerüstünde, yeraltında ve su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar* olarak tanımlanmış kültür varlığı terimi ile yer değiştirmiştir. Böylelikle tarihsel süreklilik içinde bulunan ve tüm dönemlere ait her türlü fiziksel buluntu ve kalıntının korunmasını sağlayacak bir yasal düzenleme gerçekleşmiştir.³

Arkeolojik sit alanları ile ilgili tespit ve tescil etme çalışmalarının bilimsel yöntemlerle belirlenebilmesi amacıyla, 1987 tarihli ve 19660 sayılı *Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik* yayınlanmıştır. Yönetmelik içinde sadece yer üstünde bulunan arkeolojik alanların değil, aynı zamanda tüm potansiyel arkeolojik alanların da bilimsel yöntemlere dayanarak tespit edilmesine yönelik tanımlar içermektedir⁴. Fakat bu

³2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983

⁴19660 sayılı 'Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik', 1987

uygulama uzunca bir süre sadece yüzeyde yer alan buluntularla kısıtlı kalmış, yeraltında olduğu bilinen ya da ön görülen alanlar dikkate alınmamıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun, Arkeolojik Sit Alanlarında korumaya yönelik geçerli koşullara ilişkin 04.03.1988 gün ve 6 sayılı ilke kararında, arkeolojik sitler "*eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer*" olarak tanımlanmış ve önemli olma özelliklerine göre üç farklı dereceye ayrılmıştır. Buna bağlı olarak da derecesi farklı her sit alanı için ayrı ayrı koruma ve kullanma şartları tanımlanmıştır.⁵ Fakat tescil çalışmaları bilimsel çalışmalarla yapılamadığından, varlığı öngörülen arkeolojik alanların dikkatten kaçmasına, çeşitli zorlamalarla sit derecelerinin düşürülmesine, sit sınırlarının daraltılmaya ve değiştirilmeye çalışılmasına, bundan dolayı da birçok arkeolojik sit alanının yapılaşmalara açılarak tahribe uğratılmasına neden olmuştur (Aydeniz, 2009).

Ülkemizdeki kentsel arkeoloji kavramı ilk olarak 1990 yılında, Avrupa Konseyi'nin isteği sonucunda başlığı kentsel arkeoloji olan bir bilgi düzenlenmesi amacıyla, Kültür Bakanlığı kapsamında kurulmuş olan bir heyet tarafından kullanılmıştır. Sempozyumda konuya yönelik pek çok ifade, kavram, problem ve söylemler tartışılmış, ancak uygulamayla ilgili bir görüş ve yöntem geliştirilememiştir. Daha sonraki süreçte Avrupa Konseyi'ne yönelik bir rapor hazırlanıp sunulmuş ve heyet dağıtılmıştır (Boylu, 1994). Kentsel arkeoloji kavramının yasal sistem içinde ilk kez kullanımı ise *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu* tarafından 30.11.1993 tarihinde 338 Sayılı İlke Kararı'nda yer almaktadır. Bu yasa içinde arkeolojik alanlar ile birlikte tarihi varlıkların üst üste gelerek çakıştığı alanlarda, birbirinden ayrı kültürlerin beraber korunmasını sağlayacak *kentsel arkeolojik sit* tanımı yer almış ve bununla birlikte koruma şartları belirlenmiştir. Bu kararla birlikte, 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun* 6. maddesi içeriğinde tanımlanmış olan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile aynı yasa ilkesinde belirtilen korunması gerekli kentsel dokuların birlikte yer aldığı alanların, *kentsel arkeolojik sit alanı* olarak tanımlanması kararına

⁵6 sayılı 'Arkeolojik Sit Alanlarında Korumaya Yönelik Geçerli Koşullara ilişkin ilke kararı, 1988

bağlanmıştır. Bu kararla 3. Derece arkeolojik sit alanları da tekrar tanımlanarak alanların koruma ve kullanma koşullarına yönelik değişiklikler yapılmıştır.⁶ Ancak ilke kararı, tarihi devamlılığın ve farklı dönemlere ait kentsel tabakalarının korunarak kent yaşamıyla iç içe gelmesini sağlayamamış ve sonucunda da iptal edilmiştir. Sonrasında *kentsel arkeolojik sit* alanı tanımını ortadan kaldıran kararın yürütmesi, bu karar ile korumanın tam olarak sağlanamayacağı sebebi ile durdurulmuştur. Ancak 14.7.1998 tarih ve 594 sayılı *Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları* madde kararı ile *kentsel arkeolojik sit* alanı tanımı yeniden getirilmiştir.⁷ Yine bu ilke kararı da uygulama durumunda çıkan sorunlar ve mevzuatla çelişen bir takım esaslar sebebiyle yeniden iptal edilmiştir.

Yeni düzenlemeye göre 1. ve 2. derece arkeolojik sit alanları, koruma ile ilgili bilimsel çalışmalar haricinde aynen korunması gerekli sit alanları olarak belirlenmiştir (Aydeniz, 2009). Aydeniz'in (2009) aktarımına göre kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlere farklı ve yeni sorumluluklar yüklenmesine sebep olan bu kanun ile kültür varlıklarına yönelik uygulamaları yürütmek üzere Belediye ve Valilik bünyelerinde disiplinler arası alanlardan uzmanların görev alabileceği koruma, kararları uygulama ve denetim ofislerinin kurulması öne sürülmüştür. Yasa ile korumanın yerel yönetimlerin bünyesinde kurumsallaşması, koruma ile ilgili çalışmalar için yeni ekonomik imkânların sağlanması ve korumanın planlamasında disiplinler arası bir katılım şartının zorunlu hale gelmesi, arkeolojik kaynakların bütünleşerek kentsel gelişmenin sağlanmasına yönelik önemli bir adım olmuştur (Aydeniz, 2009).

15.04.2005 gün ve 702 sayılı *Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları* ilke kararı ile *kentsel arkeolojik sitler*, arkeolojik sitlerle korunması gerekli kentsel varlıkların birlikte yer aldığı, bütünlük oluşturması sebebiyle özel planlama ihtiyacı duyulan alanlar olarak tanımlanmıştır (Aydeniz, 2009). Bu alanlarda daha kapsamlı ve daha sağlıklı bir döküm çalışmalarının yapılmasının ardından çeşitli planlama çalışmaları yapılması ve planların onaylanmasından sonra daha küçük

⁶338 sayılı ilke kararı, 1993

⁷594 sayılı 'Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları' ilke kararı, 1998

ölçekli uygulamalara yönelinmesi gerekliliği önerilmiştir. Bu alanlarda gerçekleştirilen planlama çalışmalarında işlev dengesinin sağlanmasına, günümüz şartlarında ihtiyaç duyulan altyapı çalışmalarının proje aşamasından itibaren kültür katlarını gözetmesine, var olan ve potansiyel arkeolojik alanların korunmasını, değerlendirilmesini ve geliştirilmesini sağlayacak çözüm önerilerinin getirilmesine karar verilmiştir.⁸

Bunun karşılığında günümüze kadar geçen süreçte, kentsel arkeoloji kavramı disiplinler arası bir çalışmanın konusu olarak yasalarda ve uygulamalardaki yerini alamamıştır. Konunun özetiyle, coğrafyamızda kentsel alanlarda konumlanmış arkeolojik ve tarihsel değerlerin korunmasına ilişkin kapsamlı bir mevzuat bulunmamaktadır. Buna karşı, planlama sürecinden uygulama ve denetleme aşamalarına kadar farklı boyut ve nitelikte birçok sorun görülmekte, ayrıca sorunların giderek çeşitlenip arttığı, ancak benzer oranda çözümlerin üretilmediği bilinmektedir.

2.5.2 Türkiye'de Toplumsal Katılımı Sağlamanın Bir Aracı Olarak Alan Yönetiminde Çatalhöyük ve Küçükyalı Arkeopark Örneği

2.5.2.1 Çatalhöyük⁹

Çatalhöyük Neolitik Kenti insanlığın gelişiminde önemli bir evre olan yerleşik toplumsal hayata geçişle birlikte, tarımın başlangıcı ve avcılık gibi önemli sosyal değişim ve gelişmelere tanıklık eden bir yerleşimdir. Bu noktada alanın tarihsel süreci ve alanda gerçekleştirilen çalışmalar arkeolojik açıdan oldukça önem taşımaktadır. Güney Anadolu Platosu'nda yaklaşık 14 hektarlık bir alan üzerinde yer alan Çatalhöyük, günümüzdeki Konya şehrinin 52 km güneydoğusunda, Hasan Dağı'nın yaklaşık olarak 136 kilometre uzağında, Çumra ilçesinin 11 km kuzeyinde, Konya Ovası'na hâkim buğdaylık arazide bulunmaktadır (Wikipedia, UK 2019).

⁸702 sayılı 'Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları' ilke kararı, 1999

⁹ Çatalhöyük bölümünde anlatımı yapılan, 'Çatalhöyük Alan Yönetimi Planı'na ait tüm verilere www.catalhoyuk.com resmi sitesinden ulaşılmıştır.

Buraya ilk çiftçiler yaklaşık olarak günümüzden 9000 yıl önce yerleşim göstermişlerdir. Höyük yaklaşık 13,6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır ve 5000 - 10000 kişiyi barındırdığı bilinen en eski şehir yerleşimi özelliği taşımaktadır.

Şekil 2.3 Çatalhöyük konum (Çatalhöyük, 2012)

Çatalhöyük evleri birbirine yakın olarak konumlandırılmış ve kerpiçten yapılmıştır. Evlerin çatılarında yer alan açıklıktan evin içerisine girilebilmeleri sağlanmıştır. Evlere ait iç kısımlarda avlanma sahnelerini gösteren resimler ve geometrik şekillere yer verilmiştir. Buluntular arasında çanak, çömlek, kumaş dokularına ait kanıtlar, kilden çeşitli heykelcikler ve ahşap el işleri yer almaktadır. Alan, ilk olarak 1950’lerde keşfedilmiştir. 1961 ve 1965 yılları arasında James Mellaart tarafından alanda kazı çalışmaları başlatılmıştır (Mellaart, 1967). Alanda iki ayrı höyük bulunmaktadır. Bu höyükler Doğu Çatalhöyük ve “Batı Höyüğü” olarak da adlandırılan, Batı höyüğüdür. Çatalhöyük’te 1993 yılından bu yana, Profesör Ian Hodder başkanlığında uluslararası arkeolojik bir ekip ile kazılar ve araştırmalar yapılmıştır. Günümüzde ise kazı çalışmaları 2018 yılı itibariyle İzmir Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr Çiler Çilingiroğlu başkanlığında devam ettirilmektedir.

Şekil 2.4 Çatalhöyük kazı alanı (Kazı arşivi, 2019)

Çatalhöyük'ün Nisan 2004 yılında hazırlanan yönetim planı, Temper Projesi sürecinde hazırlanmaya başlamıştır. Temper; (Training, Education, Management, Prehistory in the Mediterranean – Akdeniz Havzasında Prehistorya Eğitim ve Yönetim) bünyesinde İngiltere, Malta, Yunanistan, Türkiye ve İsrail'de bulunan altı ortak kuruluşu içermekte ve Avrupa-Akdeniz Mirası Programı kapsamında Avrupa Topluluğu tarafından finanse edilmektedir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004). Bu proje kapsamında Akdeniz bölgesinde pilot olarak seçilmiş beş tarih öncesi alan için dört adet farklı yönetim planı geliştirilmiş ve arkeologlar ile insani miras konusunda uzman olan kişiler tarafından eğitim ve öğretim programları hazırlanmıştır (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004).

Çatalhöyük yönetim planı içeriğinde, alanın genel kontrolü Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Kısa ile orta vadede alanın günlük yönetimi Çatalhöyük Araştırma Projesi kapsamında yürütülecek ve Çumra Belediyesi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Konya Müzesi'ndeki temsilcileri tarafından desteklenecektir (Özdemir, 2010). Uzun vadede ise, alanın yönetiminin henüz belli olmasa da Türk ortaklara bırakılması öngörülmektedir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004).

Planlamanın ilk bölümünde, alanın tarihi bilgisi ve tanımı, bugünkü Çatalhöyük, kilit oyuncular ve çıkar grupları açıklanmıştır. Yönetim tekliflerinin yer aldığı ikinci bölümde ise başlıklar önem, yönetim değerlendirmesi, yönetim hedefleri ve yönetim politikaları olarak ayrıca sıralanmıştır. Eylem planı aşamasında belirleyici olacak SWOT analizi de bu bölümde değerlendirilmiştir.

Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004'te Çatalhöyük yönetim planlamasında belirlenen politikalar şu şekildedir:

- Alan için önemli olan bir ara bölge belirlenmesi ve yerel paydaşlar ile beraber çalışarak hassas zirai ve yapı uygulamalarının geliştirilmesi,
- Batı Höyüğünün 1. dereceden koruma altında olan alanlarının etrafına koruyucu tel konması. Batı Höyüğünün üzerinde pulluk ile tarla sürümünün ve bunun arkeolojik kalıntılar üzerindeki etkisinin izlenmesi,
- Höyüklerin üzerinde toprağın derin sürülmesini önlemek için bölgedeki çiftçiler arasında koruma bilincin artırılması
- Alan ile ilgili bilgilendirme hazırlanırken yerel hayata da referans gösterilmesinin sağlanması. Bunun için yerel grupların olaya dâhil edilmesi,
- Alan ve ortamını etkileyecek işler yapılmadan önce danışmanlık sürecinin oluşturulması için ulaşım, elektrik ve su daireleri ile iletişim ağlarının belirlenmesi,
- Yönetim planında belirtilen tasarım talimatları uyarınca yeni depoların inşa edilmesi ve malzemelerin uzun dönem saklanması için gerekli şartların oluşturulması,
- Çatalhöyük Araştırma Projesi 5 yıllık yayın planına uymayı sürdürmelidir: 3 yıllık kazı, ardından 2 yıllık çalışma dönemi ve yayın. Cilt serisi McDonald Arkeolojik Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. Buna ilaveten, ekip üyelerinin bireysel olarak düzenli aralıklarla makaleler yayınlaması,

- Veritabanına internet sitesi (www.catalhoyuk.com) aracılığı ile ulaşılabilmesi ve veritabanı kazı kayıtlarını, analiz kayıtlarını (kemik, taş vb.), fotoğrafları ve kazı günlüklerini içermesi,
- Kazı ve laboratuvar işlemlerinin belli bir kısmının halka gösterilmesi,
- Ziyaretçi verilerinin toplanmasına ve yıllık ziyaretçi anketlerinin sürdürülmesi,
- Projenin internet sitesinin, çeşitli ilgi alanlarından kişiler için açık ve erişilebilir olması ve diğer ilgili internet sitelerine ulaşım bağlantıları içermesi (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004).

Yönetim planının, üçüncü bölümünde ise eylem planı, ileriye bakış ve proje profilleri işlenmiştir. Yukarıda bazılarının belirtildiği hedefleri kimlerin gerçekleştireceği ve zamanlamaları planlanmıştır (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004). Planın finansman kısmı ise şu şekilde ifade edilmektedir; Alan için problem olan finansman; yönetim planında ortaya atılan tekliflerin gerçekleştirilmesi için de önemlidir. Bireysel olarak projeler için hibe ya da sponsorlar aracılığıyla kaynak yaratılmasına karşın, kazı işlemlerinin finansmanı sorun olmaya devam etmektedir. Başta Devlet kaynaklarından olmak üzere, alan için belirli bir gelir akışının sağlanması gerekliliği bu noktada vurgulanmıştır (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004).

Planlamanın en son kısmında ise belirlenen eylem planında belirtilen hedeflerden ayrı olarak sekiz farklı proje sunulmuştur. Eylem Planı; kısa ile uzun vadede belirlenen politikalar için yapılması gereken faaliyetleri ve etkinlikleri sıralarken bu bölümün amacı yönetim planından yola çıkılarak geliştirilebilecek bazı projelerin tanımlanmasıdır. Her bir proje kapsamında gerçekleştirilebilecek ve finanse edilebilecek bir dizi politika yer almaktadır. Yönetim planında sunulan proje çerçeveleri sadece yol göstermek amaçlıdır; ancak, potansiyel kaynak sağlayıcılara sunulacak teklifler haline dönüştürülebilir (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004). Bu ve buna benzer yönetim planları ve proje uygulamaları birçok farklı arkeolojik ve tarihi alanlarda da kullanılabilir hale getirilmelidir.

2.5.2.2 Küçükalyalı Arkeopark¹⁰

Küçükalyalı Arkeopark, İstanbul'un Asya yakasında bulunan Maltepe İlçesi'ndeki Çınar Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Küçükalyalı Arkeopark, 1970'li yıllarda hızlı bir biçimde kentleşen Küçükalyalı ve Çınar Mahallesi'nin yoğun bina yapıları arasında kalmış arkeolojik bir arkeolojik alandır (Arkeopark Haber, 2015). Bu alan Antik Dönemde hem yeşil alanlarla kaplı hem de çayırırlarla çevrili bir şekilde Adalar'dan bile görülebilmekteydi. Son zamanlara kadar Marmara Denizi'nden yaklaşık 600 metre içeride olan bu alan, Maltepe Sahili'nde gerçekleştirilen dolgu çalışmaları sonrasında, denizden uzaklaşmış duruma gelmektedir.

Şekil 2.5 Küçükalyalı Arkeopark kazı alanı (Küçükalyalı Arkeopark arşivi, 2019)

Küçükalyalı Arkeopark, İstanbul'un Asya Yakası'nda bulunan tek etkin kentsel arkeolojik kazı alanı olma özelliğinden dolayı oldukça önemlidir. Küçükalyalı arkeolojik alanı, 1950'li yılların sonunda, 9. yüzyılda Bizans döneminde inşa edilmiş ve İslami değerleri taşıyan ilk saray olarak ifade edilmiştir. Fakat 1950'lerden sonra alana yönelik detaylı çalışmalar yapılmamıştır. 2000'li yılların başından itibaren gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, arkeolojik kazılar, arşiv araştırmaları bu arkeolojik alanın, hadım patrik ve bir Bizans imparatorunun oğlu olan İgnatios tarafından, M.S. 866 – 877 yılları arasında inşa ettirilen Satyros

¹⁰ Küçükalyalı Arkeopark arkeolojik alanına ait genel bilgi ve alan yönetimi hakkındaki verilerine <https://kyap.ku.edu.tr/> adresinden ulaşılmıştır.

Manastırı olarak tekrar tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Yazılı kaynaklar, manastırın patrik tarafından Adalar'da yaptırılmış diğer manastırlar arasından en gösterişlisi olduğunu yazmaktadır (Arkeopark Haber, 2015). Bu Manastır İstanbul Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle Koç Üniversitesi'nin yürüttüğü "*Sürdürülebilir Kentsel Arkeoloji Deneyimi: Küçükyalı Arkeopark*" projesi kapsamında, proje ortağı Bizim Avrupa – Europa Nostra Derneği adına Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy denetiminde bir ekip tarafından hazırlanan *Küçükyalı Arkeopark Alan Yönetim Planı* içerisinde yer almıştır (Arkeopark Haber, 2015). Bu plana göre Küçükyalı'da bulunan Satyros Manastırı kalıntılarının sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması, değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olarak koruma kullanma dengesi içinde düzenlenmesine yönelik olarak, katılımcı, şeffaf ve yenilikçi bir yöntem izlenmiştir (Arkeopark Haber, 2015).

2014 yılı Eylül ayı itibariyle başlayan çalışmalarda öncelikle Küçükyalı Arkeopark'ın içinde bulunduğu Çınar Mahallesi ile ilişkin çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Alan yönetim planı sınırı içinde kalan mahalle sakinleriyle alanın muhtemel kullanımı, onlar açısından algısı gibi konuları açıklığa kavuşturmak üzere de bölgede anket çalışmaları gerçekleştirilmesiyle birlikte tüm bu veriler ve alanın potansiyel ihtiyaçları Küçükyalı Arkeopark ekibi, mahalle halkı, uzmanlar ve alan yönetim planı ekibi tarafından birlikte değerlendirilerek alan yönetim planı taslağı oluşturulmasında katkı sağlamıştır (Arkeopark Haber, 2015). 6 Temmuz 2015 tarihinde, sarnıcın açık kısmında 1. derece sit alanında oturan mahalleliler için bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda aşağıdaki konularla ilgili güncel bilgiler, detaylı bir şekilde sözlü ve yazılı olarak konuklara iletilmiştir (Arkeopark Haber, 2015).

- Mevcut sakız ağacı patikasının, oturma grupları, arkeolojik alana erişimi sağlayacak engelli rampası ve bilgilendirme panoları ile geliştirilmesi,
- Sarnıcın açık kısmının girişinin karşısındaki alana, küçük ölçekli, hafif, tamamen sökülebilir, çok işlevli bir ziyaretçi merkezi, toplum merkezi ve kazı evinin inşa edilmesi,

- Marmara Denizi sahilinde mevcut bisiklet yolu ile Küçükalyalı Arkeopark'ın birleştirilmesi,
- 1. Derece arkeolojik sit alanında çalışmalar.

Etkinliğe mahalleden yaklaşık 60 kişi katılım sağlamıştır. Tüm yetkililer halktan gelen tüm soruları detaylı bir şekilde cevaplandırmışlardır. Ayrıca mahalle halkının alanı ve inşa edilecek Kazı evi / Ziyaretçi Merkezi ve Çevre Düzenleme projesi hakkında bilgi edinmelerini sağlayacak bir broşür dağıtılmıştır. Küçükalyalı Arkeopark projesi halkı bilinçlendirmek ve halkın görüşlerini değerlendirmek açısından arkeoloji ve toplum arasında önemli bir adım atılmasına örnek gösterilecek bir projedir. Yapılan çalışmalar içerisinde çevre sakinlerinin görüşlerine de yer verilmesi hem halkın bilinçlenmesi hem de o insanlar tarafından alana yönelik hassasiyet duygunun artması açısından oldukça önemlidir. Özellikle kent içerisinde bulunmuş ve arkeolojik kazı çalışmalarının ve araştırmalarının gerçekleştirildiği alanlarda bu tür projelere öncelikli olarak yer verilmesi gerekmektedir.

BÖLÜM ÜÇ

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİ ARKEOLOJİK VARLIKLARI

3.1 İzmir Kenti Genel Tarihçesi ve Arkeolojik Bulgular

Arkeolojik ve tarihsel araştırmalar İzmir kentinin 8500 yıllık geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İzmir, Ege ve Anadolu'nun en önemli tarihsel kentlerinden birisi olmaktadır. Günümüzde elde edilen veriler sonucunda özellikle kentin bugün Karşıyaka ve Bornova olarak adlandırılan bölgelerinde Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerden itibaren kesintisiz bir yerleşim tarihine sahip olduğu bilinmektedir (Ersoy, 2016). Kentte ilk yerleşimler, Bornova Yeşilova Höyükte ve sonrasında da Bayraklı Tepekule Höyükte görülmektedir. Güncel olarak İzmir kentinin tarih ve arkeoloji alanında özelliklerini kapsayan birçok bilimsel çalışma ve araştırma mevcuttur. Tez çalışması kapsamında, bu arkeolojik çalışmalardan Agora Ören Yeri ve Bayraklı Höyüğü örnekleri üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

İzmir kentinde ilk yerleşme Neolitik Dönem'de Yeşilova Höyüğü'nün yer aldığı Bornova'da kurulmuştur. İzmir içinde Bornova ovasında yer alan boş arazilerden toprak alınırken ortaya çıkan çanak çömlek buluntuları İzmir'de daha önceden bilinmeyen en eski yerleşiminin yani Yeşilova Höyüğü'nün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Derin, 2012). Aynı zamanda Yeşilova Höyüğü'nün yakınlarında yaklaşık olarak aynı tarihlere denk düşen iki höyük daha yer almaktadır. Tüm bu bulguların dışında kentin Helenler öncesi iskân durumuna dair elde edilen en geç tabaka ayrıntısına Bayraklıda bulunan Tepekule Höyüğü'nde rastlanılmaktadır (Derin, 2012).

Şekil 3.1 Yeşilova Höyüğü ve çevre höyükler (Arkeoloji.biz, 2012)

M.Ö. 3000 yıllarındaki yerleşmenin ise Bayraklı Höyüğü'nde yer aldığı bilinmektedir. Eski Smyrna kazısının erken dönemlerinde höyüğün küçük bir kısmında gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında kayalık bir zemin üzerine konumlanan Troia I (M.Ö. 3000 - 2500) süresi ile aynı döneme tarihlenen bir yerleşim tabakası ortaya çıkmıştır (Doğer, 2006). Yüz ölçümü ise takribî yüz dönüm olan Bayraklı Höyüğü, bir düzlük üzerine konumlanmıştır. Smyrna kenti, bu alan üzerinden ovaya doğru geniş bir araziye uzanmıştır. (Akurgal, 2012). İzmir'in Bayraklı ilçesi sınırlarında yer alan Eski Smyrna, denizden yaklaşık 600 m uzaklıkta ve antik dönemde bugünün aksine denize oldukça yakın ve limana sahip bir kenti (Ertüzün, 2017). Buna bağlı olarak İzmir tarihsel dönemler içinde avantajlı konuma ve tarımsal hinterlanda sahip olmuştur. Bu özellikleri ve doğal liman olma özelliği ile tarihin her döneminde iskân edilmiş ve yeniden kurulmuştur.

3.1.1 Helenistik Dönemde İzmir

İzmir'e yerleşmeler başladıktan sonra kent çeşitli istilalara sahne olmuş, dağılmış ve bunun üzerine halk yaklaşık olarak 400 yıl kadar çevrede kurulan küçük yerleşim yerlerinde yaşamıştır (Atay, 1993). Pers akınları ile sarsılan İzmir M.Ö. 333 senesinde Büyük İskender önderliğinde Kadifekale eteklerinde yeniden kurulmuştur. Büyük İskender M.Ö. 334 senesinde, Çanakkale Boğazını geçmiş, Pers İmparatorluğuna doğru sefere başlamıştır (Körpe, b.t). M.Ö. 333'e gelindiğinde

Sardes ve Ephesos kentini almıştır. Bu esnada da İzmir'e uğramıştır (Akurgal, 2000). Smyrna (İzmir) kenti hikâyelere göre Büyük İskender'in Pagos Dağında bulunan Nemesis Tapınağı önündeki çınarın gölgesinde uyuya kaldıktan sonra görmüş olduğu düş ile bağlantılı olarak kurulmuştur. Aristides de aynı şekilde (M.S. 2. yüzyıl veya sonrası) İskender'in görmüş olduğu rüyayı ve kentin yeniden kurulma aşamasını anlatmaktadır (Cadoux, 2003). Smyrna kentinin İskender öncesi kuruluş öykülerine göre ise kent, Aiol kentlerinde olduğu gibi Amazonlar tarafından kurulmuştur. Bu kuruluş iddiasında Hitit egemenliği ile bağlantılı olarak izler taşıdığı düşünülmüştür (Bean, 1997). Aiol yerleşmesinden sonra da kent, Ionia etkisi altına girmiştir (Sevin, 2001).

Büyük İskender'in vefatından sonra ele geçirdiği alanlar komutanlarınca bölge bölge ayrılarak paylaşılmıştır. Bu paylaşımın beraber Anadolu'da Seleukoslar hâkim olmuştur. M.Ö. 300 dolaylarında Antigonos ve sonrasında Lysimakhos Smyrna üzerinde egemenlik kurmuşlardır (İzmir Kent Tarihi, 2009). İskender ve sonrasında devam eden süreçte hem askeri hem politik durumlar sonucu birçok kentinin önceki yerleşim yerinden yeni yerleşim yerine taşındığı görülmektedir. Smyrna kentinin de Bayraklı'daki eski yerinden, yeni yeri olan Kadifekale ile Kemeraltı arasına taşınmasının bu süreçte gerçekleştiği öngörülmektedir (İzmir Kent Ansiklopedisi, 2014).

Helenistik Dönemden önce Pagos Dağı ve eteklerinde önemli başka bir yerleşimin olmadığı bilinmektedir. İzmir kenti Hellenistik Dönemde, tümüyle Hellenistik kent planlama stratejisine uygun bir biçimde gelişim göstermiştir. Kentin sokak sistemi ve kent dokusuna ait temel hatları M.Ö. 300'e tarihlendirilmektedir. Karabağ, (2008) kentin ilerleyen süreçlerdeki gidişatı, bu süreçte oluşmuş şehir yapısının önemli bir noktada olduğundan söz etmektedir. Helenistik Dönemde kurulmuş kentin Pagos Dağı ve eteklerinde surla çevrili bir akropol ve aşağıda kalan düz alanda liman olmak üzere iki adet merkezden oluştuğu görülmektedir. Kıyı kesim ile Pagos arasındaki yamaçta, kentte yine surlarla çevrilmiş umuma açık yapılar ve yerleşim bölgeleri konumlandırılmıştır. Şimdilerde Namazgâh bölgesinde yer alan ve Hellenistik Dönemde kamusal bir kurum niteliğinde inşa edilmiş olan dikdörtgen planlı Agora,

daha sonraki dönemlerde gerçekleşen depremler sonucu yıkılarak tekrar restore edilmiştir. Cadoux (2003), Smyrna’da Helenistik Dönemde, hatta Lysimakhos tarafından kurulduğu zamanlarda bir Tiyatro yapısının yer aldığını ifade etmektedir. Bu yapıdan şimdilere gelmiş kalıntılar, M.S. 177/178 yılında yaşanan deprem felaketi ardından neredeyse yeniden inşa edilmiş olan yapıya aittir. Kadifekale’nin (Pagos Dağı) kuzey batısına konumlanan yapı, öteki Helenistik tiyatrolar gibi alanın topoğrafik haline uygun olacak biçimde bir oyuk içine konumlandırılmıştır. Günümüzden birkaç yıl öncesine kadar üzeri tamamen konutlar ve çeşitli yapılarla kaplanmış olmasına rağmen, bulunduğu yerin arkeolojik çalışmalarla tespit edilmiş ve bir kısmı kazı çalışmaları ile ortaya çıkarılmış ve çıkarılmaya devam etmektedir.

Şekil 3.2 Günümüzde konumu belirlenmiş olan tiyatro, agora, kale ve stadyum yapıları (TUBA - KED, 2015)

3.1.2 Roma Dönemi'nde İzmir

Kentin yeni yerleşim sürecinde, sırasıyla Makedonya Kralları olan Antigonos Monophtalmos ve Lysimakhos kente hâkim olmuştur. Lysimakhos'un Smyrna kenti üzerindeki hâkimiyeti M.Ö. 281 yılına kadar sürmüştür. Lysimakhos'un ölümünden

sonra, elde ettiği birikimleri Komutan Philetairos kullanmış, yakın kentlerle ilişkilerini iyileştirmiştir. M.Ö. 230'da Pergamon Kralı Attalos Batı Anadolu'ya haraç kesen Galatlara karşı gelmiş ve onların bölgeden tamamen uzaklaşmasını sağlayarak önemli bir başarı elde etmiştir. Attalos I'in zamanında Yunanistan ile ilgilenen Romalılar, Bergama Krallığı ile ilişkilerini ilerletmiş ve ilk kez Anadolu topraklarında görölmeye başlamışlardır (İzmir Kent Tarihi, 2009). Tüm bu süreçlerden sonra Pergamon Krallığı'na bağılı bir kent olan İzmir, M.Ö. 133'den sonra, Pergamon Kralı olan Attalos III' ün ölümü üzerine, yazdığı vasiyete sadık kalınarak Romalılara bırakılmıştır (Ersoy, 2015). Kentin Roma hâkimiyetine geçişinin tarihsel verisi bu şekilde aktarılmaktadır.

Roma ile ticaret ilişkilerinin gelişmesi, kültürel ve doğal avantajları olan İzmir kentinin refah düzeyini arttırmıştır. Kentin Roma Dönemi'ne ait sınırlarına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak farklı araştırmacıların gerçekleştirdiğı çalışmalara ve Strabon, Aristeides gibi antik çağ yazarlarının anlatımları göz önüne alınarak, kentin sınırlarına ilişkin bilgilerin tahmin edilebilmesi mümkün olmuştur. Bu dönemde de Kadifekale'deki (Pagos) akropol alanı varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kent sınırları bulunduğu konumun imkânları doğrultusunda kuzeyde yer alan düzlüğe doğru genişlemiştir. Eğimin oldukça dik geldiğı güney yönünde ise farklı bir genişlemeye rastlanmamıştır (Çırak, 2010). Cadoux (2003), Kadifekale (Pagos) üzerinde konumlanmış olan Akropolis'in ve Lysimakhos zamanına ait olan iki kent surunun Roma Dönemi zamanında yapıldığından ve onarım gördüğünden söz etmektedir. Bu sebeple özellikle güney yönündeki surların onarımına kentin bu yöndeki sınırlarının değişmemesi nedeniyle daha fazla özen gösterilmiştir (Tunç, 2018). Kuzey yöndeki surun ise kentin sınırlarını belirtmekten çıktığı ve yerleşim yerinin bu surların da ötesinde genişleyerek doğu ve kuzey yönünde yayıldığından, ancak bu yayılmanın tarih ve aşamalarının net olarak saptanamadığından söz edilmektedir. (Karabağ, 2008).

3.1.3 Bizans Dönemi'nde İzmir

Roma Dönemi'nde parlak bir süreç geçiren İzmir, dinsel inancın yön değiştirmesi ve Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla beraber kentte Bizans etkisi oluşmaya başlamıştır. M.S. 395'de Roma'nın Batı ve Doğu Roma olarak ayrılmasının ardından İzmir kenti, Bizans İmparatorluğu olarak bilinen Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına dâhil olmuştur. Bizans İmparatorluğunun oluşum süreci ve Hristiyanlaşma durumu İzmir kenti ve çevresinin tarihi gelişiminde de etkili olmuştur. 9. ve 10. yüzyıllarda kent Bizans'ın deniz üssü olmuş ve ticari faaliyetler giderek artmıştır. Buna rağmen kentin Roma Dönemi sınırlarına ulaşamadığı hatta sur içinin bile tam olarak dolmadığı tespit edilmiştir (Kuban, 2009). Bizans İmparatorluğu'nun son zamanlarından itibaren Smyrna'da kent bölgesine zarar veren yangın, deprem, savaş gibi insanların yeni ihtiyaçları için kent dokusunu değiştiren bir takım müdahaleler meydana gelmiştir. Az sayıda yapılmış yatırımlar ve inşa edilmiş olan eserler de, depremler sonrası tahribata uğramış ve yok olmuştur.

Kent Bizans döneminde 1025'de büyük bir deprem felaketi yaşamış ve büyük oranda tahrip olmuştur (Kuban, 2009). 1086 yılında Çaka Bey'in eline geçmiş olan İzmir, Ege Denizi'nde gerçekleşen akınlar için üs görevi görmüştür. 1093'te tekrar Bizans hâkimiyetine geçmesiyle beraber İzmir önemli bir kent haline gelmiştir. Kent Haçlı seferleri boyunca da önemli bir askeri merkez haline gelmiştir. Tüm bu olaylar kentin fiziksel gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. İzmir'in Bizans tarihindeki en önemli yapı etkinliği 1224 -1258 tarihleri arasında gerçekleşen Kadifekale'nin tamir sürecidir. Bu süreçte bir saray inşa ettirilmiş, kent tamir ettirilerek kamusal yapılar inşa ettirilmiş, Deniz Kalesi ve yanına Kale Sarayı yaptırılmıştır (Kuban, 2009). Kuban (2009), Bizans Döneminde İzmir'in Kadifekale ve Liman bölgesinden oluşan orta büyüklükte bir yerleşim olduğunu aktarmaktadır. Bu dönemde yapılmış yapılarla ilgili günümüze kadar ulaşmış önemli bir bilgi ve kalıntının bulunmadığı da bilinmektedir. Kuban (2009), İzmir'in bu süreçte dini değerinin arttığından fakat buna rağmen Roma Dönemine nispeten pekte gelişmemiş olduğundan, ayrıca kent sınırlarında daralmaların görüldüğünden söz etmektedir. İzmir'de Çaka Bey'in 16 yıl süren hükmünün ardından İzmir ve çevresinde Türk izlerini güçlendiren esas dönem,

Aydinoğulları Beyliği'nin 1308 yılında Birgi'de kurulması itibariyle başlamıştır (APİKAM, b.t). 1317 yılında İzmir'i ele geçirmiş olan Aydınoğlu Mehmet Bey, İzmir'in idaresini oğlu Umur Bey'e devretmiştir. Umur Bey devrinde ise özellikle kentin Kadifekale konumunda yoğun bir Türkleşme yaşandığı gözlemlenmiştir (Baykara, 1974).

3.1.4 Osmanlı Dönemi ve Sonrasında İzmir

13. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de Venedik ve Cenevizlilerin ticari uğraşlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Şimdiki Hisarönü Çarşısında bulunan liman kalesi 1261'de Cenevizliler tarafından yapılmış, 1244 yıllarında Rodos Şövalyelerinin eline geçmiş ve onarılmış, o günden sonra Saint Pierre Kalesi olarak adlandırılmıştır" (Noyan, 2007). Noyan'ın da (2007) aktardığı üzere Rodos Şövalyeleri şehrin büyük bir kısmını ellerinde tutarken, aşağı liman haricindeki bölge Türklerin elinde kalmıştır. Bundan sonra Şehrin el değiştiren kısmı da sadece deniz kenarındaki kale olmuştur. 1402 yılında Timur'un İzmir'e gelişine kadar Türkler St. Pierre Kalesi'ni alamamışlardır (Noyan, 2007). Baykara (1992), Timur'un iç limanın bir kısmını doldurtması nedeniyle 14. ve 15. yüzyıla kadar büyük gemilerin limanın dışında tutulduğunu ve limanın içine kayıklarla girilebildiğinden söz etmiştir. Limanın ağzı da güvenliğin sağlanabilmesi açısından zincirle kapatılmıştır Timur egemenliği sonrası iç limanın yok olması ile Kemeraltı Anafartalar yayı içi bu dönem oluşmaktadır.

16. yüzyılda küçük bir yerleşme birimi olan kent, öncelikle bir bölgesel pazar kenti olarak gelişmiştir (Bilsel, 1999). 16. yüzyıl sonlarına kadar kent, Osmanlı ekonomik sisteminin etkisiyle, iç ticaret açısından önemli bir konuma gelmiştir. 17.yüzyıldan itibaren ise Halep gibi öteki ihraç merkezlerini dahi geride bırakarak, İmparatorluğun en önemli ihraç limanlarından biri halini almıştır. Bu dönemde kentte ihraç edilen mallar arasında pamuk, kuru meyve, tiftik, İran'dan kervanlarla getirilen ipek yer almaktadır (Martal, 1992). İzmir'in kentsel anlamdaki gelişimi, 17. yüzyıl ile birlikte yükselmiştir. 1425 yılında başlayıp 17. yüzyıla dek süre içerisinde kasabadan biraz büyük bir kent niteliği taşıyan İzmir; 17. yüzyılla beraber Osmanlı

İmparatorluğunun Batıya açılan önemli bir kapısı haline gelmiştir. (APIKAM, b.t). Bünyesinde oldukça kullanışlı ve verimli olabilecek tarım toprakları arazileri barındıran İzmir'in dünya kapitalist sistemine eklenen bir Liman Kenti olarak gelişimi; 17. yüzyılda Batı Avrupa'nın Osmanlı topraklarına doğru genişleme gayesi taşımasıyla paralellik taşımaktadır (APIKAM, b.t). Batı Anadolu'daki yoğunluklu tarım ürünlerinin tek ihraç kapısı özelliğini taşıyan İzmir, bu dönemden itibaren batılı şirketlerin ve onların aracısı konumundaki Levanten aile işletmelerinin en popüler noktalarından birisi olmuştur. Bu durum, kentte önemli değişiklikler yaratmıştır. Birbirinden ayrı kültürler ve hayat tarzları kentte barış içerisinde hep birlikte yaşamaya başlamıştır.

17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, İran bölgesindeki ipek ticaretinde uzmanlaşmış olan Ermenilerin, günümüz Basmane çevresine yerleştirildiği bilinmektedir. Ticaretin gelişimine paralel olarak Levanten ve Rum nüfusu artmaya başlamıştır. Frenkler, iç limanın kuzey kısmındaki deniz kenarına doğru yerleşmişlerdir. Levanten tüccarların deniz kıyısında ticarete depolama maksatlı kullanılan tüccar evleri yer almış Frenk yerleşimleri ve Ermeni mahalleleri arasında ise Rum mahalleleri gelişim göstermiştir. Sabetay Sevi hareketinin ortaya çıkmasından sonra ise Yahudiler ticarete bulundukları noktayı konumlarını yavaşça yitirmişlerdir. Bununla birlikte eski bulundukları mahallelerde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. (Tekeli, 2014).

18. yüzyıla gelindiğinde kentin nüfusunun 100.000'e ulaştığı bilinmektedir. "17. yüzyıl'da başlayan ticari ilişkiler, 19. yüzyıl'da sanayileşme süreci ile birlikte artış göstermiştir. 18. yüzyıl ve 19. yüzyıllarda kent birçok Avrupalı tüccarların gözdesi haline gelmiştir. Böylece ekonomik yapıda meydana gelen dönüşümler yansımalarını toplumsal yapıda ve kentsel yapıda da bulmuştur. Kentte var olan azınlıklar ve yabancılar artan ticaret ilişkilerini sürdürmüşlerdir." (Sönmez, 2001). İzmir kenti 1. Dünya savaşının ardından 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından istila edilmiştir. 9 Eylül 1922 tarihinde ise işgal sonlanmıştır. Fakat İzmir 13 Eylül 1922 günü büyük bir felaketle karşı karşıya kalmıştır. İzmir'in Basmane semtinde başlayan yangın 2.600.000 metrekarelik bir alanda 20.000'i aşkın ev ve işyerinin

tahrip olmasına ve büyük hasarlar görmesine sebep olmuştur. Bu yangınla kentin önemli bir bölümü tahrip olmuştur Ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile sayesinde İzmir kenti yeniden can bulmuştur.

İzmir kenti, Oban Çakıcıoğlu'nun da (2006) aktardığı üzere kuruluşundan bugüne kadar sırasıyla Roma, Bizans, Arap sonrasında tekrar Bizans, birkaç kere Selçuklu - Bizans arasında el değiştirerek yine Bizans ve ardından Anadolu Beylikleri, Osmanlı ve en sonunda da Türkiye hâkimiyetine girmiştir. Günümüzde halen Türkiye sınırları içinde var olan İzmir kenti, bu tarihi süreçte farklı uygarlıkların izlerini bıraktığı bir kültür mozaiği haline dönüşmüştür.

BÖLÜM DÖRT

İZMİR TARİHİ KENT MERKEZİ ARKEOLOJİK VARLIKLARI VE ANKET DEĞERLENDİRMELERİ

4.1 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı

İzmir kentine ait arkeolojik potansiyellerinin incelenmesi günümüz için önemli bir bilgi kaynağı oluşturmuştur. Kent, içinde bulundurduğu farklı uygarlıklardan bir kültür mozaïği ve çeşitlilik sağlamıştır. Aiol ve İon dönemine ait antik varlıklar Bayraklı Höyüğü'ndedir. Günümüzde İzmir'in merkezinde yer alan höyükte Prof. Dr. Ekrem Akurgal 1940'lardan beri önemli çalışmalarda bulunmuştur. Kentin tarihsel olarak iki ana çekirdeğinden biri olan Bayraklı Höyüğü prehistorik dönem höyüklerinin en görkemlisi ve buna ilaven en önemlisidir (Akyüz, 2003).

Şekil 4.1 Smyrna Bayraklı Höyüğü hava fotoğrafı (Kazı arşivi, 2018)

Şekil 4.2 Smyrna Bayraklı Höyüğü kuzeydoğudan görünüm (Kazı arşivi, 2018)

4.1.1 Bayraklı Höyüğü Eski Smyrna Kenti Arkeolojik Sit Alanı Genel Tarihçe

Eski Smyrna kenti, İzmir ili, Bayraklı ilçesinde, günümüzdeki adı Tepekule (eskiden Hacı Mutzo) olan bir tepelik üzerinde bulunmaktadır. Bayraklı Höyüğü olarak da bilinen Eski Smyrna'nın kurulmuş olduğu yaklaşık 365 x 250 metre ölçülerinde bulunan bu tepe, Sipylos dağından güneybatıya doğru yönelen alçak, kayalık bir zemin üzerinde yer almaktadır. Bu kayalığın üzerindeki yerleşimin, şimdilik M.Ö. 3000 yıllarına kadar erkene gittiği anlaşılmıştır (Tanrıver, 2017). İzmir'in Bayraklı İlçesi sınırları içinde Yamanlar dağının eteklerinde denizden yaklaşık 600 m uzaklıktaki Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü, Antik dönemde bugünün aksine denize yakın ve limana sahip bir kentti (Ertüzün, 2017). Bir yarımada üzerinde konumlandırılmış olan kent M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren güçlü savunma sistemleriyle çevrilmiş bir liman kentiydi. Ancak yapılan çalışmalar sonucu görülmüştür ki deniz, Holosen Çağ boyunca zaman zaman höyüğün doğu ve güney

sınırına ulaşsa bile bu seviye Bayraklı'daki ilk yerleşimden daha eskiydi (Ertüzün, 2017). Bu bilgiye dayanarak söylenmelidir ki, kentin aktif biçimde kullanıldığı ve liman kenti olarak önemli olduğu süreçlerde deniz kentin çevresini sarmıyordu (Kayan ve Öner, 2013). Kentin güneyinde ise bir tatlı su kaynağı bulunmaktaydı ve bu kaynak antik dönemde inşa edilmiş bir çeşme yapısı ile kullanılmaktaydı (Akurgal, 1996).

Günümüzde İzmir'in Bayraklı ilçesinde bulunan küçük bir tepeliğin üzerinde kurulmuş olan Eski Smyrna kenti, Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra gözlerden uzak kalmış ve yeri unutulmuştur. Eski Smyrna'nın yeri 19. yüzyılda Gropius adında bir gezgin tarafından keşfedilmiş ve bilinmeye başlanmıştır. Bu sırada ayrıca Pausanias ve Strabon gibi antik yazarların bilgilerini yorumlayan diğer Avrupalı gezginler, efsanevi Tantalos'un kentini ve mezarını bulmak için Yamanlar Dağı'nın (Sipylos) yamaçlarında araştırmalar yapmaktadır (Akar Tanrıver, 2017). Bu araştırmalar, Eski Smyrna'ya ait mezarların ve kalelerin keşfedilmesini sağlamıştır. Ancak kent merkezi o sıralarda henüz belirlenememiştir. Strabon (14.1.4) "Smyrna'lılar, Ephesos'lulardan ayrıldıktan sonra, Smyrna'nın şimdi üzerinde bulunduğu ve Lelegler'in yönettiği yere yürüdüler, burada insanları kovaladılar ve bugünkü şehirden yaklaşık 20 stadyumdan uzak olan Eski Smyrna'yı kurdular." anlatımıyla kentin konumundan bahsetmekte ve eski kentin onun zamanındaki Pagos eteklerindeki Smyrna'dan yaklaşık 4 km uzakta olduğunu ortaya koymaktadır (Akar Tanrıver, 2017).

1930 yılında, F. ve H. Miltner o zamanlar Bayraklı'da Hacı Muço olarak isimlendirilmiş küçük tepelikte kısa süreli bir arkeolojik kazı gerçekleştirmiştir. Akar Tanrıver'in (2017), Keil'den (1932) aktardığına göre bunun sonucunda da Eski Smyrna'nın asıl yerleşim yerinin burası olduğu ortaya çıkmıştır. Kentteki ilk sistemli kazılar ise ancak 1948 yılında E. Akurgal ve J. Cook tarafından başlatılmıştır. 1948 - 1951 yılları arasındaki kazılarda, burada ilk yerleşimin M.Ö. 3. bin yılda başladığı, Eski Smyrna'nın 11. yüzyılda Aioller'ce kurulduğu, ancak bir süre sonra İonlar tarafından iskân edildiği saptanmıştır. Ekrem Akurgal 1966 yılında yaptığı kazı çalışmalarıyla, Bayraklı Höyüğü'nde Geometrik, Arkaik ve Klasik dönemlere ait

yerleşme katmanları gün yüzüne çıkarmıştır. Akurgal'ın, M.Ö. 11 - 4. Yüzyıl aralığında tarihlediği kesintisiz on yerleşme katının verdiği sonuçlarla, Smyrna'nın M.Ö. 7. Yüzyıldan başlamak üzere 3 yüzyıl boyunca ticari ve siyasi faaliyetin toplandığı bir merkez olduğu ortaya konmuştur (İzmir Dergisi, 2019). Bununla birlikte Höyük'te, çok sayıda sivil yapı kalıntısının yanı sıra, Aiol mimarisinin elimizdeki en önemli örneklerinden biri olan Athena tapınağı ve çeşme yapısı gibi çok önemli mimari buluntular da gün ışığına çıkarılmıştır (Akurgal, 1997). Eski Smyrna'daki diğer kazı çalışmaları Prof. Dr. Meral Akurgal başkanlığında 1993 - 2013 yılları arasında sürmüştür. Bu çalışmalarda, kent içindeki bazı alanların yanı sıra esas olarak kent surları ve kentin kapılarının araştırılmasına ağırlık verilmiştir.

Şekil 4.3 Smyrna Bayraklı Höyüğü çeşme yapısı (Kazı arşivi, 2018)

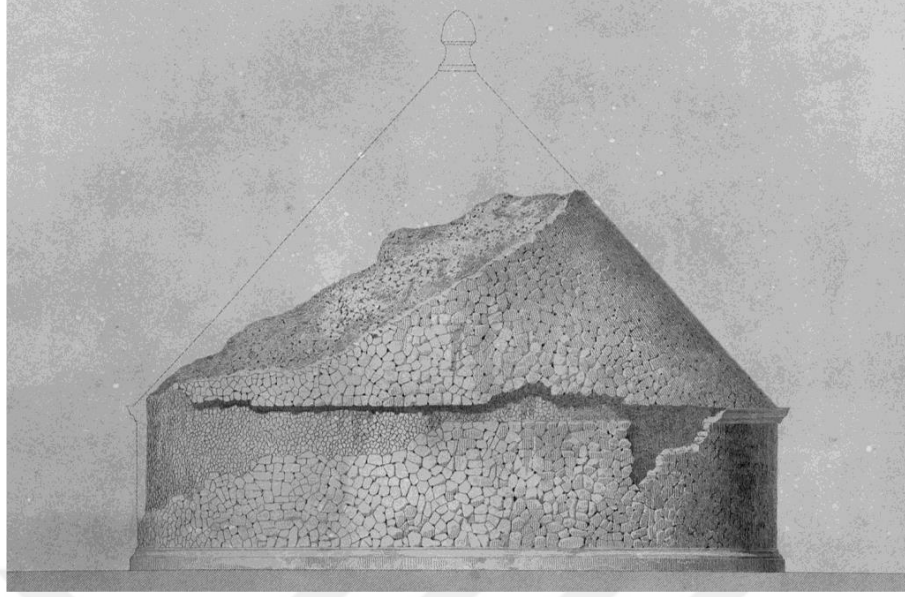

Şekil 4.4 Smyrna Bayraklı Höyüğü Athena Tapınağı güncel görüntüsü (Kazı arşivi,2018)

Smyrna'nın M.Ö. 7. yüzyıl sonundan itibaren M.Ö. 4. yüzyıl da dâhil olmak üzere kullanılan, bir ana caddesi ve bu caddeye dik olarak ulaşan birbirlerine paralel sokakları vardır (Akurgal, 2000). Akurgal'ın (2000) aktarımına göre, Eski İzmir'in (Smyrna'nın) Cadde ve sokakları 7. yüzyılın ikinci yarısında ızgara planlı olarak inşa edilmişlerdi aynı zamanda caddeler ve sokaklar kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanıyor, evler genellikle güneye bakıyordu. Daha sonraki süreçte, yani M.Ö. 5. yüzyılda Hippodamos tipi adını alacak olan bu kent planı aslında Yakın Doğuda çoktan biliniyordu (Akurgal, 2000). Bayraklı şehir planı bu tür kent dokusuna sahip olma özelliğiyle Batı dünyasındaki en erken örneği temsil etmektedir. Eski Smyrnlı mimarlar Batı Dünyası'nın ilk ve en eski geometrik dokulu, ızgara biçimli kent planını burada geliştirmişlerdir (Akurgal, 2000). Eski İzmir'de bir diğer önemli yapı ise M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olan taş çeşmedir. Bir zamanlar Yamanlar Dağı üzerinde görünen Tantalos Mezarı ise tholos biçimli anıtsal mezarların güzel bir örneğini temsil etmektedir (Yiğit, 2015). Yiğit'e (2015) göre Tantalos mezarı adı ile anılan bu anıtsal eser, Eski İzmir'de M.Ö. 520 ile 580 aralığında yönetimi elinde tutan Basileusun ya da Tiranın mezarı olmalıdır. Bu bağlamda Smyrna, gün ışığına çıkarılan surları, çok odalı banyolu evleri, kutsal yapıları, anıtsal çeşmesi gibi önemli kalıntıları ve geometrik dokulu kent planı ile Batı Anadolu'nun Arkaik Dönem arkeolojisi için ideal bir kent örneğidir (Akurgal, 2000).

Şekil 4.5 Smyrna Bayraklı Höyüğü kent planı (Akurgal, 2012)

Şekil 4.6 Smyrna Bayraklı Höyüğü Tantalos'un Mezarı" olarak bilinen Tümülüs (Akar Tanrıver , 2017)

Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü günümüzde halen İzmir'in Bayraklı ilçesinde varlığını sürdürmektedir. Bayraklı'nın da yıllar boyunca gelişmesi, yenilenmesi ve merkez konum hale gelmesi ile birlikte höyük, günümüz modern İzmir kentinin yapıları ve yaşamsal alanları arasında kalmaktadır. Kentteki kazılar 2014 yılından itibaren Ege Üniversitesi adına Prof. Dr. Cumhuri Tanrıver tarafından yürütülmekte ve devamlılığını sürdürmektedir.

4.1.2 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı Planlama Süreci ve Sit Kararları¹¹

Arkeolojik alanlar için en önemli sorunlardan biri de alanın planlama sürecidir. Bu noktada alan ve çevresiyle ilgili alınacak kararlar, tarihi değerlerin tahribatı ya da korunmasıyla ilgili önem teşkil etmektedir. Arkeolojik alana ve çevresine yapılacak olan müdahaleler belirlenen sit dereceleri doğrultusunda değişim göstermektedir. Smyrna Bayraklı Höyüğü'nün planlama süreci, kronolojik olarak aşağıda belirtilmiştir. Alanın planlama sürecine ait bilgiler Bayraklı Belediyesinden edinilmiştir.

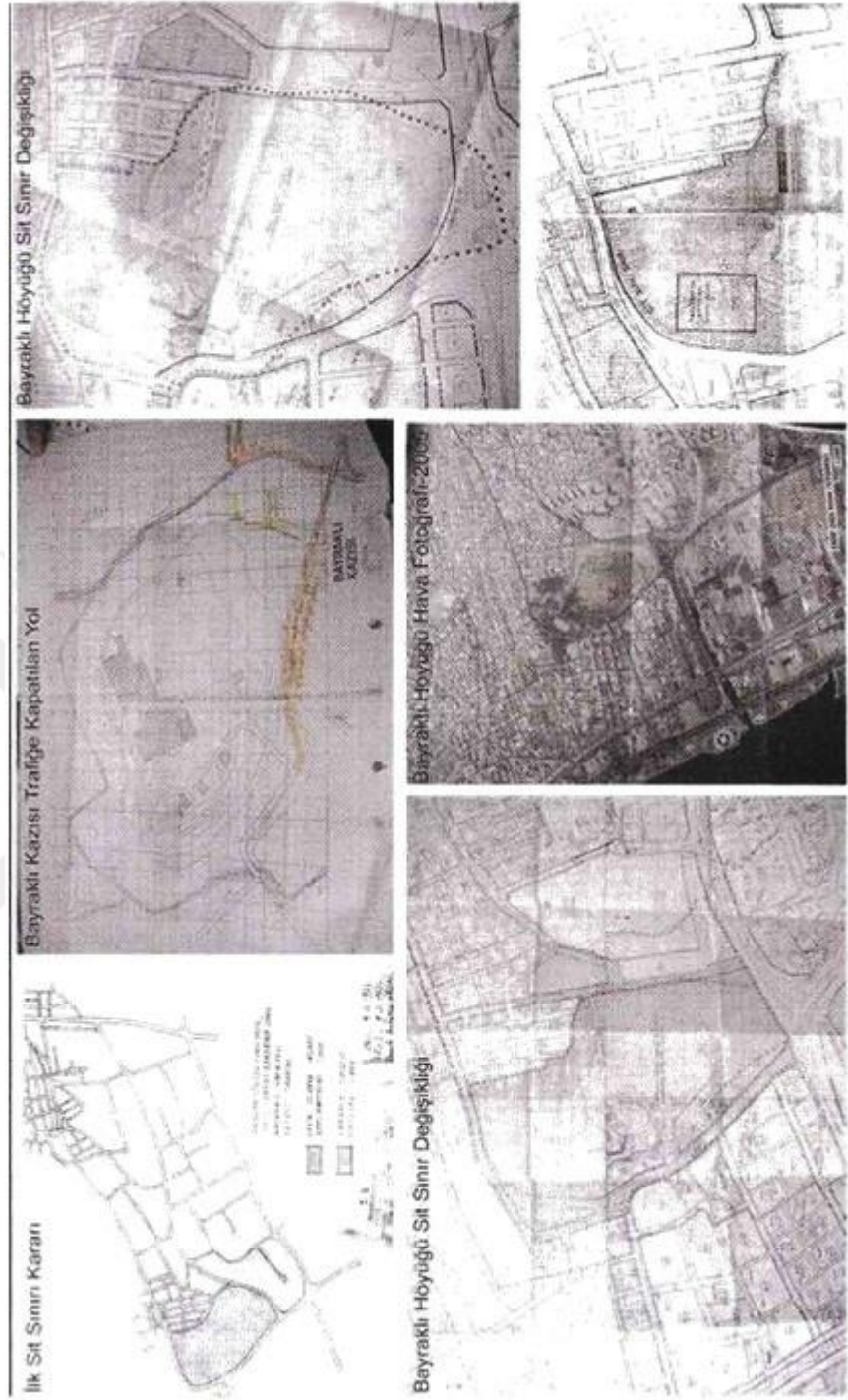
¹¹ Bayraklı Höyüğü ve çevresi sit kararlarına yönelik verilere İzmir Büyükşehir ve Bayraklı Belediyesi resmi internet sitesinden ulaşılmıştır.

- 19.08.1998 tarihinde Bayraklı kazı başkanı Doç. Dr. Merak Akurgal T.C. Kültür Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bazı firmalar tarafından sit alanının sınırında yer alan yerde yol çalışmalarının kazık çakma gibi işlemleri sonucunda eserlerin yakınlığı nedeniyle zarar göreceğini ve büyük çapta gerçekleştirilen yapı ve yol çalışmalarının antik kente zarar vereceğini yazıyla İzmir Belediye Başkanlığı'na ve İzmir I Numaralı Koruma Kurulu'na iletmiştir. Koruma Kurulu Kazı Başkanı'nın görüşü alınarak, çalışmaların ancak bu şekilde sürebileceği, fakat çalışmaların durması gerektiği kararını vermiştir.
- 07.10.1999 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 8145 sayılı kararı ile Karşıyaka İlçesi, Bayraklı Höyüğü (Smyrna) Bölgesi ve civarını içeren yaklaşık 38,7 hektarlık alan "1, 2, 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı" olarak belirlenmiştir.
- 16.01.2001 - Karşıyaka Belediye Meclisi'nin 27.06.2000 gün, 08/20 sayılı ve İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 03.11.2000 gün, 8904 sayılı Kararı ile uygun bulunan "Karşıyaka Bayraklı Höyüğü 3. Derece Arkeolojik Sit Alanına ilişkin hazırlanan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı", İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca onaylanmıştır.
- 19.02.2003 tarihinde Karşıyaka Belediye Meclisi'nin verdiği karar ile uygun görülen, 15.05.2003 tarihinde İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun da uygun gördüğü, 07.07.2003 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nca Bayraklı 25 N IV b pafta, 1968 ada, 6 parselin Resmi Tesis olarak belirlenmesine ilişkin hazırlanan plan değişikliği onaylanmıştır.
- 04.06.2004 tarihinde Karşıyaka Belediye Meclisi'nde uygun görülen, 02.02.2004 tarihinde İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun uygun gördüğü, 07.06.2006 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nca Bayraklı 25 N IV b pafta, 8769 ada 2 parselin yapılaşma koşulunun B1-5 olarak belirlenmesine ilişkin hazırlanan plan değişikliği onaylanmıştır.

- 11.06.2007 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 08.03.2007 gün ve 2126 sayılı Kararı ile uygun görülen 1/5000 ölçekli Bayraklı Höyüğü Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nca onaylanmıştır.
- 23.06.2008 - Karşıyaka Belediye Meclisi'nin 07.12.2007 tarih ve 10/236 sayılı kararı ile uygun görülen 1/1000 ölçekli Bayraklı Höyüğü Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı önerisi, 23.06.2008 tarih, 2491 sayılı yazımız ile İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na iletilmiştir.
- 25.12.2008 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 04.11.2008 tarih, 3143 sayılı yazısı doğrultusunda 25.12.2008 tarihinde Kurul uzmanlarınca yerinde inceleme yapılmıştır.
- 26.02.2009 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 05.02.2009 tarih, 3803 sayılı kararlı 26.02.2009 tarih, 3803 sayılı yazı ekinde iletilmiş ve bu kapsamda planda tespit edilen eksiklik ve hataların giderilmesi talep edilmiştir.
- 06.03.2008 tarihinde 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları içerisinde İlçe kurulmasına ilişkin Kanun yürürlüğe girmiş ve ilgili maddesi kapsamında Bayraklı Belediyesi tüzel kişiliği kurulmuştur.
- 24.07.2009 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.02.2009 gün ve 3803 sayılı kararı doğrultusunda düzeltilen 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı önerisi, Bayraklı Belediye Meclisi'nin 03.08.2009 tarih, 10/36 sayılı Kararı ile uygun bulunmuş olup, 24.07.2009 tarih, 39/2 sayılı yazı ekinde iletilmiştir.
- 23.11.2009 - 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Değişikliği ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı önerisi 2863 sayılı yasa kapsamında incelenmek üzere Kurul'a iletilmiştir.
- 02.04.2010 - İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.03.2010 gün ve 4817 sayılı kararlı ile; 1/5000

ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı değişikliği 8753 ada 19 parselle ilişkin alınan 15.01.2010 tarih, 4687 sayılı kurul kararı gereğince "3. Derece Arkeolojik" olarak düzeltilmesi gerektiğinde tadilen uygun bulunmuştur. 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı önerisinde ise; öncelikle 8753 ada 19 parselle ilişkin yeni sit durumunun işlenmesine ilişkin olmak üzere planda ve plan notlarında bazı düzeltmeler yapılması istenmiştir. Ayrıca yine ilgili kurul kararında Koruma Amaçlı İmar Planının 3. Derece Arkeolojik Sit alanlarındaki uygulamalarında yapıların yapılması veya yenilenmesi halinde kitlelerin etüd edilerek plan eki olarak iletilmesi istenmiştir.

- 16.04.2010 - Bu kapsamda 16.04.2010 tarih, 3173 sayılı yazı ile 10.03.2010 gün ve 4817 sayılı Kurul Kararı doğrultusunda söz konusu 1/1000 ölçekli Bayraklı Höyüğü Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nın gerekli düzeltmeler yapılıp ve eksiklikler giderildikten sonra iletilmesi Bayraklı Belediyesi'nden istenmiştir.
- 03.01.2011 - Bayraklı Belediyesi, Plan ve Proje Müdürlüğü'nün 03.01.2011 tarih, 272 sayılı yazısı ekinde 1/1000 ölçekli Bayraklı Höyüğü Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı 5216 ile 2863 sayılı Kanunlar doğrultusunda gereğinin yapılması üzerine iletilmiştir.

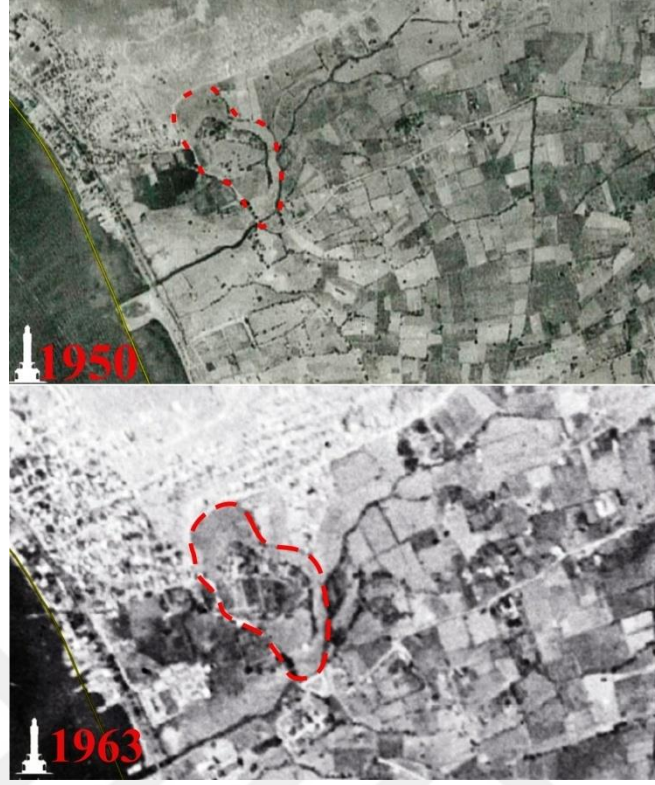
Şekil 4.7 Smyrna Bayraklı Höyüğü sit sınırları ve değişiklikleri (TMMOB koruma sempozyumu 2. çalıştay, 2012)

Şekil 4.8 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı (Bayraklı Belediyesi, 2019)

Alanın sit dereceleri üzerindeki yerleşim değerlendirildiğinde 2. ve 3. derece sit alanının konut yapıları ile doldurulmuş olduğu görülmektedir. 1. Derece sit alanı olan bölümde arkeolojik kazı çalışmalarının sürdürülmesinin yanı sıra konut yerleşimleri ile o alanda da karşılaşmaktadır. Bu durumun sit kararlarından önce gerçekleşmiş olması olasıdır. Bununla birlikte yukarıda belirtilen sit kararlarının alınmasından sonra bölgenin hava fotoğrafları üzerinden yapılan değerlendirmede yıllar içinde sit sınırlarına dâhil olan yerlerde göze çarpan bir değişikliğe rastlanılmamıştır. Bu durumun arkeolojik kazı çalışmalarının gerçekleştiği alanlar üzerinde kısıtlılığa sebep olduğu ifade edilebilir. Smyrna Bayraklı Höyüğü'nün 1. derece sit alanındaki belirginliği, çevresindeki konutlaşmanın arasında kaybolmasını engellemiştir.

1950'li 60'lı yıllara baktığımızda Bayraklı Höyüğü Çevresinde herhangi bir konut yoğunluğunun olmadığı gözlemlenebilmiştir. Arkeolojik alanın boş arazilerle çevrili olması alanın daha görünür olması yönünde o dönemlerde avantaj sağlamıştır (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1950 ve 1963 yıllarına ait hava fotoğrafı (İzmir Üç Boyutlu Kent Rehberi, 2019)

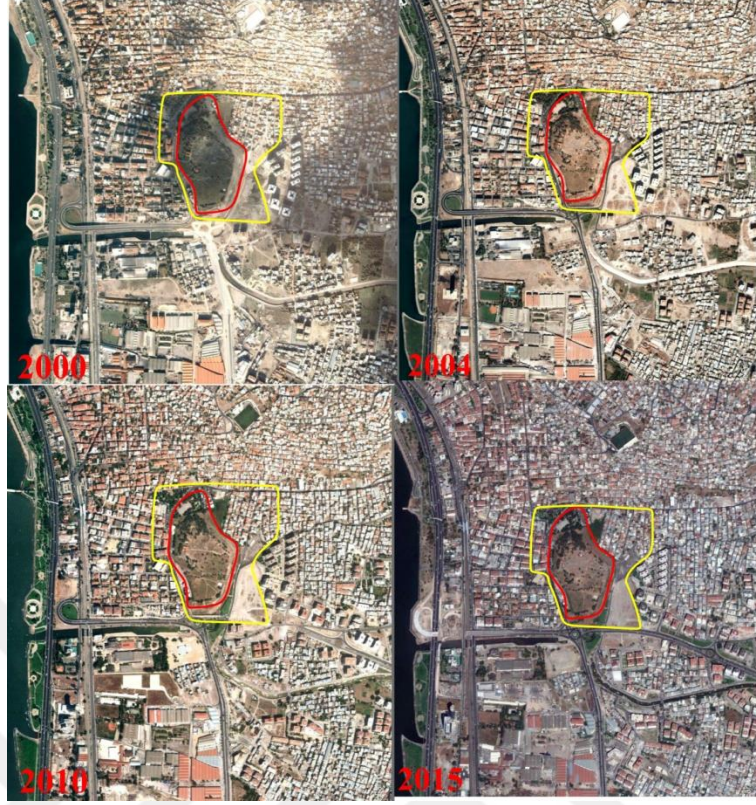
Smyrna Bayraklı Höyüğü'nün 1996 (Şekil 4.10), yılına ait hava fotoğrafı incelendiğinde 1. Derece arkeolojik sit sınırı içerisinde kalan alanda konut yoğunluğunun sonraki yıllara göre daha az olduğu görülebilmektedir. Fotoğraflarda kırmızı çizgi ile belirtilmiş olan alan 1. Derece Arkeolojik Sit alanı olmakla beraber arkeolojik kazı çalışmalarının da sürdürüldüğü alandır. Sarı çizgi ile belirtilmiş olan alan ise 1. Derece Arkeolojik Sit alanı olmasına rağmen üzerinde modern konutların yer aldığı ve herhangi bir arkeolojik kazı çalışmalarının buna yönelik kararların alınmaması sebebiyle gerçekleştirilemediği alanlardır. 1. Derece Sit sınırı içinde görülen yapılaşmaların sit kararlarından önce gerçekleşmiş olduğu, sit sınırı belirlendikten sonra da orada yaşayanlar için kazanılmış hak olarak nitelendirilmeleri sebebiyle o bölgelerde herhangi bir düzenleme ve çalışma gerçekleştirilememiştir.

Şekil 4.10 Smyrna Bayraklı Höyüğü 1996 yılına ait hava fotoğrafı (İzmir Üç Boyutlu Kent Rehberi, 2019)

Bayraklı Höyüğü 1996 yılına ait görselinde, 1. Derece arkeolojik sit alanındaki daha önceden yer alan konut yerleşimlerinin devamlılığını sonraki yıllarda da koruduğu ve o alanlarda herhangi bir boşaltma durumunun gerçekleşmediği açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu yılda henüz belirlenmemiş olan sit sınırları kararlarının belirlendikten sonra da çevrede bir dönüşüme etki etmediği de anlaşılmaktadır.

Bayraklı Höyüğü çevresindeki yerleşimlerin artışı 2000 yılından itibaren görülmeye başlanmıştır. Sonraki süreçte 2000, 2004, 2010, 2015 yıllarına ait hava fotoğraflarında (Şekil 4.11) ve 2019 yılına ait hava fotoğrafında da (Şekil 4.12) görüldüğü üzere yıllar içinde arkeolojik alan ve çevresindeki konut yapılarının bulunduğu bölgede gözle görünür önemli bir değişimle karşılaşılmamıştır. Kazı çalışmalarının yoğunluklu olduğu alan ve çevresi temiz tutulmaya çalışılmıştır. Günümüzde Bayraklı Höyüğü kazı alanı çevresinin sınırı duvar ve tel örgü ile belirlenmiş ayrıca alanda yeşillendirme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.11 Smyrna Bayraklı Höyüğü 2000, 2004, 2010 2015 yıllarına ait hava fotoğrafları (Google Earth, 2019)

Şekil 4.12 Smyrna Bayraklı Höyüğü 2019 yılına ait hava fotoğrafı (Google Earth, 2019)

4.1.3 Bayraklı Höyüğü Arkeolojik Sit Alanı Anket Değerlendirmesi

İzmir oldukça kapsamlı bir tarihi geçmişe sahip olması ve tarihi kalıntılarını kentin merkezi konumlarında hala aktif olarak barındırıyor olması açısından önemli bir kent durumundadır. Kentin güncel değişim ve gelişimi merkez noktalarda bulunan arkeolojik kazı alanlarının sınırlarına bağlı olarak ilerlemektedir. Böylelikle kentliye de, tarihi değerleriyle bütünleşebilme imkânı doğmaktadır. Tez kapsamında da asıl vurgulanmak istenen, kentlinin tarihi değerlerini temsil eden arkeolojik varlıklar ile ne kadar bütünleşik olup olmadığıdır. Bu bağlamda İzmir kent merkezi konumunda bulunan iki adet örneklem alan belirlenmiş ve bu alanlarda anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bayraklı Höyüğü, kronolojik açıdan da bakılacak olursa örneklem alanların ilkinin temsil etmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket araştırması sonuçların daha anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla 3 ayrı ana başlık altında incelenmiştir.

- Demografik veriler (cinsiyet, eğitim, yaş)
- Arkeoloji Anlayışı (Arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi düzeyi, arkeolojik varlıklara yönelik merak durumu ve arkeolojik varlıklara verilen değer)
- Arkeolojik Varlıklara Genel Yaklaşımlar (memnuniyet, deneyim, fikir, öneri, yorum)

Yukarıda belirtilen ana başlıklar üzerinden, örneklem alanın kullanıcı profillerine çeşitli sorular yöneltilmiştir.

4.1.3.1 Örneklem Alanın Kullanıcılarına Ait Demografik Veri Analizi

Bayraklı Höyüğü anket çalışması kapsamında 53 adet sokakta araştırma yapılmış ve toplamda 100 adet anket gerçekleştirilmiştir (Tablo 4.1). Demografik veri analizinde cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi kişisel özellikleri bize aktaran bilgilerden yararlanılmıştır. Anket çalışması yalnızca konut içerisinde yaşayan insanlarla yapılmamış, örneklem alan çevresinde bulunan iş yeri sakinlerine de aynı anket soruları yöneltilmiştir. Ancak konut değerlendirmeleri iş yeri

değerlendirmelerine göre daha fazladır (Tablo 4.2). Bu veriler tablo ve şekiller halinde aktarılmıştır.

Tablo 4.1 Yapılan anketlerin cinsiyete göre sayısal verileri

Ankete Katılım	Adet
Kadın	52
Erkek	48

Tablo 4.2 Yapılan anketlerin konut ve iş yeri verileri

Arazi Kullanım Türü	Adet
Konut	77
İşyeri	23

Anket katılımcılarının yaş ortalamasına baktığımızda ise genç kadın katılımcılarının erkeklere oranla daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4.3).

Tablo 4.3Anket araştırmasına katılanların yaş ortalaması

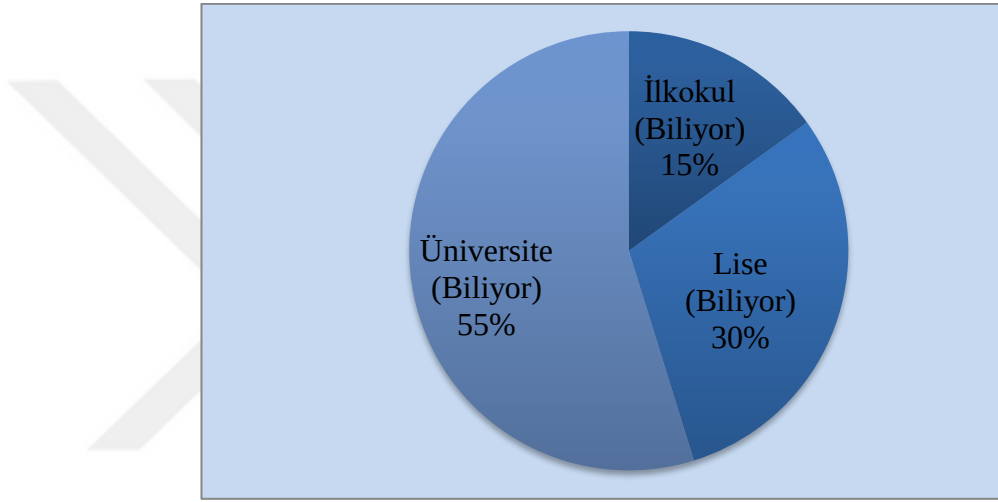
Yaş Ortalaması	
Kadın	38
Erkek	43

Anket kapsamında katılımcılara eğitim durumlarına yönelik soruya da yer verilmiştir. Bununla ulaşılmak istenen sonuç, anket katılımcılarının eğitim seviyelerinin, arkeolojik varlıklara yönelik bilgi birikimlerine olan etkisini görmektir. Öncelikli olarak eğitim düzeyleri sayısal verilerle tabloda sunulmuştur (Tablo 4.4).

Tablo 4.4 Anket araştırmasına katılanların eğitim seviyelerine ait veriler

Öğrenim Durumu	İlkokul	Lise	Üniversite
Kadın	9	16	27
Erkek	11	17	20

Çalışma alanındaki kadın ve erkek anket katılımcılardan, üniversite eğitimi almış kesimin daha fazla olduğu görülmektedir. Anket içerisinde yer alan arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi düzeyine yönelik soruların genel bir değerlendirmesi yapıldığında eğitim seviyesinin de bu noktada oldukça etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Genel bir çerçevede bakıldığında toplam rakamların oranlarına göre, çalışma alanında yaşayan ve üniversite eğitimi almış anket katılımcılarının lise ve ilkokul eğitimi almış katılımcılara oranla arkeolojik varlıklar ile ilgili daha fazla bilgiye sahip oldukları görülmüştür (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 Anket katılımcılarının arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi birikimlerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı

4.1.3.2 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeoloji Anlayışı

Çalışma alanındaki anket katılımcılarının arkeoloji ve koruma kavramlarıyla ilgili bilinç durumlarını öğrenebilmek adına bazı arkeoloji ve korumaya yönelik kullanılan terimleri daha önce duyup duymadıkları, biliyorlarsa eğer bu terimlerin onlar için ne ifade ettiği soru olarak yöneltilmiştir. Kentsel sit alanı, arkeolojik sit alanı kavramları, koruma ve kazı çalışmaları, bu çalışmaların hangi kurumlar tarafından yönetildiği sorulmuştur. Katılımcıların özellikle çalışmanın yapıldığı bölgedeki kazı alanının adına ve çalışmaların hangi kurumlar tarafından yapıldığına yönelik yanıtları oldukça isabetli olmuştur (Tablo 4.5).

Tablo 4.5 Anket bölgesindeki arkeolojik varlıklar ve korumaya ilişkin bilgileri

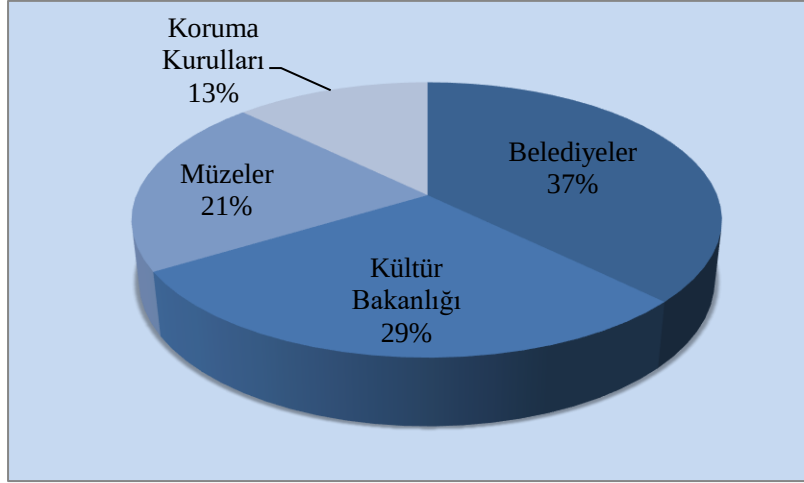
Arkeolojik Varlıklar ve Korumaya İlişkin Bilgileri	Biliniyor	Bilinmiyor
Kentsel ve Arkeolojik Sit Kavramları	59	41
Bölgede Gerçekleştirilen Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmaları	68	32
Bölgedeki Arkeolojik Kazı Alanının Adı	71	29
Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Hangi Kurumlar Tarafından Yapıldığı	69	31

Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı ile ilgi soruya verilen yanıtlar da farklı bir tablo üzerinde ayrıca gösterilmiştir. Yanıtlarda çoğunlukla Belediyelerden söz edilmiş olsa da yanıtlar arasında Kültür Bakanlığı, Koruma Kurulları ve Müzeler de yer almıştır (Tablo 4.6 ve Şekil 4.14).

Tablo 4.6 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı

Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Hangi Kurumlar Tarafından Yapıldığı	
Belediyeler	62
Kültür Bakanlığı	48
Müzeler	35
Koruma Kurulları	21

Yukarıdaki tabloda yer alan cevaplar arasında temel bazı kurumlardan söz edilmiş ancak arkeolojik kazı çalışmalarında akademik anlamda çalışmalara katkı sağlayan üniversite kuruluşlarına yer verilmemiştir. Bu durumun nedenleri arasında kazı alanlarında yer alan bilgilendirme panolarının, kazı çalışmalarıyla ve bu çalışmaları destekleyen kurumlarla ilgili yeterli bilgilerle hazırlanmamış olması gösterilebilir. İnsanların daha çok göz önünde olan kurumlardan söz etmesinin sebebi de bu kurumların sürekli olarak güncel hayatlarında karşısına çıkması olarak düşünülebilir.

Şekil 4.14 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı

Yukarıda verilen bilgiler örneklem alan kullanıcılarının arkeolojik varlıklarla olan ilişkilerini ve bu varlıklar ile ilgili bilgi birikimleri hakkında fikir edinmemize olanak sağlamıştır.

4.1.3.3 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeolojik Varlıklara Genel Yaklaşımı

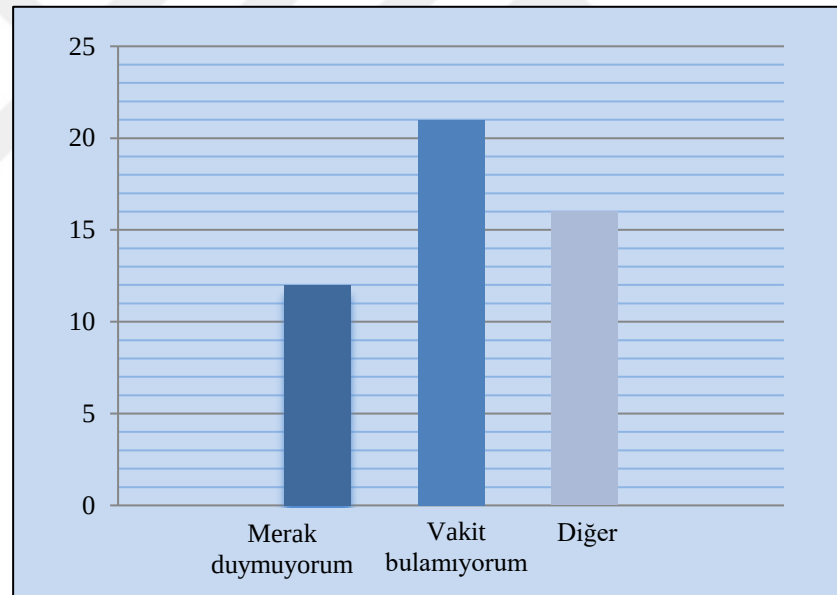
Çalışmanın bu kısmında Bayraklı Höyüğü çevresinde yaşayan insanlara, yakınlarında yer alan kazı alanıyla ilgili merak duyguları, alan ile ilgili deneyimleri, fikir ve yorumları, kazılar ve arkeolojik varlıklarla alakalı yapılan çalışmaların yeterliliği ve koruma konusundaki düşünceleri sorulmuştur.

Bu kapsamda ise Bayraklı arkeolojik kazı alanının ziyaret edilme durumuna öncelik verilmiştir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7 Bayraklı arkeolojik kazı alanının ziyaret edilme durumu

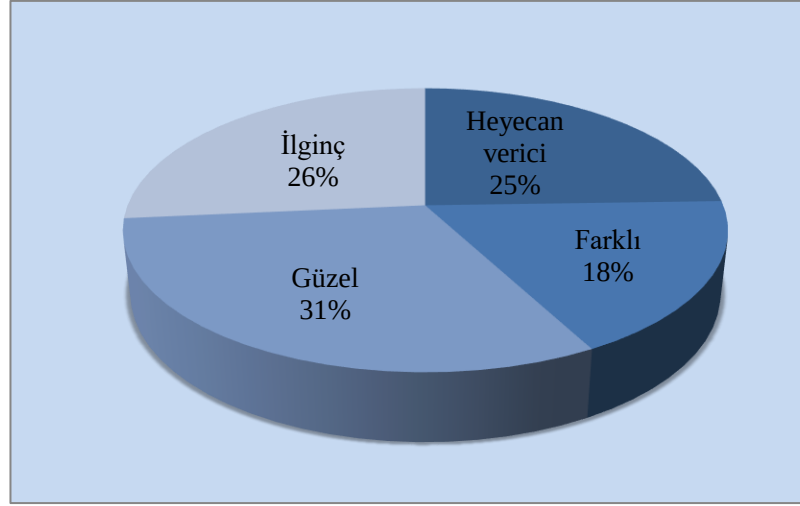
Ankete Katılanların Bayraklı Höyüğü �ren Yerini Ziyaret Etme Durumu	Adet
Ziyaret Eden	59
Ziyaret Etmeyen	41

Tabloya bakıldığında alanı ziyaret eden kişi sayısı ile ziyaret etmeyen kişi sayısının birbirine oldukça yakın olduğu görülebilmektedir. Bir önceki başlıkta değindiğimiz örneklem alandaki arkeolojik varlıklar ile ilgili bilinç durumu hakkında bilgi edinmemizi sağlayan değerlendirmede, konuya yönelik kavramların ve çalışmaların biliniyor olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu sonuca rağmen örneklem alandaki arkeolojik alanın anket çalışmasına katılanlar tarafından ziyaret edilme sayısı yeterli görülmemiştir. Bu sebeple de alanı ziyaret etmeyen anket katılımcılarına alanı niçin ziyaret etmedikleri sorusu yöneltilmiştir. Sorunun karşılığında ise alana merak duymamak, yaşam şartları sebebiyle ziyaret için vakit bulamamak ve diğer başlığı altında ele alınan, alanın ziyaret edilebilirliği hakkında bilgi sahibi olmamak, ziyaret etmeye gerek duymamak gibi cevaplarla karşılaşmıştır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Örneklem alanın ziyaret edilmeme sebepleri

Bayraklı Smyrna Höyüğünü ziyaret eden anket katılımcılarına da alanı nasıl tanımladıklarına dair soru yöneltilmiştir. Bu soruyla da arkeolojik varlıkların insanlar üzerinde nasıl etkiler bıraktığı merakı giderilmeye çalışılmıştır. Verilen cevaplar arasında alanın heyecan verdiği ifade edilmiş, birçok katılımcı kazı alanını farklı ve güzel bulmuş, kimisine göre ise alan oldukça ilginç gelmiştir (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 Örneklem alanın ziyaret eden anket katılımcılarının alana yönelik yorumları

Arkeolojik varlıklar üzerine tartışılacak en önemli konulardan biri bu varlıkların korunması sorunudur. Günümüzde koruma algısına yönelik çalışmalar ve gelişmeler mevcuttur. Ancak koruma algısının gelişimi ve korumayla ilgili çalışmalar daha çok arkeolojik varlıklar ile ilgili mesleki kollarda yer alan kişiler ile sınırlı kalmakta ve hala geniş bir kitleye ulaşamamaktadır. Bu konudaki en önemli amaç tarihi değerlerin ve arkeolojik varlıkların korunması bilincini direkt olarak topluma aşılarmaktır. Bu noktada da ise yapılması gereken, tarihi değerler ile toplumu bir araya getirip toplumun fikirlerine erişebilmek ve eksiklikleri belirledikten sonra uygun adımlar atmaktır. İzmir Bayraklı Höyüğü bu açıdan önem taşımaktadır. Çünkü Höyük, konumsal olarak zaten toplumla içe içe bulunmakta ve gerçekleştirilen çalışmalarla da kendisini topluma sunmaya hazır hale gelmektedir

Çalışma kapsamında yer alan anket sorularında koruma algısına da yer verilmiştir. Bu soruyla ulaşmak istenilen hedef, Bayraklı Höyüğü yakınlarında yaşayan anket katılımcılarının alana yönelik koruma bilincinin değerini ölçmektir. Katılımcılar bu soruya çoğunlukta olarak alanın korunması gerektiği yanıtını vermiştir (Tablo 4.8).

Tablo 4.8 Bayraklı höyüğü arkeolojik kazı alanının korunmasına yönelik değerlendirmeler

Arkeolojik Alanların Korunmasına Yönelik Değerlendirmeler	Adet
Korunmalı	83
Korunmamalı	17

Kültür varlıklarının, tarihi ya da arkeolojik değerlerin korunması toplumsal açıdan oldukça önemlidir. Ancak bu değerlere ve varlıklara yönelik çalışmalar yalnızca bu alanlarda uzman kişi ve kurumlara mülk olmuştur. Bu noktada asıl varılması gereken sonuç, toplumun tarihi ya da arkeolojik değerlerin korunması ile ilgili çalışmalara dâhil olabilmesini sağlamaktır. Sadece kurum ya da alanında uzman kişiler tarafından gerçekleştirilen koruma çalışmaları arkeolojik varlıklar üzerinde yeterli olmamaktadır. Bu fikri destekler nitelikte bir veri olması açısından örneklem alandaki anket katılımcılarına, korumaya yönelik yapılan çalışmaların yeterli olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir (Tablo 4.9).

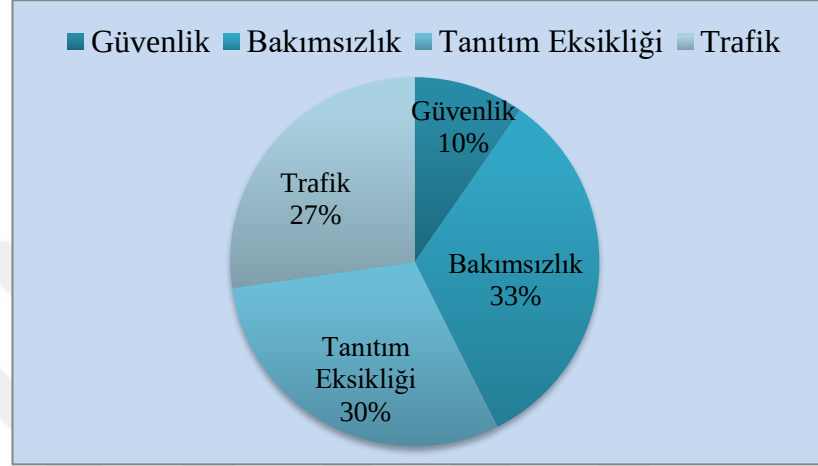
Tablo 4.9 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının yeterliliğine yönelik değerlendirmeler

Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Yeterliliğine Yönelik Değerlendirmeler	Adet
Yeterli	22
Yeterli Değil	78

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamsal sonuçlara göre de arkeolojik varlıklara yönelik yapılan kazı ve koruma çalışmaları toplum açısından da yetersiz kalmaktadır. Bu sonuca bağlı olarak, toplumun arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik çalışmalara dâhil edilmesi fikri önemini yeniden vurgulamıştır. Atılması gereken en önemli adım topluma tarih bilincini kazandırmak olacaktır. Bu da ilk olarak toplumun tarihsel bilgi eksikliğine ya da tarihi ve kültürel varlıklara yönelik

ilgisizliğe sebep olan sorunları bilmek ve bu sorunlara yönelik çözümler geliştirmekle sağlanabilir.

Çalışma kapsamındaki anket katılımcılarına örneklem alan ve çevresiyle ilgili sorunların neler olduğu hakkında soru yöneltilmiştir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 Örneklem alan anket katılımcılarının alanın sorunlarına yönelik verileri

Alanın sorunlarıyla ilgili alınan cevaplara bakıldığında bakımsızlık ve tanıtım eksikliği gibi yanıtların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bayraklı Höyüğü ören yerinin ve çevresinin bakımsız olması bir önceki tabloda yer alan, yapılan çalışmaların yetersiz olduğuna dair verilen yanıtın fazla olması durumunu da destekler niteliktedir. Sorunlar ile ilgili çoğunlukta olan bir diğer alan yönelik tanıtım eksikliği yanıtı da, toplumun en azından bazı kesiminin arkeolojik varlıklar ile ilgi bilgi ve ilgi eksikliğinin sebebi olarak görülebilir. Sorunlara yönelik çözüm ve öneriler çalışmanın sonuç bölümünde detaylı olarak değerlendirilecektir.

Son olarak örneklem alan kullanıcılarına bulundukları tarihi bölgede oturuyor olmaktan dolayı memnun olup olmadıkları sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplara bakıldığında tarihi bir bölgede oturuyor olmaya yönelik memnuniyet durumu rakamsal olarak çoğunluk göstermektedir (Tablo 4.10). Bayraklı Höyüğü çevresinde oturuyor ya da çalışıyor olmaktan memnun olmayan katılımcıların genel sebepleri arasında ise giderek büyüyen kentleşme sorunlarının yer aldığı, arkeolojik alanın varlığı ile ilgili herhangi bir problemlerinin olmadığı da gözlemlenmiştir.

Tablo 4.10 Anket katılımcılarının tarihi bir bölgede oturuyor olmalarına yönelik memnuniyet durumu

Tarihi Bölgede Oturuyor Olmakla İlgili Memnuniyet Durumu Değerlendirmesi	Adet
Memnun	79
Memnun Değil	21

Kuşkusuz ki tarih bilinci ilk olarak eğitim ile sağlanabilir. Ancak bu eğitim sadece okullarda sınırlı kalmamalıdır. Toplum, tarihsel değerlere yönelik bilincini tarihi yerlere giderek, arkeolojik alanları ziyaret ederek de arttırabilir.

Kazı alanı çevresinde yaşayanlarla gerçekleştirilen anket çalışmaları değerlendirmelerinde arkeolojik alanın varlığının orada yaşayanlar üzerinde, özellikle de daha eski alan kullanıcılarının gündelik hayatlarında çeşitli etkileri olduğu görülmüştür. Kişisel görüşmeler kapsamında bugünkü kazı alanı ve çevresinde çok daha eski yıllarda alanda kimileri tarafından piknik yapıldığı ya da top oynandığı gibi sosyal aktivitelerin gerçekleştirildiği bilgisine de ulaşılmıştır. Bu durum aslında arkeolojik alanlar ile ilgili yeterli bilgi ve ilgi düzeyine sahip olunmasa da özellikle kentlerin merkezinde yer alan arkeolojik alanların bilinçli ya da bilinçsiz olarak gündelik hayata dahil edildiğini ortaya çıkarması yönünden önem teşkil etmektedir.

Smyrna Bayraklı Höyüğü çevresinde yaşayanlarla gerçekleştirilen anket çalışmaları sonunda ayrıca olarak Kazı Başkanları ile de arkeolojik alanların kent merkezinde yer almasıyla ilgili kısa bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde ulaşılmak istenen sonuç sadece arkeolojik ve tarihi alanların çevresindeki yaşayanların görüşleriyle birlikte, bu alanlarla bütünüyle iç içe olan ve çalışmaların yürütülmesi kapsamında başrol görevi gören Kaz Başkanları'nın da görüşü alınarak, çevre yaşayanlarıyla ortak bir payda da buluşulup buluşulmayacağı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Eski Smyrna Bayraklı Höyüğü Kazı Başkanı Prof. Dr. Cumhuri Tanrıver'e;

- Kent içinde bir alanda kazı çalışması yapmanın zorlukları nelerdir, avantajları nelerdir?
- Kent içinde çalıştığınız için özel bir takım önlemler almak durumunda kalıyor musunuz?
- Komşuluğunuzda yaşayanların ilgisini nasıl tanımlarsınız, insanlar merak ediyorlar mı?
- Komşuluğunuzda yaşayanları bilgilendirmeye yönelik çalışmalarınız oldu mu ya da buna yönelik çalışmalara katıldınız mı?
- Diğer kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkileriniz nasıl, sorunlar yaşanıyor mu, bu sorunlar nasıl çözülebilir?
- Kazı alanı çevresinde yaşayanların alana sahip çıkması için sizce neler yapılabilir? olmak üzere 6 adet soru yöneltilmiştir.

Kazı Başkanı kendisine yöneltilen kent içindeki bir alanda kazı çalışması yapmanın avantaj ve dezavantajları ile ilgili soruyu şu sözlerle yanıtlamıştır;

Yoğun bir yapılaşmanın olduğu ve yapılaşmanın devam ettiği bir alanda çalışma yapmanın en önemli zorlukları arasında, antik kentin bir sit alanı olarak korunması, çevresi ile birlikte arkeolojik peyzajın korunması/daha fazla tahrip olmamasına yönelik çabanın yoğunluğu gelmektedir. Her geçen gün gelişen şehrin gerektirdiği alt yapı çalışmaları ve bu çalışmaların antik kente zarar vermemesi için yapılan uğraşlar da buna eklenebilir.

Tanrıver, (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019) bir diğer zorluk olarak kentin içinde yaşamının getirdiği güvenlik sorunları üstünde durmuştur. Tüm sorunların Koruma Bölge Kurulu, Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü ve Kaymakamlık gibi kamu kurumları ile ortaklaşa çalışmalarla birlikte çözülmesi gerektiğinden söz etmiştir. Ayrıca kent içinde ve kent sakinlerinin gözü önünde çalışma yürütmenin verdiği sorumlulukla tüm kazı alanı her zaman temiz ve düzenli tutulmaya çalışıldığı da Tanrıver tarafından ifade edilmiştir (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019). Buna ek olarak Tanrıver "*Etrafı çevrili tüm alanda, kazı çalışmalarının yürütülmediği noktalar da dâhil olmak üzere bitki mücadelesi ve*

peyzaj çalışmaları yapılması bir zorunluluk olarak görülmektedir." şeklinde görüşlerini bildirmiştir (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019).

Tanrıver (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019), alanın avantajını "kent içindeki bir merkezde, daha doğrusu kazı başkanı ve heyet üyelerinin büyük çoğunluğunun ikamet ettiği bir kent içinde çalışma yapmanın, bunun tüm yıl boyunca çalışmaların devam edebilmesine olanak sağlamasıdır." olarak belirtmiştir. Ayrıca kazı dönemlerinde, heyet üyelerinin kendi evlerinde ikamet etmesi, kazı kamp giderlerinin kazı bütçesinde nispeten küçük bir paya sahip olabilmemesini, bütçenin büyük kısmının araştırma, düzenleme ve restorasyon çalışmalarına ayrılabilmesini sağladığı yönünde de olumlu cevaplar vermiştir. Alınan önlemler ile ilgili de tüm yıl boyunca tüm alanda bitki mücadele çalışması ve peyzaja yönelik çalışmaları planlamak ve bunlar için bütçe ayırmak durumunda olduklarını belirten Tanrıver, ek olarak da güvenlik önlemlerinin de kent yaşamına uyumlu olmak zorunda olduğu üzerinde durmuştur (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019).

Arkeolojik alan ile ilgili önemli olabilecek bir diğer soru da çevrede yaşayanların ilgi ve merak durumudur. Bununla ilgili Kazı Başkanı'nın da görüşleri önem teşkil etmektedir. Tanrıver bu konuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir;

Komşularımızın büyük çoğunluğunun antik kentin varlığından haberdar olduklarını, ancak ziyaret konusunda çekimser davrandıklarını düşünüyoruz. Komşularımızın büyük kısmının kazı alanına girmekten çekindikleri ya da gezilebildiği konusunda bilgileri olmadığını görüyoruz. Bununla birlikte yaşadığı kentin tarihine özel merakı olan kimi komşumuz düzenli olarak kazı alanını ziyaret etmektedir. Komşularımız kazı alanı ve antik kent algısı konusunda sağlıklı veriler almak üzere anket çalışmaları ya da kamuoyu yoklamaları gibi çalışmalar yürütmek üzere bu alanda çalışma yürüten bilim dalları ile birlikte çalışma yapma konusunda bugüne kadar başarılı olamadığımızı da biliyoruz (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019).

Kazı Başkanı'nın yukarıda ifade ettiği görüşleri, alan çevresinde gerçekleştirilen anket çalışmalarının ulaştığı bazı sonuçları da destekler nitelikte olması yönünden önemlidir. Çevrede yaşayanların kazı çalışmaları ve tarihi değerler hakkında bilgilendirilmesiyle ilgili yöneltilen soruda kazı bünyesinde ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin katılım sağlayabildiği gezi etkinliklerinden söz edilmiştir. Tanrıver ayrıca alana yönelik bilgilendirme çalışmaları hakkında şu detaylara yer vermiştir; "*Kazı Başkanlığı olarak kentte yapılan çalışmalar çeşitli vesilelerle kent içinde yapılan ve halka açık olan toplantılarda anlatılmaktadır. Ayrıca güncel buluntular konusunda da kanun ve düzenlemeler çevresinde basına bilgi ve röportajlar verilmektedir.*" Bununla birlikte tanınırlık konusunda kazıya ait sosyal medya ve internet medyası hesaplarının takipçi sayılarının her geçen gün artıyor olduğundan söz eden Tanrıver (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019), bunun yine de yeterli olmadığını öte yandan da Bayraklı Belediyesi ile birlikte antik kentin tanınırlığı konusundaki ortak çalışmalara 2019 yılı itibariyle başlayabilme olanağı bulduklarını ifade etmiştir.

Arkeolojik kazı ve diğer çalışmaların sürdürülebilirliği konusunda büyük bir role sahip birçok kurum ve kuruluş var olmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar ile ilişkilerin sağlam ve güvenilir olması sadece kent merkezindeki kazı alanları için değil ülkemizdeki tüm arkeolojik kazı alanları açısından önem taşımaktadır. Kazı Başkanı'na konu hakkında yöneltilen soruda da bu durumun önemi üzerinde durulmuştur. Tanrıver (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019), tüm kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkilerinin yakın olduğundan söz etmiş, dolayısıyla gerek kentin korunması gerekse yakın çevredeki alanlar için kamu yararına planlanan alt yapı çalışmalarında ilgili kurum ve kuruluşlarla uyumlu ve yasa/yönetmeliklerin verdiği yükümlülöklere uygun işbirliklerinin devam ettiğini belirtmiştir.

Tanrıver kendisine yöneltilen kazı alanı çevresinde yaşayanların alana sahip çıkması ile ilgili neler yapılabilir sorusunu açık bir şekilde şu sözlerle ifade etmiştir;

Kazı alanı çevresinde yaşayanların alana sahip çıkması iki taraflı bir ivme ile olabilecek bir şey. Hem insanların bunu istemesi ve benimsemesi hem de bu

konuda bizim bazı çalışmalar yapmamız gerekli. Bizim komşularımızın antik kente yönelik algılarını arttıracak çalışmalar yapmamız, sanıyoruz ki onların alana sahip çıkma isteklerini arttıracaktır. Kazı başkanlığı bu konuda çalışma yapmak isteyen sosyoloji, mimarlık, sosyal psikoloji, beşeri coğrafya gibi tüm bilim alanlarının çalışmalar yürütmesi için girişimlerde bulunmuş olmakla birlikte henüz başarılı olamamıştır. Başkanlığımız arkeolojik çalışmalarda olduğu gibi arkeoloji dışı alanlardaki bütün çalışmalara da her türlü desteği vermeye hazırdır (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019).

Yukarıdaki ifadelerden sonra Tanrıver (Kişisel iletişim, 13 Temmuz, 2019), bu konunun doğal olarak sadece kazı başkanlığının değil, kentimizle ilgili çalışma yapan her kesimin sorumluluğunda olduğunu dile getirmiş ve öncelikle, kazı yaptığımız alan ve çevresine ilişkin proje üreten, çalışma yapan tüm kesimlerin ya da çalışma gruplarının kazı başkanlığının da görüşlerine başvurmasının gerekli olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Bayraklı Belediyesi ile birlikte alanın tanıtılması ve çevrede yaşayanlar tarafından sahiplenilmesi adına bazı projelerin 2019 yılı itibarıyla başlatıldığını da belirtmiştir.

4.2 Agora Arkeolojik Sit Alanı

Grekçe bir kelime olan Agora, sözlük anlamı olarak “*toplanılan yer, kent meydanı, çarşı, pazar yeri*” gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2019). Eski Yunan kentlerinde Agora, sadece herkese açık olan bir düzlük olmayıp aynı zamanda halkın tüm ihtiyaçlarını giderdiği bir yaşam merkeziydi (Anadolu, 1996). Anadolu'nun (1996) ifade ettiğine göre Antik Çağ'da agoralar ticari, siyasi ve dini alan olarak kullanılmanın yanında kentlerde sanatın yoğunlaştığı ve birçok sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği odak noktası haline gelmiştir. Antik Dönem'de her kentte en az bir Agora bulunmaktadır. Ancak bazı büyük kentlerde devlet işlerinin görüldüğü, etrafında çeşitli kamu binalarının toplandığı devlet agorası ve ticari faaliyetlerin görüldüğü ticaret agorası olmak üzere iki Agora yer almaktaydı (Anadolu, 1996).

İzmir Agorası M.Ö 4. yüzyıl'da antik Smyrna Kenti'nin taşındığı Pagos (Kadifekale)'un kuzey yamacında konumlandırılmıştır. Dönemin önemli kamu binalarıyla çevrilmiş olan bu yapı antik Smyrna'nın devlet agorasıdır (Tunç, 2018). Günümüzde İzmir'de antik Smyrna'ya ait ancak birkaç noktada kalıntılara ulaşılabilir. Agora Ören Yeri olarak bilinen Smyrna Agorası da bu noktaların en önemlisidir.

4.2.1 Agora Arkeolojik Sit Alanı Genel Tarihçe

İzmir, tarihi boyunca pek çok kentsel yerleşime ev sahipliği yapmış ve Anadolu'nun en eski antik yerleşim merkezlerinden biri olmuştur (Tunç, 2018). Mezarlık başı olarak bilinen alanda bulunan Agora, kentteki diğer antik yapılar korunamamışken 1932 yılına kadar Osmanlı Mezarlığı olarak kullanım görmesi sayesinde günümüze kadar ulaşabilmeyi başarmıştır. (Koparal, 2007). Agorada gerçekleştirilen kazılar 1941 yılına kadar İzmir müze müdürü Selahattin Kantar ve Rudolf Nauman ile birlikte sürdürülmüştür (Ersoy, 2012). Çalışmalar sırasında arkeolojinin modernleşmesine katkıda bulunan birçok araştırmacı Agora kazılarını ziyaret etmiş ve birçok bilimsel yardımlarda bulunmuşlardır. Bu araştırmacılardan J. Keil yazıtların incelenmesi işini üstlenirken, Dr. O. Deubner Bazilika'da bir takım gözlemler yapmış ve araştırmalara katkıda bulunmuştur (Ersoy, 2012). Ayrıca Prof. K. Bittel, Th. Wiegand, Dr. M. Schede, Prof. F. Miltner, Dr. B. Mayer'de kazı ekibine bilimsel danışmanlık hizmeti sunmuşlardır (Ersoy, 2012). 1944 yılında Agora kazılarına İzmir Arkeoloji Müzesi'nin yeni müdürü olan Rüstem Duyuran başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmüştür. 1944 yılı ile 1996 yılları arasında Agora'da herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Turan Özkan başkanlığında 1996 yılında araştırmacı yazar Yusuf Gül yönetiminde Agora kazıları yeniden başlatılmıştır (Koparal, 2007). 1998 yılında Arkeolog Cengiz Altıntaş, Neşide Gençer, Ersin Atakal ve Kübra Kavala denetiminde kazılar devam etmiştir. Üç yıllık bir aradan sonra Agoradaki kazılar, “Agora ve Çevresini Koruma ve Geliştirme Projesi” çerçevesi kapsamında İzmir Arkeoloji Müzesi müdürü Mehmet Taşlı alan başkanlığında 30 Temmuz 2002 tarihinde yeniden başlatılmıştır. 2002 – 2006 yıllarında İzmir Büyükşehir

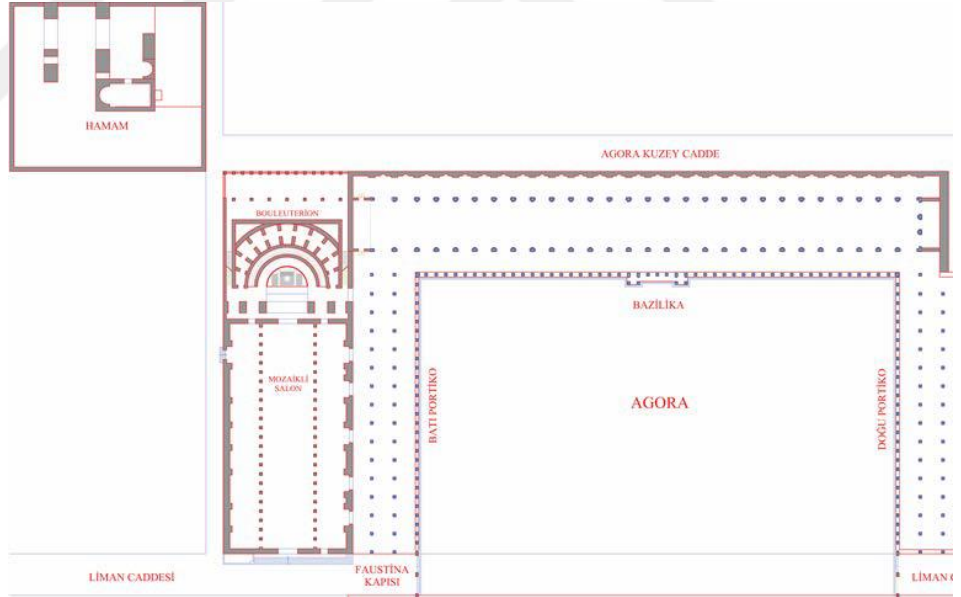
Belediyesi'nin destekleriyle hazırlanan proje kapsamında çevre yapıların yıkılarak kazı alanına kazandırılmıştır (Koparal, 2007). 2006 yılı sonrasında çeşitli nedenlerle bir süre devam etmeyen Smyrna Antik Kenti Kazıları, Agora Ören Yeri dışında kentin bazı farklı noktalarında da, 2007 yılı itibariyle Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Akın Ersoy'un başkanlığında halen sürdürülmektedir.

Smyrna Agora'sının Hellenistik Dönem'de kurulduğu bilinmektedir. Yapılan araştırmalara göre Agora, kentin kuruluş efsanesine uygun şekilde Büyük İskender'den sonra M.Ö. 4. yüzyıl sonu M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında, yeni kentin ilk planlama sürecinde, M.Ö. 2. yüzyıldaki bilinen yapım çalışmalarına kadar anıtsal yapılardan yoksun bir kamusal alan olarak boş bırakılmıştır (Ersoy, 2016). Agora'nın bulunduğu alanda kuruluş döneminin öncesine ait ele geçen buluntular bu alanda kentin kuruluşundan önce de yaşamsal faaliyetlerin bulunduğunu göstermektedir. Ancak Agora'nın günümüze kadar gelebilmiş kalıntılarının çoğu, M.S. 178 depreminden sonra dönemin İmparatoru Marcus Aurelius'un destekleriyle yeniden inşa edilen Roma Dönemi Agorasına aittir.

Smyrna Agorası antik kentin merkezinde yer almaktadır. Agora'daki yapılaşmalar dönemin kent ızgara planına uygun olarak dikdörtgen yapıda inşa edilmiştir (Ersoy, 2015). Dikdörtgen şeklindeki Agora alanının günümüzde yaklaşık 129 x 83 m boyutlarındaki bir kısmı görülebilmektedir (Ersoy, 2015). Smyrna Agora'sı kendi içinde birçok farklı mimari yapıyı da barındırmaktadır. Birbirinden farklı faaliyetlere sahip olan bu yapılar arasında Batı portiko, Bazilika, Bouleuterion, Roma hamamı, Kuzey cadde, Faustina caddesi, Bouleuterion caddesi ve Mozaikli salon yer almaktadır.

Şekil 4.18 Smyrna Agora'sı hava fotoğraf (Kazı arşivi, 2017)

Şekil 4.19 Smyrna Agora'sı içinde yer alan yapılar ve konumları (Kazı arşivi, 2017)

Agora alanındaki etkinliklerin, kentin ilk kurulduğu dönemden öncesine dayandığı sonucunu göstermiş, ancak tespiti yapılabilmemiş ilk yapı belirtileri M.Ö. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Ersoy, 2016) Hellenistik dönemden itibaren şekillenmeye başlayan Agora, merkezi bir alan içerisinde konumlandırılmış ve bir avlu etrafının stoalarla çevrenmesiyle oluşmuştur. Roma Dönemi ile birlikte avluyu çevreleyen

yapılar ihtiyaçlara bağılı olarak yenilenmiş, değışikliklere uğramış, eklentiler yapılmıştır.

Şekil 4.20 Smyrna Agora'sı Batı Portiko Faustina kapısı (Kazı arşivi, 2018)

Agora, M.S. 2. yüzyılın sonu, 3. yüzyılın başında günümüzdeki halini almış ve en geç M.S. 7. yüzyıla kadar sahip olduğı karakterini ve genel görünümünü korumuştur (Ersoy, 2015). Ersoy (2015), M.S. 7. yüzyıl sonrası Smyrna kentinin küçülmesiyle bağlantılı olarak Agora alanının kullanım dışı kaldığı ve avlu kısmının mezarlık alanına dönüştüğü bildirmektedir. Ersoy'a (2015) göre bu dönüşümle birlikte Agora ve çevresinde 9. yüzyıl itibari ile bir takım farklı kullanım faaliyetlerinin görüldüğü ve bu faaliyetlerin 19. yüzyıla kadar devam ettiğini söylemek mümkün olmuştur.

Şekil 4.21 Smyrna Agora'sı avlu alanı ve kalıntılar (Kazı arşivi, 2016)

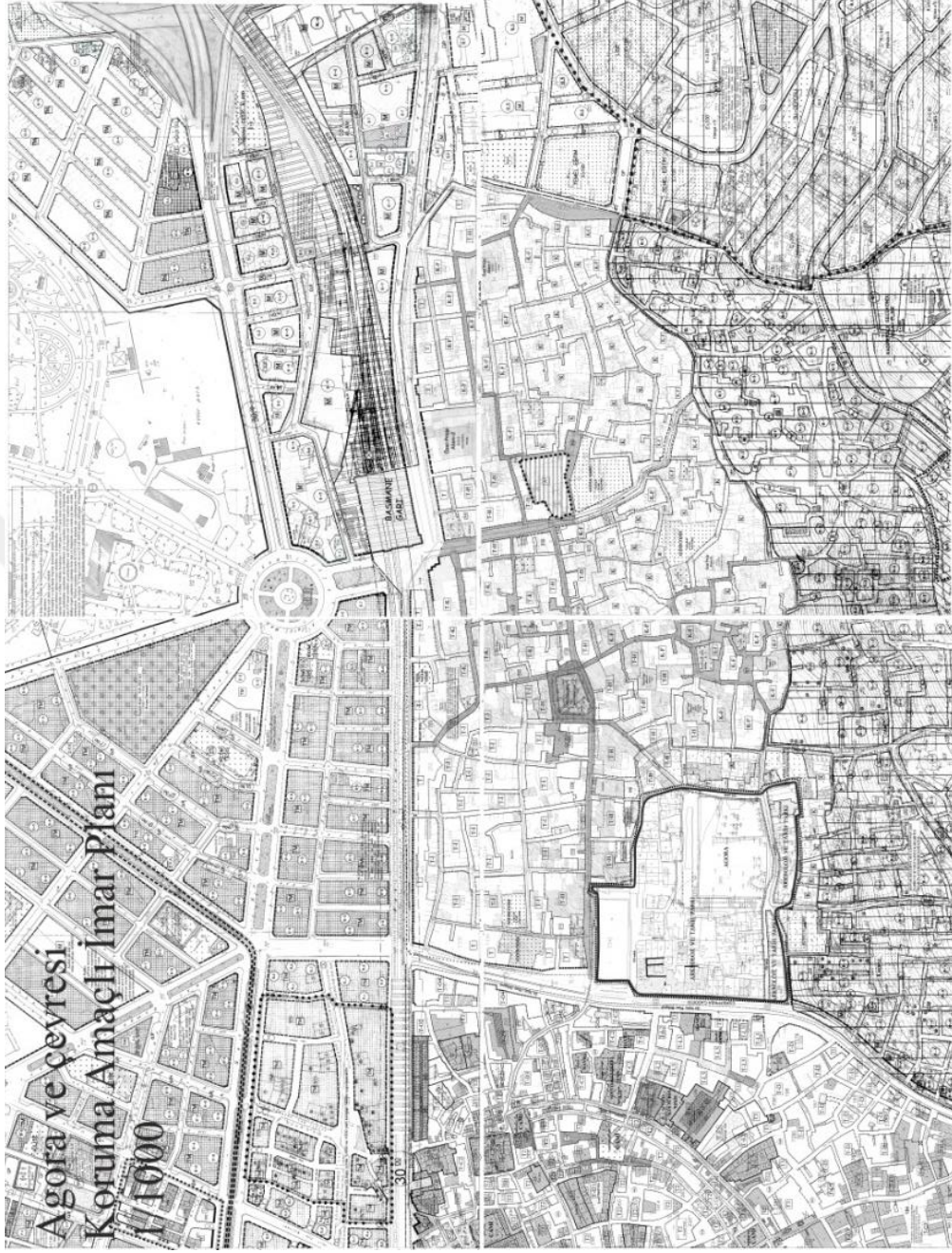
4.2.2 Agora Arkeolojik Sit Alanı Planlama Süreci ve Sit Kararları¹²

İzmir'in tarihi, kültürel, doğal ve arkeolojik mirasının geleceğe taşınması amacıyla bu varlıkların saptanması yönündeki çalışmalar, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 17.11.1978 tarih, A-1373 sayılı kararıyla Konak ilçesi geleneksel kent merkezi ve çevresinin “*Kemeraltı Kentsel Sit Alanı*” olarak belirlenmesiyle başlamıştır.

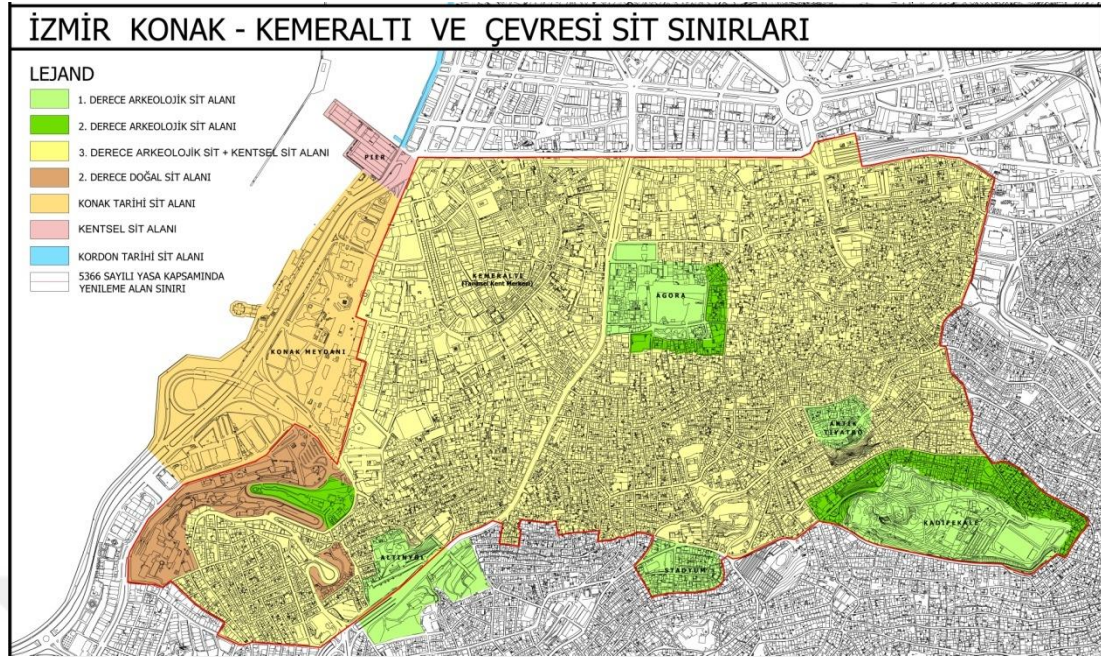
- Agora 1978 yılında ilan edilen Kemeraltı Kentsel Sit alanı içinde kalıyorken, İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 22.11.1990 tarih 2441 sayılı ve 22.10.1991 tarih 3234 sayılı kararları ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı, çevresi ise 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Bu kararda aynı zamanda Agora ile Bağlantılı olan Kadifekale, Tiyatro, Stadyum ve Antik Roma yolunun da tescilleri yer almaktadır.
- İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 9727 sayılı kararıyla Kemeraltı Kentsel Sit Alanı olarak genişletilmiş ve 30.01.2002/9728 sayılı kararı ile de Kentsel Sit Alanı'nın tamamı Kentsel + 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiştir. Bununla birlikte Agora'nın 1. Derece Arkeolojik Sit sınırı genişletilmiş ve 3. Derece Arkeolojik Sit sınırı iptal edilerek 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir.
- Agora'yı da içeren 1/5000 ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 04.11.2002 tarih ve 05/85 sayılı kararıyla onaylanmış, aynı alana ilişkin 1/5000 ölçekli Konak-Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu ise İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 22.11.2007 tarihli ve 01. 2360 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

¹² Agora ören yeri ve çevresine ilişkin sit kararları verilerine kişisel erişim yoluyla İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Konak Belediyesi arşivlerinden ulaşılmıştır.

- 1/5000 ölçekli Kemeraltı ve Çevresi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli Agora 1. ve 2. Derece Arkeolojik Sit Alanına ilişkin İzmir Büyükşehir Belediyesinin 06.05.2005 tarihli ve 50/98 sayılı kararında belirlenen 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Arkeoloji ve Tarih parkı, 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı ise Konut Alanı olarak İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 15.07.2005 tarihli ve 05.702 sayılı kararıyla onaylanmıştır.
- 15.07.2005 tarihli ve 05.702 sayılı karar doğrultusunda Agora ve batısı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiş, bu alan ile güneyindeki iki ada Arkeoloji ve Tarih Parkı olarak belirlenmiştir. Güneydeki diğer adalar ve doğusunda yer alan alanlar 2. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiş, hali hazırda bulunan konut alanı ve eğitim tesisi alanı kararları sürdürülmüştür. Agora Arkeolojik alanına ilişkin kamulaştırma ve yıkım çalışmaları İzmir Büyükşehir Belediyesi'nce gerçekleştirilerek, alan Eşrefpaşa Caddesi'ne kadar genişletilmiştir. Parsellere ait plan değişiklikleri dışında bu plan hala yürürlükte devam etmektedir.

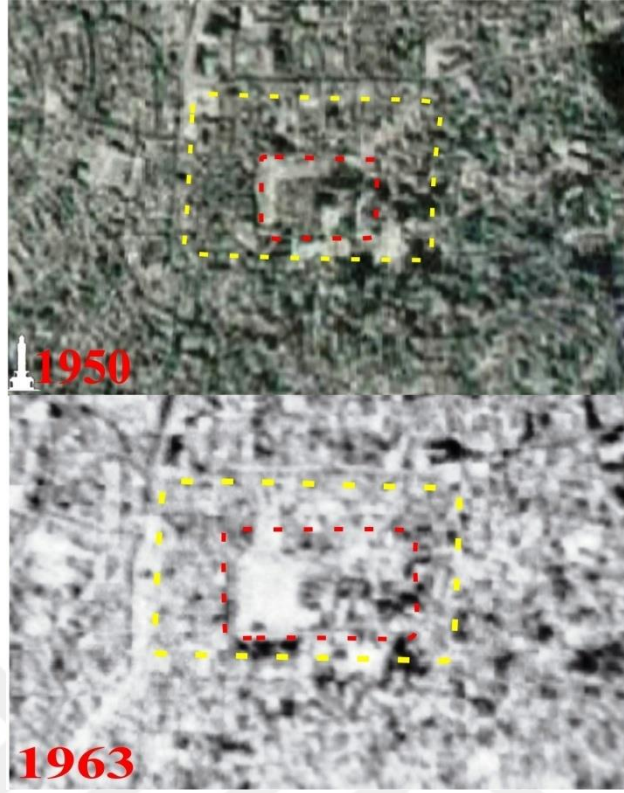

Şekil 4.22 Smyrna Agora'sı ve çevresi 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı (Konak Belediyesi, 2019)

Şekil 4.23 Agora ören yeri ve çevresi sit sınırları (Kazı arşivi, 2019)

Agora ören yeri çevresinde görülen sit kararları değişimine yönelik çevrede birçok uygulama gerçekleşmiştir. Agora arkeolojik kazı alanının bulunduğu 1. Derece sit sınırları içerisinde kazı çalışmalarının genişletilmesi ve uzun vadede yürütülebilmesi adına bölgede çeşitli yıkım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Smyrna Bayraklı Höyüğü' ne kıyasla Agora ören yerindeki değişim yıllar bazında değerlendirilen hava fotoğraflarında daha net bir şekilde görülebilmektedir. Agora'nın 1950'li ve 60'lı yıllara ait hava fotoğraflarında alan tam olarak belirlenememekle birlikte günümüzde de aktif olarak kullanılan yol aksları üzerinden tahmini bir işaretleme mümkün olmuştur. O yıllarda alanın içi ve çevresinin konutlar ile oldukça dolu olduğu avlu kısmının ise günümüzdeki gibi açık bir alan olduğu görülmüştür (Şekil 4.24). Eskiden bugünkü kazı alanı içinde bulunan konut yapılarının yıkımı 2000'li yıllardan itibaren başlamıştır. Yıkımlar sonrasında kazı alanının genişlediği ve sınırının değiştiği de gözlemlenmiştir. Agora Ören yerine ait 1996 yılındaki hava fotoğrafında günümüzde oldukça geniş bir biçimde ortaya çıkarılmış olan alanın ancak çok küçük bir kısmı görülebilmektedir (Şekil 4.25).

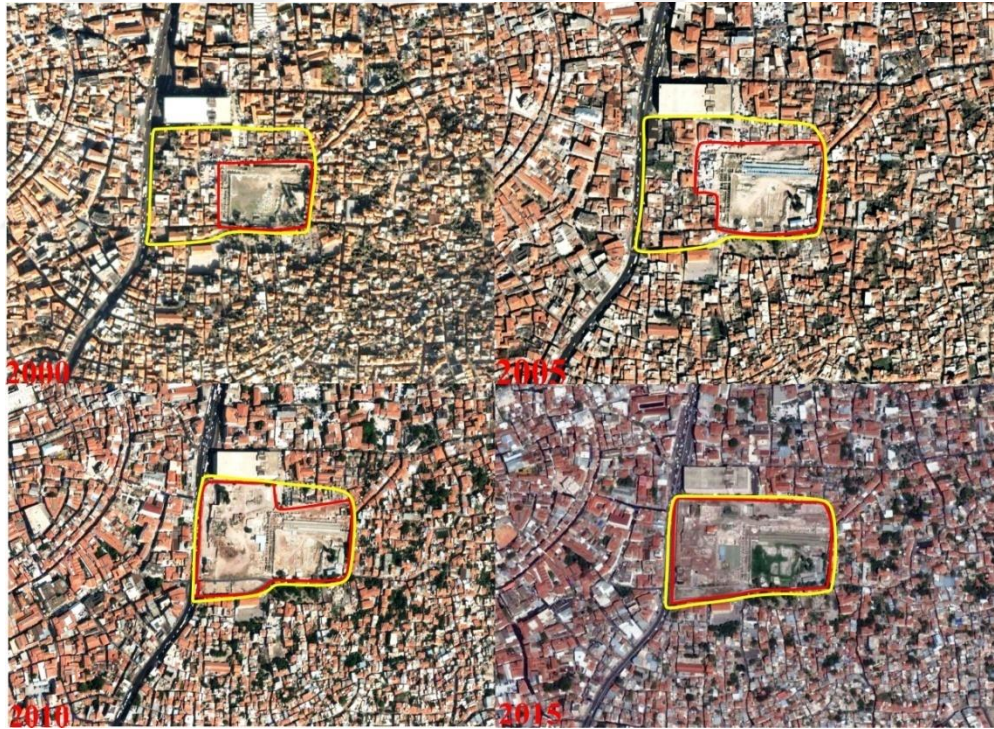
Şekil 4.24 Agora Ören Yeri 1950 ve 1963 yıllarına ait hava fotoğrafı (İzmir Üç Boyutlu Kent Rehberi, 2019)

Şekil 4.25 Agora Ören Yeri 1996 yılına ait hava fotoğrafı (İzmir Üç Boyutlu Kent Rehberi, 2019)

1996 yılı itibariyle incelenen hava fotoğraflarında günümüze kadar ki süreçte büyük bir değişimin gerçekleştiği görülmüştür. Yetkili kurum ve kuruluşların kararları doğrultusunda 1. Derece arkeolojik sit alanı sınırları içinde bulunan

yapıların düzenli ve titiz bir şekilde gerçekleştirilen yıkım çalışmaları bölgedeki arkeolojik potansiyelin ortaya çıkması açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Alan içinde bulunan tescilli yapıların kaldırılması da yine çeşitli kamu kurum ve kuruluşların kararları doğrultusunda belgelendirme çalışmalarının ardından alandan kaldırılmıştır. Agora ören yeri 2000, 2005, 2010, 2015 hava fotoğraflarında (Şekil 4.26) ve 2019 yılına ait hava fotoğrafında da (Şekil 4.27) görüldüğü üzere özellikle 2010 yılında kazı alanı içinde bulunan neredeyse tüm yapıların kaldırıldığı net bir şekilde görülebilmektedir. Bunun sonucunda kazı çalışmalarının daha geniş bir çerçevede ilerletilmesi ve yıkımların gerçekleştiği alanlarda da çeşitli arkeolojik kazı çalışmalarının gerçekleştirilerek yeni bilgilere ulaşılması sağlanmıştır. Günümüzde Agora alanının çevresi yüksek demir örgüler ile sınırlanmakta ve alanın korunması sağlanmaktadır.

Şekil 4.26 Agora Ören Yeri 2000, 2005, 2010 ve 2015 yıllarına ait hava fotoğrafları (Google Earth, 2019)

Şekil 4.27 Agora Ören Yeri 2019 yılına ait hava fotoğrafı (Google Earth, 2019)

4.2.3 Agora Ören Yeri Arkeolojik Sit Alanı Anket Değerlendirmesi

Tez çalışması kapsamında İzmir kent merkezi konumunda bulunan ve anket değerlendirmesine dâhil edilen bir diğer alan ise Agora ören yeridir. Hem Agora hem de çevresi geçmişte sahip olduğu önemi günümüzde de sürdürmektedir. Agora arkeolojik alanı İzmir'de oldukça hareketli olan bir bölgede bulunmaktadır. Çevresinde hala işlek dükkânların yer alması, ulaşım istasyonlarına yakınlığı Agora ve çevresinin canlı kalmasına etki etmiştir. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında Agora çevresinde yaşayan ya da çalışan insanlar ile alana yönelik bir anket çalışması yapmak kaçınılmaz olmuştur.

Bayraklı örneğinde gerçekleştirdiğimiz anket değerlendirmesinin aynı örneği Agora'da da uygulanmıştır. Alana yönelik demografik veriler, arkeoloji anlayışı ve arkeolojik varlıklara genel yaklaşımlar başlıkları altında değerlendirmeler yapılmıştır.

4.2.3.1 Örneklem Alanın Kullanıcılarına Ait Demografik Veri Analizi

Agora ören yeri anket çalışması kapsamında 85 adet sokakta araştırma yapılmış ve toplamda 165 adet anket gerçekleştirilmiştir (Tablo 4.11). Bu başlık altında alan çevresinde anket çalışması yapılan bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi kişisel özelliklerini bize aktaran bilgilerden yararlanılmıştır. Bayraklı Höyüğü anket değerlendirmesinde de olduğu gibi burada da anket çalışması yalnızca konut içerisinde yaşayan insanlarla yapılmamış, örneklem alan çevresindeki iş yeri sahiplerine de aynı anket soruları yöneltilmiştir. Ancak konut sayısı iş yeri sayısına göre yoğunluk göstermektedir (Tablo 4.12).

Tablo 4.11 Agora ören yeri çevresinde yapılan anketlerin cinsiyete göre sayısal verileri

Ankete Katılım	Adet
Kadın	65
Erkek	100

Tablo 4.12 Agora ören yeri çevresinde yapılan anketlerin konut ve iş yerine ait sayısal verileri

Arazi Kullanım Türü	Adet
Konut	109
İşyeri	56

Agora ören yeri çevresinde gerçekleştirilen anket çalışmasındaki katılımcıların yaş ortalamasına baktığımızda ise Bayraklı Höyüğü çevresindeki gibi genç kadın katılımcılarının erkeklere oranla daha fazla olduğunu görmekteyiz (Tablo 4.13).

Tablo 4.13 Anket araştırmasına katılanların yaş ortalaması

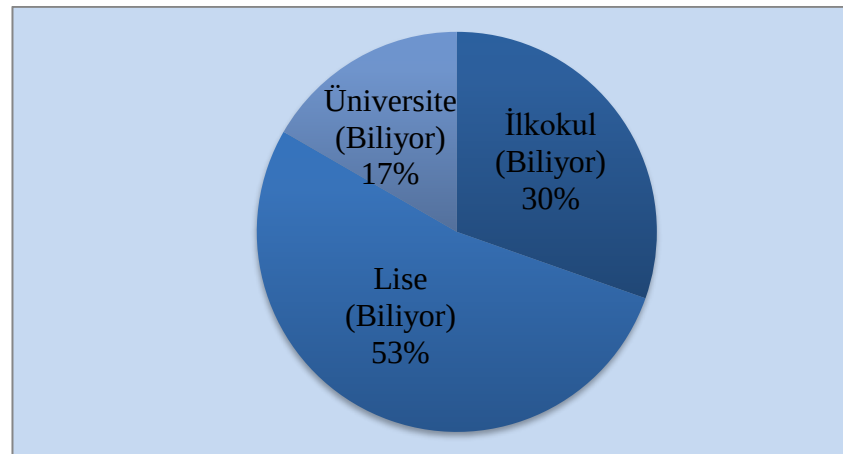
Yaş Ortalaması	
Kadın	37
Erkek	51

Anket katılımcılarının eğitim seviyelerinin, arkeolojik varlıklara yönelik bilgi birikimlerine olan etkisini değerlendirmek adına katılımcılara eğitim durumlarına yönelik sorular da yöneltilmiştir. Eğitim düzeylerinin çoğunluğuna ait sayısal veriler kadın ve erkek katılımcılar ayrı ayrı değerlendirilerek sunulmuştur (Tablo. 4.14).

Tablo 4.14 Anket araştırmasına katılanların eğitim seviyelerine ait veriler

Öğrenim Durumu	İlkokul	Lise	Üniversite
Kadın	22	36	7
Erkek	43	47	10

Çalışma alanındaki kadın ve erkek anket katılımcılardan, üniversite eğitimi almış kesimin lise ve ilkokul düzeyine göre daha az olduğu görülmektedir. Anket içerisinde yer alan arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi düzeyine yönelik soruların genel bir değerlendirmesi yapıldığında eğitimi seviyesinin de bu noktada oldukça etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Çevrede yaşayan ve çalışan bireyler arasında üniversite eğitimi almış bireylerin sayısı az olmasına rağmen tümünün arkeolojik varlıklar hakkında bilgi birikimine sahip oldukları gözlemlenmiştir. İlkokul ve lise düzeyi arasında bir karşılaştırma yapıldığında ise lise eğitimi tamamlamış bireylerin arkeolojik varlıklar ile ilgili daha fazla bilgiye sahip oldukları görülmüştür (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 Anket katılımcılarının arkeolojik varlıklar ile ilgili bilgi birikimlerinin eğitim seviyelerine göre dağılımı

4.2.3.2 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeoloji Anlayışı

Çalışma alanındaki anket katılımcılarının arkeoloji ve koruma kavramlarına yönelik bilgi durumlarını öğrenebilmek adına bazı arkeolojik ve koruma ile ilgili kullanılan terimleri daha önce duyup duymadıkları, bu terimleri biliyorlarsa eğer terimlerin onlar için ne ifade ettiği soruları da yöneltilmiştir. Kentsel ve arkeolojik sit alanı kavramları, koruma ve kazı çalışmaları hakkında sorular ve bu çalışmaların hangi kurumlar tarafından yönetildiği anket katılımcılarına sorulmuştur (Tablo 4.15).

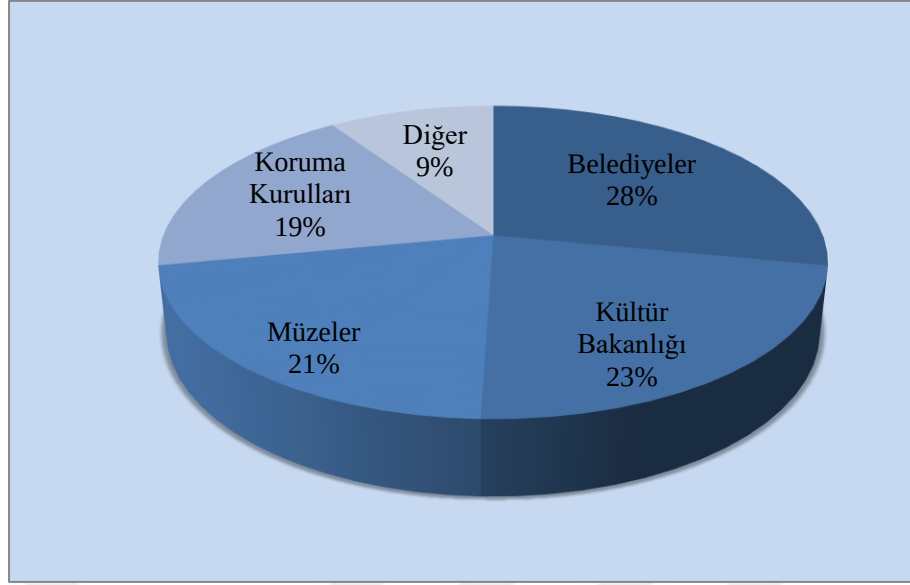
Tablo 4.15 Anket bölgesindeki arkeolojik varlıklar ve korumaya ilişkin bilgileri

Arkeolojik Varlıklar ve Korumaya İlişkin Bilgileri	Biliniyor	Bilinmiyor
Kentsel ve Arkeolojik Sit Kavramları	102	63
Bölgede Gerçekleştirilen Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmaları	133	32
Bölgedeki Arkeolojik Kazı Alanının Adı	158	7
Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Hangi Kurumlar Tarafından Yapıldığı	107	58

Örneklem alanın anket katılımcılarına Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığına dair yöneltilen sorunun cevapları da çalışma kapsamında ayrıca değerlendirilmiştir. Katılımcıların çoğu bu soruya öncelikli olarak çalışmaların Belediye ve Kültür Bakanlığı tarafından gerçekleştirildiği cevabını vermiştir (Tablo 4.16 ve Şekil 4.29).

Tablo 4.16 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı

Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Hangi Kurumlar Tarafından Yapıldığı	
Belediyeler	110
Kültür Bakanlığı	88
Müzeler	84
Koruma Kurulları	73
Diğer (üniversite, dernekler vs.)	37

Şekil 4.29 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının hangi kurumlar tarafından yapıldığı

Yukarıda yer alan bilgiler örneklem alan kullanıcılarının arkeolojik varlıklarla olan ilişkilerini ve bu varlıklar ile ilgili bilgi birikimleri hakkında fikir edinmemize olanak sağlamıştır.

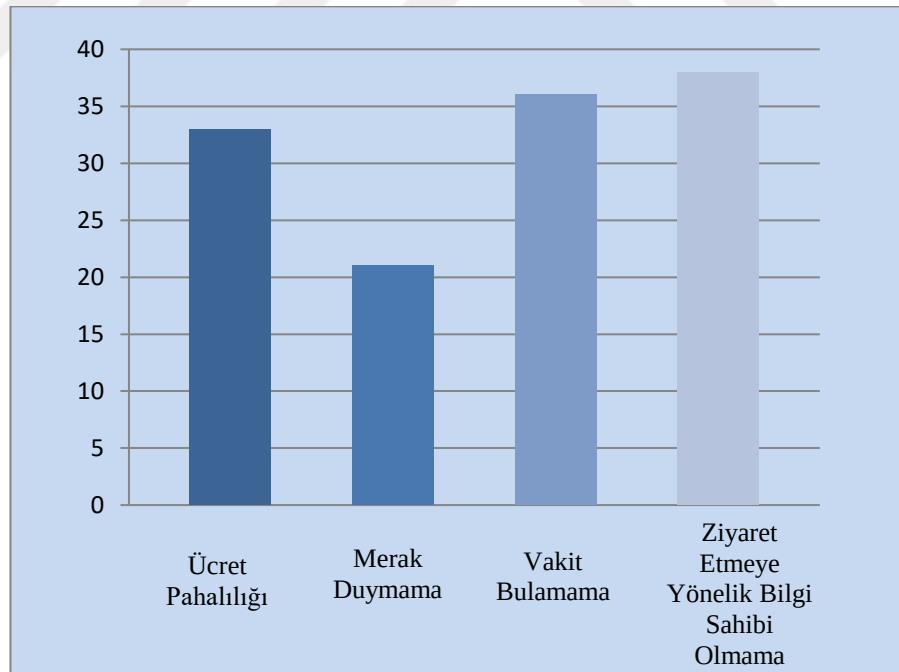
4.2.3.3 Örneklem Alan Kullanıcılarının Arkeolojik Varlıklara Genel Yaklaşımı

Çalışmanın bu kısmında Agora  ren yeri çevresinde yaşayan insanlara, yakınlarında bulunan ve aktif bir şekilde kazı çalışmalarının da gerçekleştiği kazı alanıyla ilgili merak duyguları, alan ile ilgili deneyimleri, alan yönelik fikir ve yorumları, kazılar ve arkeolojik varlıklarla alakalı yapılan çalışmaların yeterliliği ve koruma konusundaki düşünceleri hakkında bilgi edinip yorumlamamızı sağlayacak sorular yöneltilmiştir. İlk olarak katılımcılara Agora  ren yeri kazı alanını ziyaret etme durumları sorulmuştur (Tablo 4.17).

Tablo 4.17 Agora arkeolojik kazı alanının ziyaret edilme durumu

Ankete Katılanların Agora �ren Yerini Ziyaret Etme Durumu	Adet
Ziyaret Eden	93
Ziyaret Etmeyen	72

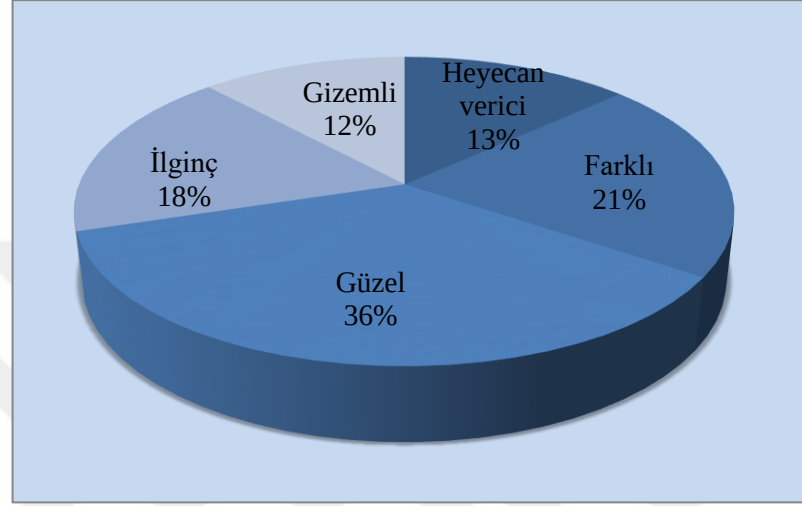
Yukarıda tablo verilerine baktığımızda alanı ziyaret eden kişi sayısı ile ziyaret etmeyen kişi sayısının birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir. Bir önceki başlıkta değindiğimiz örneklem alandaki arkeolojik varlıklar ile ilgili bilinç durumu hakkında bilgi edinmemizi sağlayan değerlendirmede, konuya yönelik kavramların ve çalışmaların bireyler tarafından biliniyor olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak bu sonuç doğrultusunda örneklem alandaki arkeolojik alanın anket çalışmasına katılanlar tarafından ziyaret edilme sayısı yeterli bulunmamıştır. Bu noktada da değerlendirilmesi gereken asıl durum alanın niçin ziyaret edilmediğidir. Bu sebeple de alanı ziyaret etmediğini dile getiren anket katılımcılarına alanı niçin ziyaret etmedikleri sorusu yöneltilmiştir. Sorunun karşılığında dikkat çeken cevaplar arasında alanın ziyaret edilebilirliği hakkında bilgi sahibi olmamaları durumu tez çalışmasında ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda önem taşımaktadır. Buna ek olarak verilen cevaplar arasında arkeolojik alana merak duymamak, yaşam şartları sebebiyle ziyaret için vakit bulamamak, giriş ücretlerinin toplumun belli bir kesimi için yüksek olması yer almaktadır (Şekil 4.30).

Şekil 4.30 Örneklem alanın ziyaret edilmeme sebepleri

Agora ören yerini ziyaret eden anket katılımcılarına da alanı nasıl tanımladıklarına dair soru yöneltilmiştir. Bu soruyla da arkeolojik varlıkların insanlar üzerinde nasıl

etkiler bıraktığı bilgisine ulaşmak istenmiştir. Alanı ziyaret eden anket katılımcılarının cevapları arasında en çok alanın heyecan verdiği ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar alanı ziyaret ederken kendilerini geçmişte hissettiklerini dile getirmişlerdir. Birçok katılımcı kazı alanını oldukça farklı, gizemli ve güzel bulmuş, kimisine göre ise alan oldukça ilginç gelmiştir (Şekil 4.31).

Şekil 4.31 Örnekleme alanının ziyaret eden anket katılımcılarının alana yönelik yorumları

Ülkemizde Arkeolojik varlıklara yönelik en önemli sorunlardan biri bu varlıkların korunup geleceğe aktarılma sorunudur. Günümüzde arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik çalışmalar ve gelişmeler mevcuttur. Ancak bu konuyla daha çok arkeolojik varlıklar ve koruma ile ilgili mesleki kollarda görev alan kişiler ilgilenmektedir. Bu durum koruma algısının yalnızca alanında uzman kişiler ile sınırlı kalmasını ve geniş kitlelere ulaşamamasını sağlamaktadır.

Arkeolojik varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki en önemli amaç bu değerlerin korunması gerekliliği bilincini direkt olarak topluma aşılmasıdır. Bu noktada da ise yapılması gereken, tarihi değerler ile toplumu bir araya getirip toplumun fikirlerine erişebilmek ve eksiklikleri belirledikten sonra uygun adımlar atmaktır. Tez çalışması kapsamında yer alan anket sorularında koruma algısına da yer verilmiştir. Bu soruyla ulaşmak istenilen hedef, Bayraklı Höyüğü örneğinde olduğu gibi Agora ören yeri yakınlarında yaşayan anket katılımcılarının da alana yönelik koruma bilincinin değerini ölçmektir. Katılımcılar

bu soruya yoğunluklu olarak alanın korunması gerektiği yanıtını vermiştir (Tablo 4.18).

Tablo 4.18 Agora ören yeri arkeolojik kazı alanının korunmasına yönelik değerlendirmeler

Arkeolojik Alanların Korunmasına Yönelik Değerlendirmeler	Adet
Korunmalı	142
Korunmamalı	23

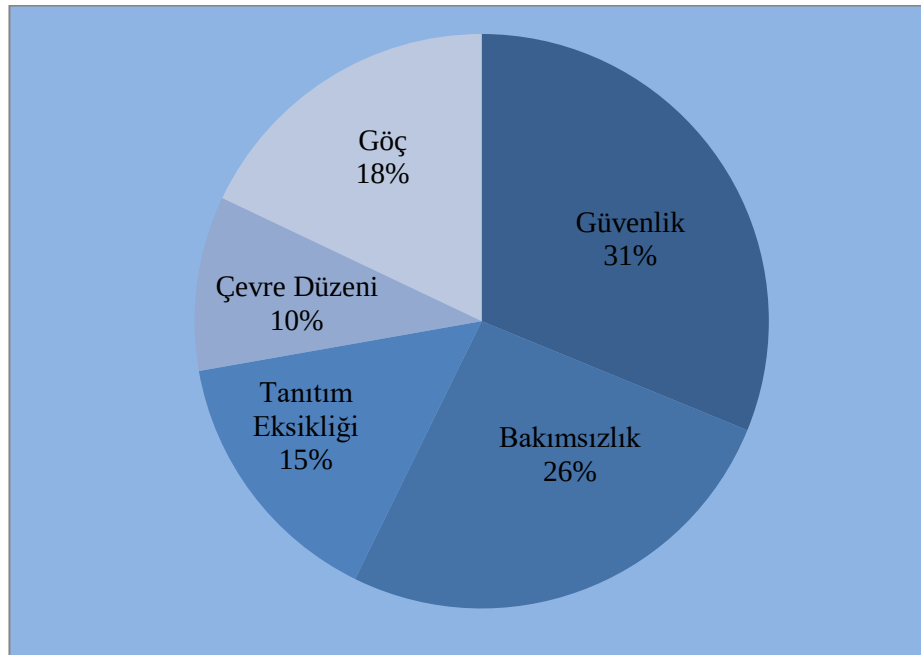
Yukarıdaki tabloda da gösterildiği üzere Agora ören yeri çevresinde yaşayanlar arkeolojik varlıkların korunması gerektiği yönünde cevaplar vermiştir. Ancak sadece korunmalı cevabı bu alanların korunup geleceğe aktarılabilmesi için yeterli olmayacaktır. Neyi nasıl korumamız gerektiği konusunda da bilgi sahibi olmak ve edindiğimiz bilgiler doğrultusunda adımlar atmak bizleri asıl ulaşılmak istenen hedefe doğru götürecektir. Bu noktada da yapılması gerekenlerden biri, en azından tarihi değerlerin ve arkeolojik varlıkların korunması gerektiğini savunan bireylerin, konuyla ilgi çalışmalara rolleri ne olursa olsun dâhil edilmelerini sağlamaktır. Çünkü günümüzde korumaya yönelik çalışmalar ancak alanında uzman kişiler ile sınırlı kalmaktadır. Tarihi değerlerimiz ve geçmişiz sadece uzman kişilere değil tüm topluma aittir. Bu noktada da bu değerlerin gerçek anlamda korunabilmesi için uzman bireylerin ve toplumun birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Böylelikle koruma bilincinin topluma aşılması da daha kolay olacaktır. Aksi takdirde gerçekleştirilen birçok korumaya yönelik çalışma yeteriz ve eksik kalacaktır. Bu fikri destekler nitelikte bir veri elde edebilmek açısından örneklem alandaki anket katılımcılarına, günümüzde arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik yapılan çalışmaların yeterli olup olmadığı sorusu yöneltmiştir (Tablo 4.19).

Tablo 4.19 Arkeolojik kazı ve koruma çalışmalarının yeterliliğine yönelik değerlendirmeler

Arkeolojik Kazı ve Koruma Çalışmalarının Yeterliliğine Yönelik Değerlendirmeler	Adet
Yeterli	16
Yeterli Değil	149

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamsal sonuçlar arkeolojik varlıklara yönelik yapılan kazı ve koruma çalışmalarının toplum açısından da yetersiz kaldığını göstermektedir. Buna bağlı olarak, toplumun arkeolojik varlıkların korunmasına yönelik çalışmalara dâhil edilmesi gerektiği fikri önemini yeniden vurgulamıştır. Atılması gerekli ilk ve en önemli adım topluma tarih bilincini kazandırmak olacaktır. Bu da ilk olarak toplumun tarihsel bilgi eksikliğine ya da tarihi ve kültürel varlıklara yönelik ilgisizliğe sebep olan sorunları bilmek ve bu sorunlara yönelik çözümler geliştirmekle sağlanabilir.

Agora ören yeri çevresinde yaşayan anket katılımcılarına alanın ve alanın çevresiyle ilgili sorunlarının neler olduğu hakkında soru yöneltilmiştir (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 Örnekleme alan anket katılımcılarının alanın sorunlarına yönelik verileri

Arkeolojik alanın ve çevresinin sorunlarıyla ilgili alınan cevaplar değerlendirildiğinde bakımsızlık ve çevrenin güvenlik sorunu ön plana çıkmaktadır. Agora ören yerinin ve çevresinin bakımsızlığı da bir önceki tabloda değerlendirilmiş olan yapılan çalışmaların yetersiz olduğuna dair verilerin fazla olması durumunu da destekler niteliktedir. Anket katılımcıları alana yönelik bir diğer sorun olarak göç meselesinden söz etmişlerdir. Bölge uzun yıllar boyunca göç almış ve birçok yerleşim konut alanı da göçler sonucu oluşmaya başlamıştır. Günümüzde de ülkemizin başlıca sorunları arasında yer alan göç durumu İzmir kentinde de özellikle Agora çevresinde hissedilebilmektedir. Bu konuda toplumdan ziyade yerel yönetimlerin çeşitli çalışmalar yaparak durumu değerlendirmeleri ve çözüm üretmeleri gerekmektedir. Sorunlar ile ilgili çoğunlukta olan bir diğer yanıt alana yönelik tanıtım eksikliği ve çevre düzensizliğidir. Bu konuda da gerekli çalışmaların toplumun fikir ve önerileri değerlendirilerek gerekli kurumlar tarafından yapılması önem arz etmektedir. Sorunlara yönelik çözüm ve öneriler çalışmanın sonuç bölümünde detaylı olarak değerlendirilecektir.

Tüm bu sorunlar dışında örneklem alan kullanıcılarına bulundukları tarihi bölgede oturuyor olmaktan dolayı memnun olup olmadıkları sorusu yöneltmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında ise çeşitli olumsuzluklara rağmen bireylerin tarihi bir bölgede oturuyor olmaktan memnun oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4.20). Agora ören yeri çevresinde oturuyor ya da çalışıyor olmaktan memnun olmayan katılımcıların genel sebepleri arasında ise bir önceki tabloda belirtilen alana yönelik sorunların yer aldığı ancak arkeolojik alanın varlığı ile ilgili herhangi bir problemlerinin olmadığı da gözlemlenmiştir.

Tablo 4.20 Anket katılımcılarının tarihi bir bölgede oturuyor olmalarına yönelik memnuniyet durumu

Tarihi Bölgede Oturuyor Olmakla İlgili Memnuniyet Durumu Değerlendirmesi	Adet
Memnun	119
Memnun Değil	46

Kuşkusuz ki tarih bilinci ilk olarak eğitim ile sağlanabilir. Ancak bu eğitim sadece okullarda sınırlı kalmamalıdır. Toplum, tarihsel değerlere yönelik bilincini tarihi yerlere giderek, arkeolojik alanları ziyaret ederek de arttırabilir.

Agora arkeolojik alanının, çevresinde yaşayanlar üzerindeki gündelik etkisi değerlendirildiğinde de hem dilden dile dolaşan hikâyelerle insanların akıllarında yer ettiği hem de bazı kişisel ihtiyaçların giderilmesi hususunda alanın kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla ilgili anket çalışması kapsamında gerçekleştirilen kişisel bir görüşmede alanı ziyaret ettiniz mi? sorusuna yönelik alınan cevapta, "uzun bir süre evimizde su kesintisi yaşanmıştı, kazı alanında sürekli akan bir suyun olduğunu biliyorduk, bu sebeple de oraya gidip evimize su taşıdık" yanıtı, alanın istemli ya da istemsiz bir biçimde de olsa kullanıldığının göstergesi niteliği taşımaktadır. Genel bir çerçeveden bakıldığında kent merkezinde yer alan arkeolojik alanların, çevresinde yaşayanların gündelik hayatlarına çeşitli sebeplerle de olsa dâhil olması karşılaşılabilecek bir durumdur. Bu sebeple de özellikle toplumla iç içe olan arkeolojik alanların yönetilmesi ve planlanması sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak çevre halkının bilinçlendirilmesi, gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ya da farklı disiplinlerden araştırmacıların yapacağı akademik çalışmalarda daha verimli ve sağlam sonuçlara ulaşabilme açısından önem teşkil etmektedir.

Agora ören yeri çevresinde gerçekleştirilen anket değerlendirmeleri sonrasında da Smyrna Bayraklı Höyüğü'nde olduğu gibi Kazı Başkanı ile alana ve alanın kent merkezinde olmasına yönelik kısa bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme ile de ulaşılmak istenen sonuç aynıdır. Bu amaç doğrultusunda Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanı Doç. Dr. Akın Ersoy'a da;

- Kent içinde bir alanda kazı çalışması yapmanın zorlukları nelerdir, avantajları nelerdir?
- Kent içinde çalıştığınız için özel bir takım önlemler almak durumunda kalıyor musunuz?
- Komşuluğunuzda yaşayanların ilgisini nasıl tanımlarsınız, insanlar merak ediyorlar mı?

- Komşuluğunuzda yaşayanları bilgilendirmeye yönelik çalışmalarınız oldu mu ya da buna yönelik çalışmalara katıldınız mı?
- Diğer kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkileriniz nasıl, sorunlar yaşanıyor mu, bu sorunlar nasıl çözülebilir?
- Kazı alanı çevresinde yaşayanların alana sahip çıkması için sizce neler yapılabilir? soruları yöneltmiştir. Sorulara yönelik Kazı Başkanı tarafından verilen cevaplar üzerinde genel bir değerlendirme yapıldığında öncelikli olarak kent içinde kazı çalışmalarının yapılmasının bir düzen ve sistem gerektirdiği üzerinde durulmuştur. Akın Ersoy kendisine yöneltilen ilk soruyu şu cümlelerle ifade etmiştir;

Kazı alanının kent merkezinde bulunması göz önünde olmayı sağlıyor. Bu da dolayısıyla çevrenin temizliğine, düzenine, bölgedeki konut ya da iş yerlerinin bakımlarına yönelik çalışmalara etki ediyor. Arkeolojik bir alanın kent merkezinde bulunması ulaşım yönünden erişilebilirliği kolaylaştırır da bir yandan aynı çevrede trafik sorununu da meydana getiriyor. Ancak yine erişilebilirlik kazı ekibinin alana ulaşması açısından rahatlık sağlıyor. Tüm bunlarla birlikte kazı çalışmaları için gerekli olabilecek malzemelerin ulaşılabilirliği de merkez konumda bulunulmasından dolayı kolay oluyor, çeşitlilik ve seçme imkânı sunuyor (Ersay, kişisel iletişim 17 Temmuz 2019).

Ersay (kişisel iletişim 17 Temmuz 2019), arkeolojik kazı alanının merkez noktada bulunmasının bir diğer avantajını "*yerinde dönüşüm*" olması şeklinde ifade etmiştir. Bu ifade tam anlamıyla, çevrede hem şehir planlaması, hem istihdam hem de turizm açısından katkı sağlayan değişim ve gelişimleri kapsamaktadır. İkinci soruda sözü edilen önlemler arasında düzen, titizlik ve iş güvenliği konuları baskın gelmiştir. Ersoy, gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, çalışanların giyim ve kuşamından, kullanılan materyallere ve iş makinelerine kadar dikkat edildiğini dile getirmiştir (Ersay, kişisel iletişim 17 Temmuz 2019).

Arkeolojik alanın merak edilip edilmemesi ile ilgili yöneltilen soruda alanın merak edildiği yanıtına ulaşılmıştır. Ancak merak duygusunu gidermek adına pek fazla adımın atılmadığı da söz konusu edilmiştir. Arkeolojik alan çevresinde

yaşayanların bilgilendirilmesi ile ilgili herhangi bir çalışmaların yapılıp yapılmadığı ya da buna yönelik çalışmalara katılımın sağlanıp sağlanmadığı konusunda yöneltilen soruya Ersoy; *‘Alanla ilgili İzmir Tarih Projesi çerçevesinde çeşitli araştırmalar ve bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu sebeple alan sanki özel olarak ilk defa ortaya çıkarılıyormuşçasına hareket edilmiyor. Farklı zaman ve farklı yerlerde çevre halkının bilgilendirilmesine yönelik çeşitli toplantılar düzenleniyor.’* ifadeleriyle cevap vermiştir.

Ülkemizde arkeolojik ve tarihi çalışmaların uzun vadede sürdürülebilmesi ve istihdamın yeterli oranda sağlanabilmesi adına birçok farklı kurumun desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada kurumlarla kurulacak ilişkilerin sağlam temeller üzerinde olması önem taşımaktadır. Kurumlarla olan ilişkilerle alakalı yöneltilen soruyu Ersoy kısa ve özetle; Ülkemiz bürokrasisindeki yaşamın akışına uygun çerçevede ilişkilerin sürdürülmekte olduğundan söz etmiştir (Ersoy, kişisel iletişim 17 Temmuz 2019).

Son olarak Kazı Başkanı Doç. Dr Akın Ersoy’dan arkeolojik kazı alanı çevresinde yaşayanların alana sahip çıkması ile ilgili neler yapılabileceğine dair görüşleri alınmıştır. Bununla ilgili İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Konak Belediyesi bünyesinde alan çevresine dönük yaşayanlara ulaşan ve çalışmalarla ilgili ekibin de dâhil edilebileceği buluşmaların ve broşür uygulamaların yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Ancak alan çevresinde sabit bir nüfus bulunmamaktadır. Ersoy bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir; *‘Bölgedeki değişken yapının varlığı ve göçmen olarak gelenlerin bölgeye yönelik aidiyet duygusuna sahip olamamaları, gösterilen çabaların zaman zaman sonuçsuz kalmasına sebep oluyor. Bu durum ayrıca bölgede yaşayanların koruma anlayışlarının yok olmasına, koruma ile ilgili çalışmaların da uygulanmasına engel olmaktadır’* (Ersoy, kişisel iletişim 17 Temmuz 2019).

Agora ören yeri çevresinde gerçekleştirilen anket çalışmalarında bireylere eğitim durumlarının sorulduğu ve çoğunlukla ilkokul mezunu oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Bununla ilgili eğitim seviyesinin de tarihi ve arkeolojik değerlerin korunmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştı. Aynı durumu Ersoy’da özellikle dile getirmiş, alt

göçmenlerin bölgede bulunduklarını dolayısıyla da çevrede yaşayanların eğitim seviyesinin kentteki birçok bölgeye oranla daha düşük olduğunu ifade etmiştir.

BÖLÜM BEŞ

SONUÇ

Yüksek Lisans tez çalışması çerçevesinde temel olarak ele alınan sorunlar, temelde tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerleri korumaya yönelik problemlere dayanmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle bu değerler ile ilgili çeşitli kavramların açıklamalarına yer verilmiş ve bu kavramlar üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Sonraki aşamada öncelikli olarak korumaya ilişkin sorunların araştırılması sürecinde tarihsel ve arkeolojik varlıklar ile ilgili geliştirilmiş olan yaklaşımlardan söz edilmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde göze çarpan ilk durum değerlendirilen geçmiş süreçlerin içinde bulunduğu karmaşıklığıdır. Geçmiş, bugünü anlayabilmemiz ve yönlendirebilmemiz açısından büyük önem taşımaktadır. Geçmişte oluşan toplumsal ve bireysel kimliklerimiz güncel yaşantımızda birçok alanda izler bırakmaktadır. Geçmiş araştırma ve bilgi sahibi olma arzusu da karşımıza çıkan izlerin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum Dünya'da ulusların geçmişlerinin bilgisine ulaşmak amacıyla birçok bilimsel ve kültürel çalışma gerçekleştirmelerine neden olmuştur. Günümüzde ise bilim alanı olarak kullanılan tarihi ve arkeolojik alanlar bu amaç doğrultusunda kurulmuş bilim alanları olarak ifade edilebilir (Çırak, 2010).

Tez çalışması kapsamında arkeolojik ve tarihi bilimsel alanlara değinilmeden önce, kültürel varlıklara yönelik tanımlardan ve bu varlıkların özelliklerinden söz edilmiştir. Bu noktada ulaşılmak istenen sonuç özellikle koruma algısının güçlenmesi gereken alanların ya da kültürel varlıkların ön plana çıkarılması ve hak ettikleri değerin görülmesinin sağlanmasıdır. Kültürel varlıkların değerlendirilmesinin ardından tez konusunun temelini oluşturan kentlerde çok katmanlılık kavramı ve yaklaşımlar, bu kentlerin korunması sorunsalı ve korumaya yönelik mevzuatlar üzerinden anlatım yapılmıştır. Günümüzde oldukça şiddetli bir şekilde hissedilen ve son yüzyılda yaşanan yoğun ve hızlı kentleşme süreci, özellikle tarihsel kentlerde tahrip olma ve yok olma riski oluşturmaktadır. Bu durum da dolayısıyla bilimsel çalışmalara karşı duyulan gereksinimi arttırmaktadır. Günümüzde gelişmekte olan gelişmelerin özellikle kentsel alanlardaki arkeolojik potansiyeli ciddi ölçülerde

tahrip edici nitelik taşıdığı görülmektedir (Çırak, 2010). Bu zarar verici duruma karşı çıkabilmek ve tahribatları en aza indirgeyip önleyebilmek adına özellikle kentsel alanlardaki arkeolojik değerlerin korunması ve güncel kent yaşamı ile bütünleştirmek amacıyla uluslar birçok farklı çalışma yürütme çabasına girmişlerdir. Çırak'a (2010) göre 2. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç, bu konuyla ilgili bir bilinçlenme dönemidir. Arkeolojik ve tarihsel değerler insanlığın ortak değeridir. Bu sebeple de konuyla ilgili çalışmalar uluslararası yaklaşımlar ile ele alınmıştır.

Arkeolojik ve tarihsel alanların korunmasına yönelik hem kavramsal hem de süreçsel anlatımın ardından, özellikle arkeolojik alanların yönetimi hususunda konuyla ilgili hem yurtiçi hem de yurtdışı örnekler de sunularak kısaca karşılaştırmaları yapılmıştır. Tez başlığında da vurgulandığı üzere çalışma içerisinde özellikle çok katmanlı kent kavramı üzerinde durulmuş, kentsel arkeoloji ve çok katmanlı kentlerde arkeolojiye yönelik yaklaşımlardan söz edilmiştir. İnsanlık tarihi için önemli bir konuma sahip olan ve ülkemizde yer alan kentsel alanlar, genellikle uzun bir tarihsel sürecin ve kültürel gelişimin sonucunda oluşmuştur. Fakat kentleşme ve gelişme baskısı sonucu yapılan çeşitli imar faaliyetleri kültürel çevrenin hızlı bir şekilde dönüşmesine etki etmiş, bütün gelişimin ayrılmaz bir parçası olan hem mevcut hem de potansiyel arkeolojik kültür varlıklarını tehdit etmiştir (Karabağ, 2008). Bu sebeple ülkemizde çok katmanlı kentlerdeki tarihsel birikimin korunması ve devamlılığının sağlanmasında, günümüze kadar uygulanan koruma yaklaşımlarından farklı yöntemlere ihtiyaç duyulmakta, son yıllarda ortaya çıkan ve gelişmekte olan kent arkeolojisi kavramı kentsel gelişme ve tarihsel süreklilik arasında bir denge sağlayabilmek amacıyla önerilmektedir (Karabağ, 2008).

Kent arkeolojisi kavramında ise modern kentlerin bütün tarihi ve maddi kalıntıları düzenli bir şekilde araştırılmakta, kentin geleceğinin oluşturulmasında referans oluşturabilecek bir değerlendirme yapılması sağlanmaktadır. Karabağ'a (2008) göre, koruma ve planlama etkinliklerinden ayrı olarak gerçekleştirilen bu çalışmalar sonucunda, kentin çok katmanlı karmaşık yapısı ve tarihsel sürekliliği çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Ulaşılan veriler bir taraftan kentsel arkeolojik kaynakları koruma

politikalarının geliştirilmesinde, diğer taraftan da gelişme baskısının kontrol altında tutularak kentsel yaşamın ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadır (Karabağ, 2008). Gün geçtikçe ortaya çıkan bilgi ve bulgular ışığında geliştirilerek güncellenen kent arkeolojisi çalışmaları, tarihsel sürekliliğin kanıtlarını bulma ve bu kanıtları koruyarak kent yaşamına aktarmaya odaklanmaktadır.

Karabağ (2008), kent arkeolojisi kavramının kuramsal temellerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Avrupa’da atılmış olduğundan, 1970’li yıllarda ise kentsel alt yapı ve benzeri projelerin ortaya çıkardığı arkeolojik kültür katmanlarının, kurtarma arkeolojisi yöntemleri ile belgelenmesi ve değerlendirilmesi sonucu, kentsel arkeoloji kavramının ortaya çıkmış ve gelişmiş olduğundan söz etmektedir. Kentsel alanlarda sürdürülen arkeolojik çalışmaları açıklamak için kullanılan kavramın zamanla kapsamı değişmiş ve kent arkeolojisi, kentlerin çok katmanlı karmaşık durumunu açıklayarak kent yaşamına aktarmak amacıyla çalışan bir disiplin olarak gelişmesini sürdürmüştür.

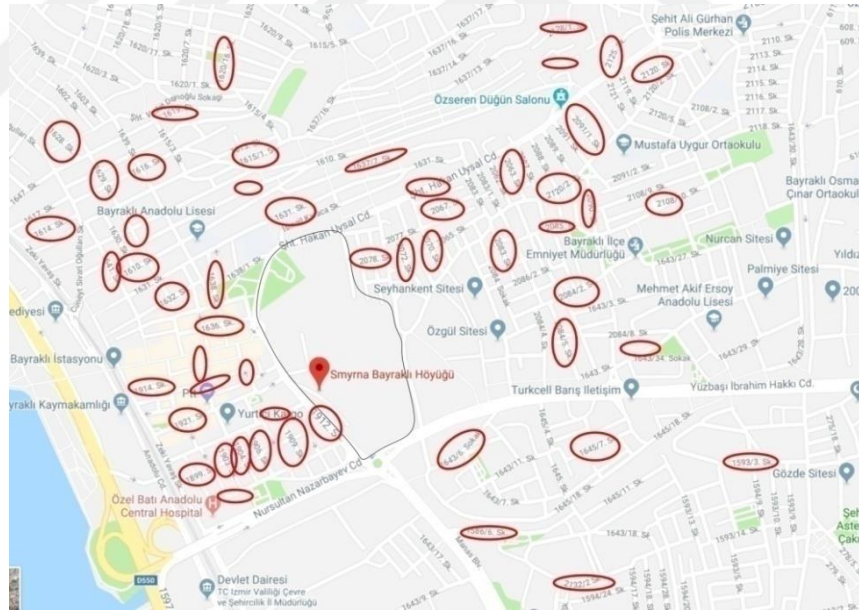
Ülkemizde ise kentsel arkeoloji kavramı 1990’lı yıllarda tartışılmaya ve gündeme gelmeye başlanmıştır. Ancak günümüze kadar olan süreçte, kentlerin tarihsel geçmişinin incelenerek kent arkeolojisinin bütüncül bakışını yansıtan araştırma ve uygulamalar yapılamamış, bu sebeple de kentlerin bütünlük gelişiminin korunarak kent yaşamına aktarılması durumu pek başarılı olmamıştır. Günümüzde kentlerin çoğu tarihsel gelişiminin yüzeydeki izlerini kısmen kaybetmiş olsa da yeraltında zengin bir kültürel varlık izlerini tutmaya devam etmektedir. Tüm bilgiler ışığında özellikle kentsel arkeolojiyi ilgilendirecek olan bir diğer konu da arkeolojinin sosyal/toplumsal boyutudur. Bununla ilgili olarak karşılaşılan en önemli durum arkeolojik ya da tarihsel çalışmaların geçmişten günümüze kadar toplumdan soyutlanmış bir biçimde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Her ne kadar son yıllarda bu konuya yönelik çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların arttırılması adına adımlar atılmış olsa da toplumun arkeolojik değerler ile bütünleşmesi tam olarak sağlanamamıştır. Buradaki en önemli nokta arkeolojik çalışmalardan soyutlanmış olan toplumun arkeolojik ve tarihi değerlere karşı olan ilgi, merak ve bilgi seviyesinin oldukça az olmasıdır. Bununla ilgili üzerinde durulan sosyal/toplumsal

arkeoloji kavramları da tez çalışması kapsamında incelenmiştir. Bu kavramların temelinde, gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların yalnızca alana yönelik mesleki çalışanlarla sınırlı kalmaması toplumdan bireylerin de özellikle koruma ve tarihi değerlere sahip çıkma algılarının genişletilmesi adına dâhil edilmesi gerekliliği yer almaktadır. Yapılan çalışmalara yönelik toplumun bilgi ve fikirleri de değerlendirilerek çalışmalara yön verilmesi, arkeolojik varlıkların ortaya çıkarılıp korunmasında söz hakkı elde etmiş bireylerde özellikle koruma bilinci açısından olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu durum sosyal/toplumsal arkeoloji yaklaşımını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu kavramlara ilişkin çalışmalar çeşitli etkinlikler ve topluma yönelik arkeolojik eğitimler ile sağlanabilmektedir. Ülkemizde bununla ilgili bazı arkeolojik alanlarda farklı yöntemlerle belirlenmiş çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Çatalhöyük Prehistorik kazı çalışmalarına arkeolojik alan yönetimi kapsamında dâhil edilmiş olan arkeoloji atölyeleri çalışmaları toplumun her kesiminin tarihi değerler ve arkeoloji ile buluşması açısından önemli bir örnektir. Farklı yaş gruplarına göre düzenlenen bu etkinliklerde özellikle kazı alanı çevresi yakınlarında bulunan yerleşim alanlarında yaşayanların tarihi değerlere yönelik bilgilerinin arttırılması ve toplumda koruma bilincinin oluşturulması sağlanmaktadır. Yakın çevre yaşayanlarına yöneltilen sorular doğrultusunda elde edilen cevaplar, çalışmaların devamlılığı ve toplumsal çevreye sağlayacağı katkı açısından önemli bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çalışmalar örnek alınarak ülkemizde gerçekleştirilen birçok arkeolojik kazı çalışmalarında da yapılması arkeoloji ve toplum ilişkisinin sağlam temeller üzerinde kurulabilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı şekilde yurtdışı örneklerinde özellikle tarihi geçmişi açısından büyük bir öneme sahip İtalya'da da toplumu arkeolojik çalışmalara dâhil eden birçok farklı etkinlikler düzenlenmektedir. Daha sonraki yıllarda konuyla ilişkili olarak yapılabilecek geniş kapsamlı bir literatür taramasıyla birlikte bu örneklerin ülkemizde de artırımı sağlanabilir ve arkeolojinin bilimsel yönü dışında sosyal yönü de ön plana çıkartılabilir. Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmiş anket değerlendirmeleri de sosyal/toplumsal arkeoloji yaklaşımının bir parçası olma özelliği taşımaktadır. Arkeolojik alanların çevresinde yaşayan bireylere yöneltilen soruların karşılığında elde edilen cevaplar arkeoloji ve toplum ilişkisi açısından fikir edinebilmemizi sağlamıştır.

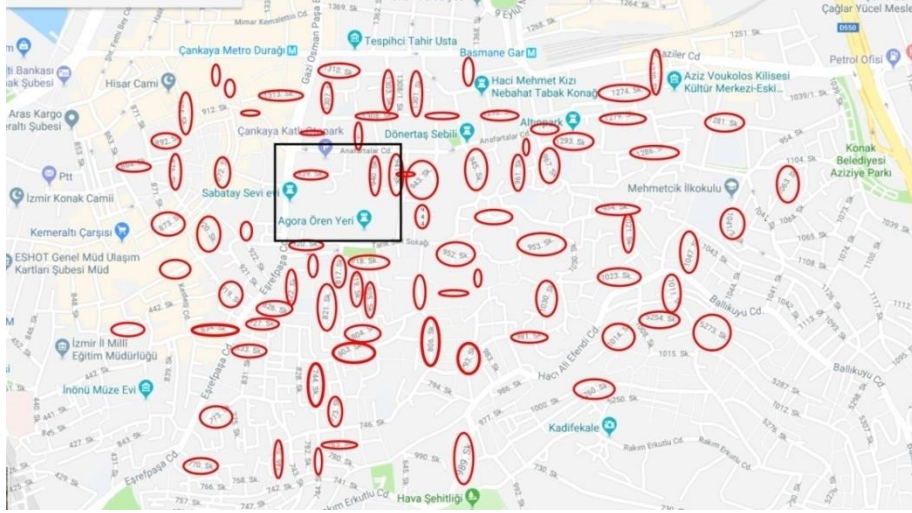
Sosyal/toplumsal arkeoloji yaklaşımının yanı sıra arkeolojik, tarihi ve kültürel varlıklarımızla ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer konu da alan yönetimidir. Bu noktada öncelikli olarak genelden özele bir sıralamayla ülkemizin tüm kültürel varlıklarına ilişkin detaylı araştırmaların yapılması oldukça önemlidir. Bu araştırmaların ardından farklı ülkelerde gerçekleştirilen kültürel varlıkların kullanımı ve alan yönetimi planlarına ilişkin çalışmalar incelenmeli, imkânlar doğrultusunda da ülkemizdeki kültürel varlıklar üzerinde konuya ilişkin adımlar atılmalıdır. Alan yönetimi kavramı, arkeolojik ya da kültürel bir alanın kimlere?, nasıl? ve niçin? ulaştırılması gerektiği konusunda bir sonuca varmayı sağlaması sebebiyle önemli bir kavramdır. Bu kavram, içeriğinde gezi güzergâhları, bilgilendirme tabelaları, çeşitli görseller, engelli, yaşlı ve çocuk bireyler için kullanılabilir alanların nasıl tasarlanması gerektiğini, alanların korunmasında hangi yöntemlerin ya da uygulamaların olması gerektiği gibi önemli konuları barındırmaktadır. Detaylı bir araştırmayla birlikte topluma yönelik gerçekleştirilecek olan bir alan yönetimi planı, arkeolojik ve kültürel alanların korunması, ilgi görmesi ve geleceğe taşınabilmesi açısından oldukça önemlidir. Birçok kavramda da söz edildiği gibi alan yönetimi kavramında da disiplinler arası bir çalışma yönteminin uygulanması gerçekleştirilen çalışmaların daha fazla kesime hitap edebilmesi hususunda önem teşkil etmektedir.

Bu tez çalışmasında örnek olarak değerlendirilen İzmir kenti, M.Ö. 3. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar kesintisiz olarak yerleşim görmüş ve bu süreçte konumsal ve coğrafi özellikleri, ticaret ve liman işlevleriyle her dönemde büyük ve önemli bir şehir olarak kendini göstermiş ve varlığını sürdürmüştür. İzmir kenti arkeolojik varlıklar açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. Hem çevresinde hem de kent merkezinde barındırdığı arkeolojik alanları ile önem taşımaktadır. Tez çalışması kapsamında İzmir’de bulunan iki ayrı arkeolojik alanın değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Günümüzde bu arkeolojik alanlar kentin merkezinde yer almaları ve aktif yaşamın içinde varlıklarının sürdürülebilmesi ile ön plana çıkmaktadır. Smyrna Bayraklı Höyüğü ve Agora ören yeri kazı alanları tez konusunun örneklem yerleri olarak belirlenmiştir. Bu arkeolojik alanların yakın çevresinde yaşayan insanların arkeolojik varlıklara yönelik bilgi birikimleri ve bu alanların korunup geleceğe aktarılması açısından düşüncelerinin nasıl olduğunun anlaşılması ve

toplumun fikirlerine yönelik yeni yöntemlerin belirlenebilmesi için anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Her iki arkeolojik alan ayrı olarak ele alınmış tarihsel süreçleri ile birlikte alanlar üzerinde alınan kararlar ve çevrelerinde yaşayan bireylere yönlendirilen anket sorularıyla ilgili veriler oluşturulmuştur. Çalışma içinde kronolojik bir değerlendirmenin de bulunması açısından öncelikle Smyrna Bayraklı Höyüğü'ne yer verilmiş, daha sonrasında ise Agora ören yeri aynı biçimde aktarılmıştır. Anket çalışmasında öncelikle bireylere öğrenim durumu, yaş gibi kişisel bilgileri sorulmuş daha sonrasında ise yaşadıkları çevre hakkındaki bilgi birikimlerine yönelik sorular yöneltilmiştir. Arkeolojik alanların aktarıldığı ve anket değerlendirmelerinin yapıldığı bölümde yöneltilen her soru için ayrı bir tablo ve şekil hazırlanmıştır. Smyrna Bayraklı Höyüğü çevresinde 100, Agora Ören yeri çevresinde ise 165 olmak üzere toplamda 265 adet görüşme yapılabilmektedir. Arkeolojik alanlar merkez kabul edilerek belirlenen 500 m yürüme mesafesi sınır olarak kabul edilmiş ve bu sınır içinde kalan sokaklarda görüşmeler yapılmıştır.

Şekil 5.1 Smyrna Bayraklı Höyüğü çevresi anket çalışmalarının yapıldığı sokaklar (Google Maps, 2019)

Şekil 5.2 Agora Ören yeri çevresi anket çalışmalarının yapıldığı sokaklar (Google Maps, 2019)

Gerçekleştirilen anket değerlendirmeleri sonucunda arkeolojik alanların yakınlarında yaşayan insanların tarihi korumaya yönelik bilinçlerinin olduğu ancak yeterli bilgi birikimine sahip olamadıkları aynı zamanda da arkeolojik alanlara yakın olmalarına rağmen bu alanlarla bilgi eksikliklerinden dolayı çok fazla etkileşim halinde olamadıkları gözlemlenmiştir. Bu sonuca ulaşılabileceği ön görüşüyle anket çalışması içinde bireylere alanlar ve çevresindeki sorunlar ile sorunlara yönelik çözüm önerileri de sorulmuştur. Çoğunluklu olarak bölge sakinlerinin arkeolojik ve tarihsel alanlara yönelik tanıtımların yetersiz olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Dikkat çekici bir diğer durum Arkeolojik kazı alanlarına komşu olan bu insanların, bu alanları ziyaret etme durumlarının sayıca azlığıdır. Bireylerin günlük yaşamsal pratikleri içerisinde arkeolojik alanlara yönelik ilgileri öncelik oluşturmamaktadır. Görüşme gerçekleştirilen bireylerde alanlara yönelik merak duygusunun az olması, zaman bulamama durumu, bilgi eksikliği gibi sebepler bu bireylerin her ne kadar arkeolojik alanlara yakın olsalar bile aynı zamanda ne kadar uzak kaldıklarını da göstermiştir.

Arkeolojik alan çevrelerindeki sorunlara yönelik ilk adımların, çevre sakinlerinin görüşleri de ele alınarak alanında uzman kişiler ile birlikte disiplinler arası bir çalışma ortamında ve gerekli yönetsel kurumlar eşliğinde atılması gerekmektedir. Özellikle üzerinde durulan sosyal/toplumsal arkeoloji ve alan yöntemi kavramlarının daha detaylı bir biçimde araştırılması ve özellikle İzmir gibi çok katmanlı bir yapıya

sahip kentlerde, kentin sadece belirli noktalarında değil neredeyse tümünde uygulanabilirliğinin sağlanması, arkeolojik ve kültürel varlıklarımız üzerinden çok daha gelişmiş düzeylere ulaşmamız açısından oldukça önemlidir. Bu ve buna yönelik çalışmalar sadece birkaç örnek ile sınırlı kalmamalıdır. Tarihi ve kültürel değerlerimizi geleceğe aktarabilmek için koruma algısının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Bu algının arkeologlar, tarihçiler ve farklı disiplinler dışına çıkarılıp özellikle toplumun da dâhil edilerek geliştirilmesi tez çalışmasının ana fikrini oluşturan düşünceden ortaya çıkmıştır. Farklı disiplinler ile birlikte birçok arkeolojik alan çevresinde benzer çalışmalar gerçekleştirilerek, elde edilen sonuçlarla yeni fikirlerin doğmasına, kentsel ve sosyal/toplumsal arkeoloji ve alan yönetimi kavramlarının da geliştirilerek arkeolojik çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırmasına katkı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası. 20 Mart 2019, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>.
- Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi  evre koruma ve restorasyon* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2007). *Tarihi  evre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akar, Tanrıver, D. (2017). Eski Smyrna'nın keşfi. *SD  Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 67-77.
- Akurgal, E. (1950). Bayraklı kazısı,  n rapor. VIII. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi*, 8, (1-2), 1-51.
- Akurgal, E. (1997). *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı* (3.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akurgal, E. (2000). *Ege batı uygarlığının doğduğu yer*. İzmir: İzmir Yayıncılık.
- Akurgal, M. (1996). Bayraklı kazısı 1995. 2, XVII. Kazı sonuçları toplantısı.
- Akurgal, M. (2012). *Bayraklı Höyüğü 2009 - 2010 yılı Smyrna kazı  alışmaları*. 33. Kazı Sonuçları Toplantısı.
- Akyüz Levi, E. (2003). *Kentsel değişim sürecinde İzmir'in  evre dokusu. Her dem yeşil yapraklı bir ağaç Cevat Erder'e armağan*, 227–243. (N. Ş. Güçhan, Der.). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Alexander, J. (1989). Threnody for a generation. *CBA Education Bulletin*, 5, 11.
- Anadolu, M. U. (1996). *Yunan ve roma mimarlığı*. İstanbul:Dragon Yayınları.

Apaydın, V. (2014). Toplum Arkeolojisi: Dünya ve Türkiye’deki yeri, önemi ve problemleri, *I. Teorik Arkeoloji Grubu-Türkiye Toplantısı Bildirileri*, 175-190.

Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve doğa varlıklarımız neyi, niçin, nasıl korumalıyız?*, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Atay, Ç. (1978). *Tarih içinde İzmir*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Avcı, N. (2004). *Kültür ve doğa varlıklarımız neyi, niçin, nasıl korumalıyız?* Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aydeniz, N. E. (2009). Kent arkeolojisi kavramının dünyadaki gelişimi ve Türkiye’deki yansımaları. *Journal of Yasar University*, 4, (16), 2501-2504.

Bath (b.t). 8 Nisan 2019, <https://www.alamy.it/foto-immagine-i-bagni-roman-i-complexa-un-sito-di-interesse-storico-nella-citta-ing-lese-di-bath-somerset-bath-inghilterra-8486-3351.html>.

Baykara, T. (1974). *İzmir şehri ve tarihi*. İzmir: Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları.

Baykara, T. (1992). Kemeraltı binlerce yılın hatırası. *Ege Mimarlık Dergisi*, 92, 1, 4.

Belge, B. (2004). *Çok katmanlı tarihi kent merkezlerinin yönetimi: Kentsel arkeoloji ve planlama*. 17 Mart 2019, <https://www.academia.edu>.

Bean, E. (1997). *Eskiçağ’da Ege Bölgesi*. (İnci Delemen, Çev). İstanbul: Arion Yayınları.

- Bilsel, C. (1999). *19. yüzyılda Osmanlı liman kenti İzmir’de kültürler, mekân üretim biçimleri ve kent mekânının dönüşümü Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı “uluslar üstü bir miras” yapı*. İstanbul: Endüstri Merkezi Yayınları.
- Boado, F.C. (2001). *Problems, functions and conditions of archaeological knowledge. Journal of Social Archaeology*, 1, (1), 126-146.
- Boylu, A. (1994). *Urban Archaeology (A visionary framework for urban archaeology in Turkey)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Bradley, R. ve Williams, H. (1998). The past in the past: the reuse of ancient monuments. *World Archaeology*, 3, 1-10.
- Cadoux, C. J. (2003). *İlkçağda İzmir kentin en eski çağlardan İsa’dan önce 324’e kadar tarihi*. (B. Umar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carman, J. (1999). Theorising a realm of practise: introducing archaeological heritage management as research field. *International Journal of Heritage Studies* 6 (4), 303-308.
- Carr, E. H. (1996). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carver, H. (1993). Arguments in stone. *Archaeological Research and The European Town in The First Millenium*. Oxford: Oxbow Books.
- Cook, J. M. (1958/9). Old Smyrna, 1948-1951. *The Annual of the British School at Athens*, 53, 1-34.
- Cook, J. M. ve Nicholls, R. V. ve Pyle, D. M. (1998). *Old Smyrna Excavation: The Temples of Athena*. Greece: British School of Athens..
- Çatalhöyük, (2013). *Çatalhöyük Neolitik kenti yönetim planı*. Çatalhöyük kazı arşivi.

Çekül Vakfı, (2010). *Koruma Bilincinin Gelişim Süreci*. İstanbul: Çekül Vakfı Yayını.

Çırak, A. A. (2009). Korumanın toplumsal ve kültürel boyutu neden önemli? – Biz nasıl bakıyoruz?. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını Planlama Dergisi*, 29-37.

Çırak, A. A. (2010). *Bir planlama stratejisi olarak Arkeolojik envanterleme ve kentsel Arkeolojik değer yönetimi: İzmir Tarihi kent merkezi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Derin, Z. (2012). *İzmir'in Prehistorik Yerleşimi - Yeşilova Höyüğü*. Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları, Kazı arşivi, İzmir.

Dinçer, İ. (2009). İstanbul'un Tarihi Alanları: Bir Dünya Miras Varlığını Dünya Adına Koruma Problematiği. *Yeni Mimar Dergisi*, 76, 12-13.

Dinçer, İ. (2013). Arkeolojik ve kentsel sit alanlarında koruma ve yönetim planlaması. *International Journal of Architecture and Planning*, 1, 22-40.

Dinçer, İ. ve Enlil, Z. (2012). *Kültür Mirasının Değişen Kapsamı ve 'Kültürel Mirasın Toplum İçin Değeri - Faro Sözleşmesi'nin Algılanması*. Türkiye İçin Bir Ön Araştırma. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 47-56.

Doğar, E. (2006). *İzmir'in Smyrna'sı. Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekinci, Y. (2009). *Tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve yerel yönetimlerin sorumlulukları: Selimiye camii alan yönetimi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Ekinci, Y. (2010). *Kentsel korumada yönetsel boyut: Alan yönetimi*. Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi koruma alanı yönetim planı, Edirne.

Emre, B. (2017). *Çok katmanlı kentte mekânsal süreklilik ve sürdürülebilir planlama yaklaşımları: Tarihi yarımada – Tahtakale, İstanbul*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Eral, D. (2015). *Dönüşüm sürecindeki tarihi kent merkezlerinde kullanıcı profiline kültürel miras üzerindeki değerlendirmeleri: İzmir örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Ersoy, A (2012). Smyrna Antik kenti ilk kazıcıları. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 69. 8 Mayıs 2019, <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/smyrna-antik-kenti-ilk-kazicilari>.

Ersoy, A. (2015). *Büyük İskender sonrasında antik Smyrna*, İzmir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kent Kitaplığı, 106.

Ersoy, A. ve Frasca, M. ve Aydemir, P. (2016). *Hellenistik ve roma döneminde Smyrna (İzmir) kazı ve araştırmalar*. İzmir: Ege Yayınları.

Ertürk, H. (1997). *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi.

Ertüzün, B. (2017). *Eski Smyrna (Bayraklı) arkaik dönem sivil mimarisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Goffman, D. (1992). 17. yüzyıl öncesi İzmir. *Üç İzmir (İçinde)*, 71-83, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökdemir, Ö. (2003). Türkiye’de kültürel miras kavramı ve öneriler. *Toplumsal Arkeoloji Platformu, Arkeoloji: Niye, Nasıl, Ne İçin?* (İçinde), 61-64. (O. Erdur ve G. Duru, Der.). İstanbul: Ege Yayınları.

Göksu, E. (1993). “Mimari ve kentsel korumanın kavramsal temelleri ve ilkeleri: Uluslararası düzlemde belirlenen çerçevenin ulusal düzlemde irdelenmesi” 1. *Kentsel Koruma ve Yenileme Uygulamaları Kolokiyumu*. İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Güngör, F. H. (b.t). Avrupa Konseyi toplum için kültürel mirasın değeri çerçeve sözleşmesi. 16 Temmuz 2019, <https://docplayer.biz.tr/4352145-Avrupa-konseyi-toplum-icin-kulturel-mirasin-degeri-cerceve-sozlesmesi.html>.

Hall, M. (2001). Social archaeology and the theatres of memory. *Journal of Social Archaeology*, 1(1), 50-61. 21 Mayıs 2019, <http://jsa.sagepub.com/London>.

Hodder, I. (2006). *The Leopard's Tale: Revealing the Mysteries of Çatalhöyük*. London: Thames and Hudson.

İzmir Bayraklı Belediyesi, dosya arşivi.

İzmir Konak Belediyesi, dosya arşivi.

İzmir Kent Tarihi Ansiklopedisi, (2009). İzmir Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü, İzmir.

İzmir Kent Ansiklopedisi, (2014). İzmir Büyükşehir Belediyesi, APİKAM, 22-111, İzmir.

Jameson, J. (2004). *Public Archaeology in the United States*. N. Merriman (der.), Public Archaeology, 21-58. London: Routledge.

Karabağ, N. E. (2008). “Kent arkeolojisi metoduyla çok katmanlı kentlerdeki tarihsel sürekliliğin çözümlenerek korunması (İzmir örneği)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Karaman, Z. (1998). *Toprak, kent yönetimi ve politikası*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Kaya, F. (2003). *Yorumlayıcı bir arkeolojiye doğru*. Toplumsal Arkeoloji Platformu, Arkeoloji: Niye, Nasıl, Ne İçin? (İçinde), 239-253, (O. Erdur ve G. Duru, Der.), İstanbul: Ege Yayınları.

Kayan, İ. ve Öner, E. (2013). Bayraklı Höyüğü (İzmir) çevresinin Holosen'deki jeomorfolojik gelişimi, Prof. Dr. Asaf Koçman'a armağan (ed. E. Öner), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Keil, J. (1932). "Forschungen in Alt Smyrna I". Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 27, 125.

Körpe, R. (b.t). Büyük İskender'in Troas'ta izlediği rota ve Granikos savaşı. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10, 11. 95-108.

Kuban, D. (2009). *Türkiye’de kentsel koruma - kent tarihleri ve koruma yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Küçükyalı Arkeopark. (b.t). 7 Mayıs 2019, <https://kyap.ku.edu.tr/>.

İzmir Agora. (b.t). 4 Mayıs 2019, <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77098/izmir--agora.html>.

Leech, R. (1999). *Archaeology and town “Report on the situation of Urban Archaeology in Europe*, Council of Europe, Strasburg.

Marshall, Y. (2002). What Is Community Archaeology?. *World Archaeology* 34, 2. 211–219.

Martal, A. (1992). *16. yüzyıldan 20. yüzyıla ticaret ve sanayinin gelişimi*. İzmir: Yapı Kredi Yayınları.

- Mellaart, J. (1967). *Çatal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames & Hudson.
- Melton, J. V. H. (2001). *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Naycı, N. (2014). *Arkeolojik alan yönetiminde sürdürülebilir yaklaşımlar: aspat (strobilos) yönetim planı çalışmaları*, 31 (2),89-207. 18 Mayıs 2019, http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2014/cilt31/sayi_2/189-207.pdf.
- Noyan, F. K. (2007). *İzmir / Kemeraltı Mirkelamoğlu (Mirkelam) Hanı restorasyon önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Oban (Çakıcıoğlu), R. (2006). *İzmir'in eski kentsel dokusunun korunması ve turizm açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özcan, Z. (2006). Planlamada disiplinler arası ilişkiler ve kentsel arkeolojinin yeri. *Gazi Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21, 681-687.
- Özdemir, B. (2010). *Arkeolojik kazılarda alan yönetimi ve Magnesia antik kenti*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdoğan, M. (2011). *50 soruda arkeoloji*. İstanbul: 7 Renk Yayınları.
- Özdoğan, M. (2003). Geçmiş Silinen Kent. *Tarih Vakfı, İstanbul Dergisi*, 46, 51-54.
- Özdoğan, M. (2014). *50 soruda arkeoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Yayınevi.
- Pulhan, G. (2001). Kutsal Kitabın İzinde. *Cogito Dergisi*, 28, 22-24.

Saunders, A. (1989). “Heritage Management and Training in England”, H. Cleere (Der.), *Archaeological Heritage Management in the Modern World. One World Archaeology*, 9, 152-163.

Sevin, V. (1999). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Smyrna Antik Kenti Kazı Başkanlığı, Smyrna Agorası kazı arşivi.

Smyrna Bayraklı Höyüğü Kazı Başkanlığı, kazı arşivi.

Sommella, P. (1984). *Ricerca archaeologica e centri storici*, (A. P. Zugni v Tauro, Der.). *Un Laboratorio per i Centri Storici Padova* (içinde). 137-143, Italia Nostra: Editoriale Programma.

Sönmez, İ. Ö. (2001). *Yapısal dönüşümler sürecinde toplumsal dışlanmışlıkların oluşumu “İzmir tarihi kent merkezi geçiş alanı örneği”*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Şahin, D. (2017). Toplum arkeolojisi, Tarih ve kültür bilinci kazandırmada arkeologların rolü : Myndos örneği *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, (34) 355-370.

Şimşek, A. (2011). Geçmişin nesnesini arayan bilim arkeoloji: Türkiye’de tarih öğretimindeki durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6, 919-934.

Tanrıver, C. ve Özenir, A. S. ve Akar Tanrıver, D. ve Otman, E. ve Erdoğan, A. (2017). Eski Smyrna (Bayraklı Örenyeri/Tepekule Kazısı, 2014-2015. 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, 95-114.

Tekeli, İ. (2014). *İzmirlilerin tarih ile ilişkisini güçlendirme projesi / İzmir-tarih projesi tasarım stratejisi raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.

TMMOB Mimarlar Odası, (2008). Alan Yönetimi, Korumada yeni Tanımlar Yeni Kavramlar, Çatalhöyük Atölye Çalışması, Yayına Hazırlayanlar: Emre Madran, Ela Bozkurt, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.

TMMOB Mimarlar Odası, (2013). *Tarihi sitlerde ve arkeolojik sitlerde planlama*. Koruma Sempozyumu 2. Çalıştayı, İzmir.

Tuna, N. (2000). Kentsel Arkeoloji Üzerine. *İdo, Dergisi*, 7, 7-13.

Tunç, G. (2018). *Smyrna Agorası mozaikli yapı ve seramikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

TÜBA - KED, (2015). *İzmir'de planlama arkeolojisi üzerine bir araştırma: Modernist planlama etkinliklerinin başlangıcından günümüze tarihi kent merkezinde yer alan arkeolojik alanlar için gerçekleştirilen plan kararları*, İzmir.

Ulusoy, İ. (2008), “Korumacılık tarihinde bir dönüm noktası: Venedik Tüzüğü”. *Kültür ve Sanat Dergisi*, 18 Mart 2019, www.boltart.net.

UNESCO, (2003). Convention of Safeguarding of The Intangible Culturel Heritage. 27 Nisan 2019, <https://ich.unesco.org/en/convention>.

Venning, P. (2011). *Onlar Nasıl Başlıyorlar/Avrupa'da Kültürel Miras ve STK'lar*. Birleşik Krallıkta Tarihi Binaları Koruma Heyeti, 126-145, İstanbul: Europa Nostra Yayını.

Yiğit, V. (2015). *İzmir Yamanlar dağı ve Tantalos söylencesi*. 8 Haziran 2019,
https://www.academia.edu/19029786/%c4%b0zm%c4%b0r_yamanlar_da%c4%9%e1_tantolos_s%c3%96ylen%c4%b0.

EKLER

EK 1: Smyrna Bayraklı Höyüğü ve Agora Ören Yeri Anket Formu

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Kentsel Koruma Planlaması Tezli Yüksek Lisans Programı

“Çok Katmanlı Kentlerde Arkeolojik Alanların Yakın Çevresinde Yaşayanların Arkeolojik Varlıklar Üzerine Değerlendirmeleri: İzmir Örneği” Yüksek Lisans Tez Çalışması kapsamında gerçekleştirilen anket çalışmasıdır.

Tezi yazan öğrenci: Gizem TUNÇ, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS
ÇIRAK

Anket No:

Sokak Adı :...

Kapı No:....

Anket Tarihi:.....

Ad – Soy ad:

Doğum Tarihi:.....

Cinsiyet:....

Öğrenim Durumu: Yapılan İş:

Arazi Kullanım Türü: Konut:

Diğer:

SORULAR:

1. İzmir’in tarihi geçmişine dair bir bilginiz var mı?
2. Kentsel Sit Alanı – Arkeolojik Sit Alanı nedir, biliyor musunuz?
3. Oturduğunuz bölgenin yakınında bir arkeolojik alanın yer aldığından haberdar mısınız? Bu alanın adını biliyor musunuz, biliyorsanız adı nedir?

4. Yakınıınızda bulunan bu arkeolojik alanı-ören yerini hiç ziyaret ettiniz mi ?
5. Ziyaret etmediyseniz nedeni nedir? Ziyaret etmek ister miydiniz?
6. Ziyaret ettiyseniz bu arkeolojik alanı bir cümle ile nasıl tanımlarsınız?
7. Arkeolojik çalışmaların hangi kurumlar tarafından yönetildiğini biliyor musunuz?
Kurum ismi söyleyebilir misiniz?
8. Sizce bu alan korunmalı mıdır, neden?
9. Çalışmaları yeterli buluyor musunuz, alanın korunduğunu düşünüyor musunuz?
10. Tarihi bir bölgede oturuyor olmaktan memnun musunuz?
11. Sizce alanın ve çevresinin sorunları nelerdir, çözüm önerileriniz var mıdır?